

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI

METALAŞTIRMA BAĞLAMINDA JACKSON POLLOCK
İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECEM KORCUKLU

BALIKESİR, 2023

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RESİM ANASANAT DALI

METALAŞTIRMA BAĞLAMINDA JACKSON POLLOCK
İNCELEMESİ

ECEM KORCUKLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ELİF ÇİMEN

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Resim Anasanat Dalı'nda 201812543006 numaralı Ecem Korcuklu'nun hazırladığı "Metalaştırma Bağlamında Jackson Pollock İncelemesi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 24 Ocak 2023 tarihinde yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Elif ÇİMEN

Üye Prof. Dr. Serdar YILMAZ

Üye Doç. Dr. Meryem UZUNOĞLU

21/2/2023

Enstitü Onayı

Dr. Öğr. Üyesi
Mustafa ÖZÜZ

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

21.10/2023

İmza

Adı Soyadı/

Ecem Koruklu

ÖNSÖZ

Sanat, insanlık tarihinin başından beri değişerek, gelişerek varlığını her zaman ve mekânda sürdüren bir olgu olmuştur. Sanatın insan duyguları, düşünceleri ve davranışlarına yön verebilecek kadar güçlü olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Günümüz dünyasında her şeyin alınıp satılabilir hale geldiği düşüncesiyle sanatın ve sanatçının metalaştırılarak değer biçilmesi, reklamının yapılması ve belirli amaçlar doğrultusunda kullanılması, sanat incelemesi yapılırken önemsenmesi gereken bir konudur.

Bu çalışmada; metalaşma kavramı ve sanatta metalaşma incelenerek, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan sanatı yaratma amacı ile yapıldığı düşünülen Jackson Pollock propagandası irdelenmiştir.

Çalışmalarım sürecinde bana yön veren kıymetli danışmanım Sayın Prof. Dr. Elif ÇİMEN'e, Arş. Gör. Altay ALDOĞAN'a, maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen biricik annem Jale KOÇAŞ'a ve eşime verdikleri tüm destekler için teşekkürlerimi sunarım.

BALIKESİR, 2023

ECEM KORCUKLU

ÖZET

METALAŞTIRMA BAĞLAMINDA JACKSON POLLOCK İNCELEMESİ

KORCUKLU, Ecem

Yüksek Lisans Tezi, Resim Anasanat Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. ELİF ÇİMEN

2023, 100 Sayfa

Günümüzde filmler ve diziler ile farkında olarak ya da olmayarak birçok uyarana ve mesaja maruz kalınmaktadır. Bunlar, reklam amaçlı olabileceği gibi daha derin amaçlar uğruna da yapılabilmektedir. Sinemanın, içerisinde başka sanat dallarını barındırması doğaldır fakat sanat içinde başka bir sanatın ya da sanatçının meta olarak kullanılması, incelenmesi gereken bir konudur. Metalaştırma kavramı ile birlikte; Modernizm, Postmodernizm, kapitalizm, popüler kültür ve tüketim kültürü gibi kavramlar gündeme gelmekte ve bu kavramlar sanatın dışındaki disiplinlerde de etkili olmaktadır. Reklam sektörü, finansal piyasalar ve kültür oluşturma çabalarında dahi bu etkiler görülmektedir.

Günümüzde, içerik yerine metalaşma başarısının, arz-talep doğrultusunda, değeri belirlediği bir dünya düzeni bulunmaktadır. Tüketilen nesne ve kültür ürünleri metalaştırılmıştır. Sanat da bu yeni dünya düzeninden uzak tutulmayıp metalaştırılarak, düzenin çarklarından biri haline getirilmiştir. Estetik ve sanatsal ilkeler gibi konular, Dışavurumculuk ile başlayan bir süreç sonunda ikinci plana atılarak, sanat piyasası, galericilik ve reklam sektörünün öncülüğünde bir sanat anlayışı oluşturulmuştur. Sanat ürününün ne olduğundan ziyade sanatçının ve eserin reklamının ne kadar etkili olduğu, piyasada maddi değerinin ne olduğu ya da hangi galeride yer aldığı gibi konular öncelik kazanmıştır. Sanatın kendi içinde yaşadığı bu metalaşma sürecinin yanı sıra, metalaşmış sanatın bir daha metalaştırılarak filmler, diziler ve reklamlarda çeşitli amaçlar ile adeta sembol gibi kullanılması, metanın metası denilebilecek bir durum oluşturmaktadır.

Soyut Dışavurumcu Jackson Pollock'un resim tekniği ve resimleri de metalaştırılmıştır. Ortak Amerikan kültürü oluşturma, sanatta yer edinme ve tarihe geçme gibi amaçlarla metalaştırılan Pollock, günümüzde hâlâ yapılan göndermeler ile metanın metası haline getirilmeye devam edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Meta, Soyut Dışavurumculuk, Jackson Pollock, Amerikan Sanatı

ABSTRACT

JACKSON POLLOCK REVIEW IN THE CONTEXT OF COMMODIFICATION

KORCUKLU, Ecem

Master Thesis, Painting Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. ELİF ÇİMEN

2023, 100 pages

Today it is really easy to be exposed to many stimuli via films and series consciously or unconsciously. These may be for the sake of marketing or deeper purposes. It is normal for cinema to include other branches of art but the use of another art branch or artist as a commodity within a branch of art is a subject that needs to be examined. With the concept of commodification, concepts such as Modernism, Postmodernism, capitalism, pop-culture and consumer culture come to the fore and these concepts are effective in other disciplines besides art. These effects are easily noticed in the advertising industry, financial markets and the efforts of culture-making.

Today, there is a world order where commodification success, is parallel with supply and demand, rather than content determining the value. Consumed objects and cultural artifacts have been commodified. Art was not isolated from the new world order, but also commodified and transformed into one of the wheels. At the end of a process that started with Expressionism, issues such as aesthetics and artistic principles were put on the backburner and a new understanding of art was created under the leadership of art market, galleries and marketing. Subjects such as marketing effectiveness of the artist and the art, the material value on the market and the art gallery that the work is exhibited on has become priority rather than what the work of art is. Right along with the inner commodification process of the art, using the art like a symbol on movies, tv series and commercials by commodifying the already commodified art creates a state that can be defined as “meta of the meta”.

Art and drawing techniques of Abstract Expressionist Jackson Pollock were also commodified. Pollock, that was commodified for the purposes such as creating a common American culture, going down in history and taking a place on an art discipline; still being re-commodified with references.

Keywords: Art, Meta, Abstract Expressionism, Jackson Pollock, American Culture

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN	6
2.1. Kuramsal Çerçeve	6
2.1.1. Meta Kavramı	6
2.1.2. Metalaştırma Kavramı	8
2.1.3. Kapitalist Sistem ve Meta İlişkisi	9
2.1.4. Sanat ve Meta İlişkisi.....	10
2.1.5. Dışavurumcu İfade Biçimi ve Sanattaki Yeri.....	12
2.2. İlgili Araştırmalar	17
2.2.1. Alman Dışavurumculuk Akımı Çerçevesinde Die Brücke ve Der Blaue Reiter.....	17
2.2.1.1. Die Brücke	17
2.2.1.2. Der Blaue Reiter	18
2.2.2. Dışavurumcu İfade Biçiminin Sanat Sosyolojisindeki Yeri.....	18
2.2.2.1. Toplum Merkezli Yaklaşım (Nedensel Yaklaşım)	18
2.2.2.2. Sanatçı Merkezli Yaklaşım (Anlatımcı Yaklaşım).....	19
2.2.3. Dışavurumcu İfade Biçimine Nietzsche'nin Etkisi	20
2.2.4. Dışavurumcu Sanat Kuramları	21

2.2.4.1. Aktarım ve Tek Kişilik Dışavurum Kuramları	21
2.2.5. Savaşların Görsel Sanatlar Üzerindeki Etkileri	22
2.2.5.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Görsel Sanatlara Etkileri	22
2.2.5.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Görsel Sanatlara Etkileri	29
2.2.6. Soyut Dışavurumculuk Akımı	34
2.2.6.1. Soyut Dışavurumculuk Akımının Doğuşu.....	37
2.2.6.2. Amerikan Soyut Sanatçılar (American Abstract Artists).....	39
2.2.6.3. New York Okulu ve Eighth Street Club	40
2.2.6.4. Soyut Dışavurumculukta Üsluplar	41
2.2.6.4.1. Aksiyon Resmi	41
2.2.6.4.2. Renk Alanı Resmi	41
2.2.6.5. Soyut Dışavurumcu Sanatçılar ve Eserlerinden Örnekler	42
2.2.6.5.1. Birinci Kuşak Soyut Dışavurumcu Sanatçılar.....	42
2.2.6.5.1.1. Franz Kline	42
2.2.6.5.1.2. Robert Motherwell.....	43
2.2.6.5.1.3. Willem De Kooning	44
2.2.6.5.1.4. Mark Rothko.....	45
2.2.6.5.2. İkinci Kuşak Soyut Dışavurumcu Sanatçılar	47
2.2.6.5.2.1. Sam Francis	47
2.2.6.5.2.2. Gerhard Richter	48
2.2.6.5.2.3. Joan Mitchell	48
2.2.6.5.2.4. Helen Frankenthaler	49
2.2.7. Modernizm, Postmodernizm ve Kapitalizm İlişkisi	50
2.2.8. Tüketim Kültürünün Sanata Yansımaları	53
2.2.9. Modern Amerikan Sanatının Doğuşuna Eleştirel Bakış.....	56
2.2.10. Jackson Pollock ve Eserleri	58
2.2.11. Jackson Pollock'un Popüler Kültüre Yansımaları.....	71
3. YÖNTEM.....	78
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	79
4.1. Sanatsal Uygulamalar	79
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKÇA	94

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.** Anonim, Yerinize Adım Atın, Poster, 50,4 x 75,5 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1915 23
- Resim 2.** Anonim, Bozukluklarınızı Tasarruf Pulu Olarak Alın, Litografi, 34 x 24 cm, Library of Congress Prints and Photographs Division, Washington, DC 1917 24
- Resim 3.** Anonim, İngilizler Ülkenizin Ordusuna Katılmanızı İstiyor! Tanrı Kralı Korusun, Poster, 74,6 x 51,1 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1914.....24
- Resim 4.** Anonim, Bu Cesur Dörtlüyü Kim Yenebilir? Ama Yine de Daha Fazlasını İstiyoruz, Poster, 76 x 50,1 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1915.....25
- Resim 5.** Oskar Kokoschka, Isonzo'nun Önü, Kâğıt Üzerine Pastel Boya, 30.5 x 43 cm, Musee Jenisch Vevey, İsviçre, 1916 25
- Resim 6.** Ernst Ludwig Kirchner, Asker Olarak Otoportre, T.Ü.Y.B. 69.2 x 61 cm, Allen Memorial Sanat Müzesi, Oberlin College, Ohio, 1915 26
- Resim 7.** Pablo Picasso, Topçu William Kostrowitzky, Kâğıt Üzerine Mürekkep ve Suluboya, 23 x 12,5 cm, 1914.....27
- Resim 8.** Umberto Boccioni, Mızraklı Süvarilerin Taarruzu, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Kolaj, 32 x 50 cm, Jucker, Milano, 1915 27
- Resim 9.** Vladimir Tatlin, 3. Enternasyonal Anıtı'nın Modeli (Tatlin'in Kulesi), Fotoğraf, Moderna Museet, Stockholm, 1919.....29
- Resim 10.** John Heartfield, Adolf Der Übermensch: Schluckt Gold Und Redet Blech (Süpermen Adolf: altını yutar ve çöp konuşur), Fotomontaj, 70,5 x 59 cm, 1932 30
- Resim 11.** John Heartfield, Der Henker Und Die Gerechtigkeit (Cellat ve Adalet), Fotomontaj, 35 x 27,2 cm, 1933.....31
- Resim 12.** Pablo Picasso, Guernica, T.Ü.Y.B. 349 x 776 cm, Reina Sofia Museum, Madrid, 1937 32
- Resim 13.** Henry Moore, Gri Tüp Barınak, Kâğıt Üzerine Sulu Boya, Guaj Boya, Mürekkep ve Tebeşir, 27,9 x 38,1 cm, 1940 32

Resim 14. Henry Moore, Tüp Barınak Perspektifi, Kâğıt Üzerine Grafıt, Mürekkep, Mum ve Sulu Boya, 48,3 x 43,8 cm, 1941	33
Resim 15. Ben Shahn, Melekler ve Çocuklar, Kâğıt Üzerine Tempera Boya, 39,5 x 59,2 cm, Whitney Museum of American Art, New York, 1940	33
Resim 16. Henry Moore, Aile Grubu, Bronz Heykel, 154 x 118 x 70 cm, 1949	34
Resim 17. Salvador Dali, Uyanmadan Bir Saniye Önce Nar Etrafında Uçan Arının Sebep Olduğu Rüya, Panel Üzerine Yağlı Boya, 51 x 41 cm, Thyssen-Bornemisza Museum, Madrid, 1944	35
Resim 18. Alberto Giacometti, İşaret Eden Adam, Bronz Heykel, 179 x 103,4 x 41,5 cm, MoMA, New York, 1947	36
Resim 19. Francis Bacon, Etli Figür, T.Ü.Y.B. 129,9 x 121,9 cm, 1954.....	37
Resim 20. Franz Kline, Mahoning, Tuval Üzerine Kâğıt ve Yağlıboya, 204,2 x 255,3 cm, Whitney Museum of American Art, New York, 1956	43
Resim 21. Robert Motherwell, Yolculuk, Tahta ve Kâğıt Üzerine Yağlı Boya, Tempera Boyası ve Kömür, 122,0 x 238,8 cm, MoMA, New York, 1949.....	43
Resim 22. Robert Motherwell, Lirik Takım Elbise, Kâğıt Üzerine Mürekkep, 27,9 x 22,9 cm, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1965.....	44
Resim 23. Willem de Kooning, Çatı Katı, Tuval Üzerine Gazete, Sentetik Boya ve Yağlı Boya, 157,2 x 205,7 cm, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1949.....	45
Resim 24. Mark Rothko, Turuncu ve Ten Rengi, T.Ü.Y.B. Tutkal ve Pigment, 206,4 x 160,6 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1954.....	46
Resim 25. Mark Rothko, No.1, T.Ü.Y.B. Tutkal ve Pigment, 258,8 x 227,6 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1961	46
Resim 26. Sam Francis, Mavi Toplar, Kâğıt Üzerine Sulu Boya, 43,2 x 34,9 cm, 1962	47
Resim 27. Gerhard Richter, Soyut Resimler Serisi, T.Ü.Y.B. 300 x 250 cm 1986.....	48
Resim 28. Joan Mitchell, To the Harbormaster, T.Ü.Y.B. 193,04 x 300,038 cm, Private Collection 1957	49
Resim 29. Helen Frankenthaler, Dağlar ve Deniz, T.Ü.Y.B. ve Karakalem, 219,4 x 297,8 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1952.....	50
Resim 30. Marcel Duchamp, Çeşme, Seri Üretim Nesnesi Heykel, 61 x 36 x 48 cm, La Galleria Nazionale, İtalya, 1917.....	53

Resim 31. Piero Manzoni, Sanatçının Dışkısı, 4,8 x 6,5 x 6,5 cm, 1961	54
Resim 32. Andy Warhol, Vurulmuş Marilynler Serisi, Her Bir Kare 101,6 x 101,6 cm, 1964	54
Resim 33. Maurizio Cattelan, Komedi, Art Basel, Florida, 2019	55
Resim 34. Jackson Pollock, Kadın, Sunta Üzerine Yağlı Boya, 35,5 x 27 cm, 1930-1933.....	59
Resim 35. Jackson Pollock, Batıya Gitmek, Sunta Üzerine Yağlı Boya, 38,3 x 52,7 cm, Smithsonian American Art Museum, New York, 1934-1935	60
Resim 36. Jackson Pollock, Ateş, T.Ü.Y.B. 51,1 x 76,2 cm, MoMA, New York, 1938.....	60
Resim 37. Jackson Pollock, Bıçaklı Nü Adam, T.Ü.Y.B. 127 x 91,4 cm, 1938- 1940	61
Resim 38. Jackson Pollock, Kuş, T.Ü.Y.B. ve Kum, 70,5 x 61,6 cm, MoMA, New York, 1941	62
Resim 39. Jackson Pollock, Erkek ve Kadın, T.Ü.Y.B. 186,1 x 124,3 cm, Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, 1942	62
Resim 40. Jackson Pollock, Ay-Çemberi Kesen Kadın, T.Ü.Y.B. 104 x 109,5 cm, Georges Pompidou Center, France, 1943.....	63
Resim 41. Jackson Pollock, Mural, T.Ü.Y.B. ve Kazein, 2,43 x 6,04 cm, University of Iowa Museum of Art, Iowa City, 1944	64
Resim 42. Jackson Pollock, Atölyesinde Çalışırken, Fotoğraf.....	65
Resim 43. Jackson Pollock, Çay Fincanı, T.Ü.Y.B. 40 x 28 cm, Museum Frieder Burda, Baden-Baden, Germany, 1946	66
Resim 44. Jackson Pollock, Galaksi, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 86,36 x 110,49 cm, Joslyn Art Museum, Omaha, 1947	66
Resim 45. Francis Picabia, Kutsal Bakire, Kâğıt Üzerine Mürekkep ve Grafit, 33 x 24 cm, Musée National d'Art Moderne, Paris, 1920	68
Resim 46. André Masson, Antiller, T.Ü.Y.B., Kum, Tempera Boyası, 128 x 84 cm, Musée Cantini, Marsilya, 1943	69
Resim 47. Max Ernst, İsimli (Kuşların Uçuşu), Tuvale Monte Edilmiş Kâğıt Üzerine Akrilik Boya, 64,4 x 23,4 cm, 1942	69
Resim 48. Jackson Pollock, Portre ve Rüya, T.Ü.Y.B. ve Emaye, 148,59 x 42,26 cm, Dallas Museum of Art, Teksas, 1953	70

Resim 49. Jackson Pollock, Beyaz Işık, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 122,4 x 96,9 cm, MoMA, New York, 1954	70
Resim 50. Yönetmen Harry Morgan Moses, “Kim Bu Jackson Pollock?”, Belgesel Tanıtım Fotoğrafı, 2006.....	72
Resim 51. Yönetmen Mike Newell, “Mona Lisa Smile”, Filmden Bir Sahne, 2003	72
Resim 52. “Family Guy”, Ocean's Three and a Half Bölümü, Diziden Bir Sahne, 1999	73
Resim 53. Yönetmen Alex Garland, “Ex Machina”, Filmden Bir Sahne, 2014.....	73
Resim 54. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2019.....	80
Resim 55. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2019.....	81
Resim 56. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	82
Resim 57. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	82
Resim 58. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	83
Resim 59. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	84
Resim 60. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	85
Resim 61. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020.....	85
Resim 62. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2021.....	86
Resim 63. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2021.....	87
Resim 64. Kaos, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022	88
Resim 65. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022.....	89
Resim 66. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 50 x 70 cm, 2022.....	90
Resim 67. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022.....	91

KISALTMALAR LİSTESİ

CM	: Santimetre
ÇEV	: Çeviren
S	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
T.Ü.Y.B.	: Tuval Üzerine Yağlı Boya
AAA	: American Abstract Artists
CIA	: Central Intelligence Agency
PR	: Public Relations
MoMA	: Museum of Modern Art
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun mağara duvarlarına ilkel yöntemler ile çizdiği şekiller ile başlayan sanat giderek değişerek ve gelişerek, her zaman ve her mekânda varlığını sürdürmüştür. İnsanın kendini ifade biçimi veya gelecek nesillere aktardığı bilgiler olarak nitelendirilen mağara resimleri ile başlayan sanat, taştan oyulan heykeller, mabetleri süsleyen freskler, soyluların duvarlarını süsleyen resimler ve gelişen teknolojiyle fotoğraf ve sinemanın da katılımı ile varlığını sürdürmektedir. Sanat kavramı değişen zamanın etkisiyle kavramsal sanat, disiplinler arası sanat, dijital sanat gibi yeni terimler ile insanlık tarihinde yerini korumaya devam etmektedir.

İnsanın topluluklar halinde yaşamaya başlaması ile gelişen iş bölümü ve ticaret kavramı beraberinde metaların değiş tokuşunu ve çeşitli ekonomik sistemleri getirmiştir. Paranın icadından önce takas yöntemi ile ihtiyaçlarını karşılayan insan, paranın icadıyla birlikte ihtiyaçlarını karşılamak için kullanabileceği bir araca sahip olmuştur. Takas ile başlayıp paranın icadı ile devam eden süreçte ortaya çıkan bir kavram ise ekonomi kavramıdır. Ekonomi TDK'ye göre insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkilerin kurallarında, kapsamlarında, önceliklerinde, şekillerinde farklı görüşler vardır. Bu görüş farklılıkları çeşitli ekonomik sistemlerin doğmasını sağlamıştır. Tarih boyunca uygulanan ekonomik sistemler sosyalist, komünist, kapitalist, liberal, karma sistem, faşist ve emperyalist sistemdir. Ekonomik sistemleri salt ticari açıdan ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Ekonomik sistemler her ne kadar insan ilişkilerinden doğan bir sonuç gibi görünse de tersine de işleyerek insan ilişkilerinin boyutunu belirleyen bir neden de olmuştur. Bu nedenle iktisat dışında sosyolojinin, felsefenin, psikolojinin, siyasetin, hukukun, sanatın ve hatta tıp biliminin içinde bile ekonomik sistemlerin etkilerini görmek mümkündür. Bu durum insanoğlunun varlığının doğal bir parçası haline gelmiştir. Bu araştırmada günümüz dünyasında en çok kabul gören kapitalist sistem ve sanata olan etkilerine yer verilmiştir.

Sanayi devrimi ile başlayıp günümüz teknolojisine kadar yaşanan süreçte ekonomik, siyasi, kültürel değişimler yaşandığı gibi sanatta da Primitivizm, Dışavurumculuk, Modernizm, Postmodernizm, Kavramsal Sanat gibi pek çok akım ve ifade biçimi ortaya çıkmıştır. Disiplinlerin birbirini etkilediği, neden sonuç ilişkileri yarattığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenledir ki sanat üzerine araştırma yapılırken farklı disiplinlerden faydalanma gerekliliği doğmaktadır. Araştırmanın konusu kapsamında araştırma yapılırken iktisat, sosyoloji ve felsefe gibi farklı disiplinlerden destek alınmıştır.

Kapitalist sistemin üretilen fazla ürünü satabilecek bir pazar oluşturma çabası çerçevesinde reklam ve medya sektörü kullanılarak tüketim toplumları oluşturulmuştur. Sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle metaların üretimi hızlanmış ve artmıştır. Üretilen metaların üretme hızına eş hızla tüketilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu tüketim hızına ulaşabilmek için moda, trend, popüler kültür gibi kavramlar çerçevesinde reklam sektörü, medya, sinema ve sosyal medya gibi pek çok mecraada tanıtımlar ve yaratılan ihtiyaçlardan söz etmek mümkün hale gelmiştir. Yaratılan tüketim toplumlarının çeşitli yönlendirmeler ile getirildikleri duruma bakıldığında, tüketim eğilimlerinin kontrol edilmesinin yanı sıra uzun vadede bir kültür inşasının içinde tıpkı bir makinenin dişlileri gibi sistemin çarkları haline geldikleri söylenebilir. Tüketim eğilimleri ve ihtiyaçların belirlenip kontrol edilmesini sağlayabilen bir sistemin, sadece bu sınırlar içerisinde kontrol gücünü kullanacağını düşünmek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır. Bu çalışmada genel kanıya göre kapitalist ekonomik sistemi en doğru şekilde uyguladığı düşünülen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), Amerikan sanatı oluşturma, ortak bir Amerikan kültürü yaratarak toplumsal bağı güçlendirme ve olabildiğince güçlü bir ülke olarak varlığını devam ettirme amacı doğrultusunda sanatın özellikle Jackson Pollock'un eserleri ve sanat anlayışının metalaştırılarak kullanılması tespiti üzerine yoğunlaşmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Yapılan araştırmanın problemini sanatın metalaştırılması çerçevesinde Jackson Pollock ve dışavurumcu resim anlayışının ortak bir Amerikan kültürü yaratma çabası için kullanılması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda meta ve metalaştırma kavramlarının sanattaki yeri incelenerek ekonomik sistemlerin, reklam ve medya sektörlerinin metalaştırmayı bir kültür oluşturma amacıyla da kullanabildiği Jackson Pollock örneği

üzerinden anlatılmıştır. Özellikle kapitalist ekonomik sistem üzerinde durularak medya, reklam ve sinemada var olan Jackson Pollock hakkındaki göndermeler olumlu veya olumsuz ayırt edilmeden incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Sanatı anlamak ve sanat eseri üretmek için metalaşmanın sanata etkilerini anlamak gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak bu araştırmanın amacını; metalaşmanın geçmişte ve günümüzde hangi disiplinlerde etkili olduğu, sanatta metalaşma sürecinin nasıl gerçekleştiği, kapitalist ekonomik sistemin metalaşmaya nasıl katkı sağladığı, reklam ve medya sektörünün kapitalist sisteme ve metalaşmaya ne şekilde destek verdiği, dışavurumcu ifade biçiminin sanatta ne kadar etkili olduğu, Amerikan sanatında Soyut Dışavurumculuk akımının ne kadar önemli olduğu, sanatın ve sanatçının hangi amaçlarla metalaştırılabileceği, Pollock'un Amerikan sanatında nasıl ve hangi amaçlar doğrultusunda metalaştırılarak adeta bir sembol haline getirildiği sorularına cevap aramak oluşturmaktadır. Ayrıca sinema, medya, reklam ve sosyal medyanın gün geçtikte değiştiği ve yenilendiği gerçeği düşünüldüğünde bu araştırma ile gelecekte yapılacak araştırmalar için literatür oluşturmak ve karşılaştırma imkânı yaratmak amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Yapılan araştırma sanatın ekonomi, siyaset gibi çeşitli alanlarda bir araç olarak kullanılabilmesini ve metalaşmanın pek çok alanda etkili olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Sanatın ve sanatçının metalaştırılması üzerine yapılan araştırmalar bulunmakla birlikte, konu ve içerik bakımından incelendiğinde kısıtlı oldukları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın, literatürde ihtiyaç duyulan boşlukları doldurmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın, bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da fayda sağlaması, araştırmacı ve araştırmaya katkıda bulunması diğer bir önemle üzerinde durulması gereken konudur.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

İnsanlık tarihinde sanatın gücü, birey ve toplumların üzerindeki etkisi

yadsınamaz bir gerçektir. Toplumların ve devletlerin değişimi, sanattaki gelişmelerden planlı veya plansız olarak etkilenmiştir. ABD, dünya devletlerine öncülük etmek, söz sahibi olmak ve ortak bir kültür oluşturarak güçlü bağlara sahip bir Amerikan toplumu yaratmak için sanatı araç olarak kullanmıştır. Sinemanın, Hollywood'un tekelinde gelişmesi gibi Soyut Dışavurumculuk akımı da Amerikan sanatı olarak benimsenmiş ve tekelleşmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma meta kavramından yola çıkılarak kapitalist sistem, reklam ve medya sektörlerini barındırmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan sanatı çerçevesinde Soyut Dışavurumcu Jackson Pollock ve eserleri ile sınırlandırılmıştır. Sinema sektöründen filmler, dizi sektöründen diziler, reklam sektöründen reklamlar incelenerek Jackson Pollock ile ilgili atıflar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular olumlu ve olumsuz göndermeler olarak nitelendirilmiştir. Bahsi geçen bu atıflar ve medyadaki sanat göndermelerinin, toplumların ortak kültürlerinin oluşumuna ve dolaylı olarak günümüz sanatına ve yeni yetişen sanatçılara etkisi konusunda literatürde çalışma ve analiz eksikliği mevcuttur. Ortak Amerikan kültürü oluşturma amacı ile yapıldığı düşünölen Jackson Pollock göndermelerinin topluma somut etkileri konusundaki çalışma ve analizlerin yetersizliği de araştırmanın sınırlılıklarından biridir.

1.6. Tanımlar

Meta: Mal, ticaret malı (http-1). Alınıp satılabilen nesne (http-2).

Metalaşma: Daha önce bir market değeri olmayan servis, ürün veya ilişkilerin bir market (değiş-tokuş) değeri kazanmasıdır (http-3).

Kapitalizm: Üretim araçlarının özel mülkiyeti ve bu araçların kâr amacıyla işletilmesi temeline dayanan bir ekonomik sistemdir (Zimbalist, Sherman ve Brown, 1988, s. 6).

Reklam: Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol. Bu amaç için kullanılan yazı, resim, film vb. (http-4)

Medya: İletişim ortamı, iletişim araçları (http-5).

Sinema: 1. Herhangi bir devinimi düzenli aralıklarla parçalara bölerek, bunların resimlerini saptama ve sonra bunları gösterici yardımıyla karanlık bir yerde bir ekran üzerine yansıtarak devinimi yeniden oluşturma işi. 2. Film göstermeye yarayan özel bir makineyle görüntülerin beyazperdeye yansıtıldığı salon ya da yapı. 3. Güzel sanatların dalı olarak, yansıtılmaya uygun olan filmleri gerçekleştirme ve yaratma sanatı. 4. Bu sanatın, bir ülkenin kendine özgü niteliklerini taşıyan çalışmaların tümü: Türk Sineması (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 1983, s. 1062).

Kültür: Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür (http-6).

Propaganda: Bir öğretici, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca (http-7).

Tüketim Toplumu: Tüketimin ön planda olduğu toplum, tüketime toplumsal bir biçimde alıştıırılan toplum olarak tanımlanmaktadır (Baudrillard, 2015, s. 95).

PR (Public Relations): Kelime anlamı halkla ilişkilerdir. Potansiyel tüketicilerde satın alma isteği oluşturmak için yapılan eylemler bütünü olarak nitelendirilir. PR yapmak, halkın genel algısının başarılı bir şekilde yönetilmesi olarak da ifade edilebilmektedir (http-8).

Avangart: Fransızca öncü birlik anlamına gelen askeri bir terimdir. Sanat, kültür ve politikada yenilikçi kişiler ya da deneysel işleri anlatmak için kullanılmaktadır (Bürger, 2004, s. 10).

Amorf: Biçimsiz, belirli bir şekli olmayan nesnelere tanımlamak için kullanılmaktadır (http-9).

Retrospektif: Görsel sanatlarda, sanatçının hayatı boyunca ürettiği eserlerin derlemesini tanımlamak için kullanılabilirdiği gibi geçmişe bakmak, olay ve durumları geçmişte yaşananlar doğrultusunda değerlendirip, anlamlandırmak için de kullanılan bir terimdir (http-10).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde meta kavramı ve metalaşma olgusunun tarihsel gelişimi, sanat akımları doğrultusunda ele alınmış olup literatür taraması yapılmıştır. Farklı disiplinlerden yardım alınarak, meta kavramı hakkında bilgilere yer verilirken, dışavurumcu ifade biçimi, Dışavurumculuk ve Soyut Dışavurumculuk akımı doğrultusunda Amerikan sanatı Jackson Pollock üzerinden detaylı olarak incelenmiştir.

2.1.1. Meta Kavramı

Meta, her ne kadar geçtiğimiz son yüzyılda ortaya çıkmış bir kavram gibi düşünülse de temelleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Meta kelime anlamı olarak alınıp satılmak için üretilen nesne, maldır. Bir ticaret terimidir. Marx'a (2003, s. 55) göre meta, el değiştirerek değer kazanmaktadır. Ayrıca Karl Marx meta kavramının farklı bir tanımını daha yapmıştır.

"Metalar, dünyaya, kullanım-değerleri ya da demir, keten bezi, buğday gibi ticari mallar olarak gelirler. Bu, onların, sade, yalın, maddi biçimidir. Bununla birlikte, bunlar, yalnızca iki yanlı bir şey oldukları, hem yararlılığın nesnelere ve hem de değer taşıyıcıları oldukları için metadırlar. Birisi fiziksel ya da doğal biçim, birisi de değer-biçim olmak üzere, iki biçime sahip oldukları sürece, ancak meta olarak görünürler ya da meta biçimine bürünürler (Marx, 2003, s. 55-56)."

Meta, nesnel varlığının yanı sıra, eder-değer ya da mübadele değeri olarak da tanımlanan manevi varlığının karşılığı olan bir maddi değere de sahiptir.

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan zaruri şeyleri elde edebilmesi ve zaman içinde günümüz gelişmişlik seviyesine varması yüzyıllar alan bir süreçtir. İnsanın sadece kendi ihtiyaçlarını gidermek için üretim yaptığı dolaysız emek süreci, yerini zamanla üretici güçlerin gelişmesinin etkisiyle değişen farklı üretim

modellerine bırakmıştır. İnsanlık tarihine bakıldığında, avcı-toplayıcı düzenden toprağı işlemeye, alet yapmaya ve hayvan evcilleştirmeye geçen insanoğlunun zaruri ihtiyaçlarından daha fazla üretim yapmaya başladığı görülmektedir. Topluluklar halinde yaşayan bu insanlar iş bölümü yaparak, toplumsal faydanın da temellerini atmıştır. Her kişinin sadece ihtiyacı olanları, ihtiyacı kadar üretmesinden çıkılıp, imkanları ve yetenekleri ölçüsünde bireysel ihtiyaçtan fazla üretim yapılarak, fazla ürünü eksik olan ihtiyaçları karşılamak için kullanma düşüncesine geçildiği noktada meta kavramı doğmuştur. Meta kavramı ile nitelik ve nicelik olarak değer belirlenmesi gerekliliği de doğmuştur. Önceleri metanın sadece niceliği önemli iken toplum, ticaret ve insanın gelişmesi ile metanın niteliği ön plana geçmeye başlamıştır. Marx'ın meta fetişizmi kavramı ile bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde incelemek mümkündür.

“İlk bakışta bir meta, çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir. Kullanım-değeri olduğu sürece, o ister insan gereksinmelerini karşılayabilen özellikleri açısından, ister bu özelliklerin insan emeğinin ürünü olması yönünden ele alınsın, gizemli bir yanı yoktur. İnsan, çalışmasıyla, Doğanın sağladığı maddelerin biçimi, kendisine yararlı olacak şekilde değiştirdiği gün gibi açıktır. [...]Bu yüzden metaların, mistik özelliği onların kullanım-değerinden doğmuyor. Tıpkı, değer belirlenici etkilerinin niteliğinden de gelmediği gibi. Çünkü her şeyden önce, emeğin yararlı türleri ya da üretken faaliyetler ne kadar çeşitli olursa olsun, bunların, insan organizmasının işlevi olduğu, fizyolojik bir gerçektir, ve bu gibi işlevlerin herbiri, niteliği ve biçimi ne olursa olsun, aslında, insan beyninin, kaslarının vb. harcanmasıdır. İkinci olarak, değer nicel belirlenmesi için temel oluşturan şey, yani bu harcama süresi, ya da emeğin niceliği dikkate alınrsa, emeğin niceliği ile niteliği arasındaki farklılık apaçık olarak görülür (Marx, 2003, s.76).”

Emek ürünü, meta haline geldiğinde, insan emeğinin toplumsal bir niteliği oluşmuş, insana ve ürettiği ürüne nesnel bir nitelik atfedilmiştir. Emek ürünlerinin, toplum ve birbirleri ile olan ilişkileri nicel değerlerinin yanı sıra yadsınamaz bir şekilde nitel değerlerini artırmaktadır. Marx, emek ürünlerinin, metalaşma ve nitel değerlerinin artması ile, duyular tarafından hem kavranabilen hem de kavranamayan toplumsal “şeyler” haline geldiğini belirtmektedir. Bu nedenle metanın, insandan, toplumdan, nitel ve nicel değer kavramlarından ayrılamayacağı bir gerçektir.

Bu iki değeri bir tuval resmi için düşünecek olursak; şase, tuval bezi ve boyanın maddi varlığının yanı sıra sanatçının ismi, yapılan reklamın etkinliği ve hangi galeride

yer aldığı gibi hususların, eserin değeri üzerinde belirleyici rol oynadığı aşıkardır. Sanat eserinin alınır satılır olması, el değiştirdikçe değer kazanması doğası gereği kaçınılmaz bir durumdur. Her sanat eserinin, bir sanatçının elinden çıkan biricik-tek eser olması ve sanat gibi spesifik bir disiplinin ürünü olması yeterince değerli olmasını sağlamaktadır. Nitekim zaman da sanat eserine değer kazandırmaktadır. Bu nedenle sanat eserinin meta olması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Metalaştırma Kavramı

Metaya dönüşme yani metalaşma teriminin ilk olarak Almanca kaynaklarda kullanıldığı görülmektedir. İngilizce *commodification* (metalaşma) kelimesi, Almanca *zur Ware werden* (metaya dönüşme) ifadesinin çevirisidir. Terim, 1974'te şair ve Marksist kültür kuramcısı Hans Magnus Enzensberger, Dick Howard ve Eugene Lunn tarafından kullanılmıştır. Metalaşma terimi, Marksist kaynaklarda oldukça geç bir tarihte yer edinmiştir (Beech, 2015, s. 232-254).

Meta kavramının doğuşu ile ortaya çıkan bir kavram da metalaştırma kavramıdır. Metalaştırma kavramının, genel kelime anlamı, meta olmayan bir şeyin meta haline getirilmesi olarak tanımlansa da metalaştırma kavramı ikincil ve daha derin bir anlam taşımaktadır. Nesnenin ya da şeylerin, doğası gereği varoluşsal olarak sahip olduğu benliğini, kişiliğini, değerini değiştirmek ya da yok ederek yeni sıfatlar, değerler biçmek de metalaştırmak olarak adlandırılır.

Bir ağacın kesilip, işlenmesi ve masaya dönüştürülmesi sürecinde harcanan emek ve zamanın üreten kişi açısından bir değere sahip olduğu açıktır. Üretilen masanın başka bir kişiye satılması ya da değiş tokuş içinde kullanılması ise başka bir değer ve eder kavramını doğurmaktadır. Masanın üretildiği an itibari ile sahip olduğu değerleri, ihtiyaca cevap vermesi ve şekli gibi özellikleri, halihazırda masanın bir meta olması için yeterlidir. Fakat el değiştirirken, rengi, boyutu, sağlamlığı, materyali, üretim tarihi, üreticisi vb. birçok konu düşünölmeye başlanır. Bu noktada zaten bir meta olan masanın metalaştırıldığı görölmektedir. Meta, varoluşunda sahip olduğu özelliklere yenileri eklenerek değişmekte, insan ve toplum ile ilişkisinden doğan kaçınılmaz bir metalaşma sürecine girmektedir. İhtiyaç ve ticaret ilişkisinin kurulması ile başlayan bu süreç metalaşmayı beraberinde getirmekle birlikte ilerleyen dönemlerde üretim ve tüketim ilişkisine evrilmiştir. Paranın icadından önce değiş

tokuş yapılan dönem, yazı öncesi ve sonrası, orta çağ, rönesans ile başlayan aydınlanma devri, coğrafi keşifler, sanayileşme, burjuva sınıfının doğuşu, imparatorlukların çöküşü, savaşlar ve teknolojik ilerlemeler ile günümüz global dünya görüşü, kapitalist ekonomi sistemi ve tüketim toplumlarının yaratılmasında, yani her zaman ve mekânda, metalaştırma kavramı varlığını korumuştur. Metalaştırmanın sadece yakın döneme ait bir kavram olduğu bir yanılsamadan ibarettir. Bu yanılsamanın nedeni, metanın metalaştırılması değil, metalaştırılan şeylerin bir kez daha metaşlaştırılmasıdır. Metalaştırılan ürün ya da “şeyler” günümüzde egemen olan ekonomik sistem ve üretilen fazla ürünlerin tüketilmesi ihtiyacını karşılamak için yeni biçimlerde tekrar pazarlanmakta, dolayısıyla tekrar metalaştırılmaktadır. Reklam ve medya sektörünün başta olduğu bu metalaştırma sürecini, sosyal medya platformları ve popüler kültüre yön veren, toplum tarafından tanınmış kişiler devam ettirmektedir. Sanatta ise galeriler, müzeler, müzayedeler eliyle eserlerin metalaştırıldığı görülmektedir.

2.1.3. Kapitalist Sistem ve Meta İlişkisi

Toplumların ekonomik yapısı hem gelir düzeyi hem de bu düzeyin donanımı nedeniyle sanatı etkilemektedir. Sanatçının sanat ile olan ilişkisinde olduğu gibi izleyicinin de sanatla olan ilişkisinde ekonomik koşullar çok önemlidir. Maslow’un “İhtiyaçlar Hiyerarşisinde” belirttiği gibi; insanın önce barınma, yeme-içme, sağlık, güvenlik, başarı gibi ihtiyaçlarını gidermesi; daha sonra kendini gerçekleştirmeye yani sanatla ilgilenmeye geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle ekonomiyi sanattan keskin bir şekilde ayırmak mümkün değildir. Ekonomik gelişme beraberinde teknolojik gelişmeyi getirmiş ve sanat da bundan etkilenmiştir. Bu durum sanatta hem yaratıcılığın artmasını hem de yaratıcılığın nesnelleşmesini, metalaşmasını hızlandırmıştır (Erinç, 2013, s. 45-46).

Metanın, kapitalist sisteme özgü bir ürün olduğu yanılsamasıyla sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Global dünya ekonomik sisteminin kapitalist sistem olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Meta kavramı, kapitalizmde, öncesinde ya da sonrasında var olacak ekonomik sistemlerde varlığını sürdürmüş ve sürdürecektir. Kapitalist sistem özelinde ise metanın ve metalaşmanın çok daha önemli bir yeri vardır.

Kapitalist sistemin doğuşuna zemin hazırlayan kavramlardan biri burjuvazidir. Avrupa’da ortaya çıkan burjuva sınıfı gücünü, dinden, soylu bir aileye mensup olmaktan, işçi ya da köylü olmaktan ziyade zenginlikten, eğitimden ve işveren statüsüne sahip olmaktan almıştır. Burjuvazi ile ilgili Karl Marx ve Friedrich Engels Komünist Parti Manifestosu’nda (1999) şöyle yazmıştır;

“Bugüne dek, üstün değer verilen ve sofuca bir ürküntüyle bakılan ne kadar eylem varsa, burjuvazi bunların üstündeki kutsallık örtüsünü çekip atmıştır. Doktoru da, hukukçuyu da, rahibi de, şairi de, iktisatçıyı da kendi ücretli emekçisi haline getirmiştir. [...] Üretim araçlarında, dolayısıyla üretim ilişkilerinde ve dolayısıyla tüm toplumsal ilişkilerde sürekli devrim yapmaksızın burjuvazi varolamaz. [...] Sürekli genişleyen sürüm ihtiyacını karşılamak için burjuvazi, yeryuvarlağının bütününe el atmakata. [...] Üstelik yalnız maddi üretimde değil manevi üretimde de bu böyle. [...] Ulusal tek yanlılık ve sınırlılık artık mümkün değil; pek çok ulusal ve yerel edebiyattan bir dünya edebiyatı oluşmakta. [...] Tek kelimeyle istediği gibi bir dünya yaratıyor kendine... (Marx ve Engels, 1999, s. 49- 51)”

Marksist bakış açısı metalaşma kavramını çok geniş anlamda, farklı süreç ve pratikleri tanımlamak için kullanmaktadır ve bu nedenle metalaşma kavramı netliğini kaybetmektedir. Metalaşma, tek seferde olup biten bir şey değildir. Bazı alanları kapsarken bazılarını dışarıda tutan ve her alanda farklı yoğunluklarda meydana gelen bir gelişme göstermektedir. Bu nedenle bazı alanlarda derinlemesine yaşanırken, bazı alanlar bu süreçten yüzeysel olarak etkilenmekte ya da hiç etkilenmemektedir. Batı Marksizmi, sanatın metalaşmasıyla ilgili kuramlarında, kapitalizmin her şeyi metalaştıran bir bütünlük olduğu doktrininden hareketle bu noktayı genelde görmezden gelmektedir (Beech, 2015, s. 232-254).

2.1.4. Sanat ve Meta İlişkisi

Sanatın metalaştırıldığı genel bir kabuldür fakat sanatın ilkede metalaşabileceği kabulü, ekonomik analizler ile yeterince sınanarak oluşturulmamıştır. Metalaşma ve “şeyleşme” konusunda pek çok kuram olmasına rağmen, Batı Marksistleri, sanat emeğinin kapitalizm koşulları altında soyut emeğe dönüşüp dönüşmediği konusunda fikir belirtmemektedirler. Batı Marksizmine göre sanat ve estetik kavramları, sanat emeğinin üretken emek mi yoksa üretken olmayan emek mi olduğunu net olarak ayırtmamaktadır. Yani fazla üretim yapılarak yeni sermaye oluşturulup oluşturulmadığına dair ortak bir fikirleri yoktur. Marksist sanat kuramları üretilse de

bunlara temel olabilecek bir sanat ekonomisi geliştirilmemiştir. Dave Beech'e (2015) göre sanatın "şeyleştiğini" vurgulayıp durmak yerine, şu gerçeğin sonuçlarını incelemekte yarar vardır: Sanatçı, proletaryadan (alt sosyal sınıf) farklı olarak, hâlâ kendi üretim araçlarına sahip ve ürettiği ürünlerin de sahibi konumundadır. Buna karşın üretken kapitalistlerden farklı olarak da gelirini, yatırdığı sermaye miktarı ile ücretli emekçilerin ürettiği artı-değer (gerekli olandan fazlasının üretilmesi) arasındaki farktan elde etmemektedir. Bu nedendir ki sanatın kapitalist sistemdeki metalaşma kavramına tam anlamıyla uymadığı söylenebilir. Fakat hâlâ metalaşma olarak ifade edilebilecek olgular mevcuttur.

Sanattaki metalaşma süreci, eser ve sanatçıyı alıcı ve izleyici ile buluşturma noktasında kendini göstermektedir. Önceleri kiliseleri, meydanları, sarayları süsleyen sanat eserleri hem estetik yapısı gereği hem de içinde bulundurduğu manadan dolayı birer meta olarak kullanılmıştır. Burjuva sınıfının doğuşu ile burjuvalar, sanat alıcısı, yani tüketicisi aristokrat kesime öykünerek nesnel varlığı ağır basan esere sahip olma ve onları özel mülklerde zenginliği sergileme aracı olarak kullanma fikrini ortaya çıkarmışlardır. Burjuva kesiminin aristokratlara bir başkaldırı, bir değersizleştirme barındıran bu tutumu, soylu kesimden olmayan fakat artık sanata ulaşabilen burjuvanın sanat üzerinden kendini göstermeye, kanıtlamaya çalışması olarak nitelendirilebilir. Yani aslında sanat ve sanat eserleri bu dönemde de metalaştırılmıştır. Nesnel varlığının, estetik yapısının, içinde bulundurduğu anlamın, anlattığı hikâyenin dışında zenginlik göstergesi olma gibi bir misyon atfedilen sanat eserleri, yeni bir metalaşma ile karşı karşıya kalmıştır. Tarihte sanatın, değişik nedenler ve amaçlar doğrultusunda pek çok defa metalaştığını görmekteyiz. Sanat bazen dini metinlerin geniş kitlelere yayılması için bir sembol, bazen hükümdarların güçlerini gösterme yöntemi, bazen de zenginliğin, başkaldırının ya da özgürlüğün temsilcisi olarak kullanılmıştır. Sanata yüklenen anlamın, gerçekte eserin barındırdığı anlam ile ilişkisi olup olmadığı sorgulandığında, cevap bazen evet bazen ise hayırdır. Kiliselerdeki resimlere bakıldığında sanatçının kendi isteğiyle mi o hikâyeyi anlatmayı seçtiğine yoksa bunu bir iş olarak mı gördüğüne ya da her ikisinin mi olduğuna net bir cevap vermek mümkün değildir. Bu bakış açısı sanatın kabul görmüş geleneksel sınırlarından çıkarılmasında önemli bir yere sahiptir. Sanatın, sembol olarak, dinsel olarak ya da fayda sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda araç olduğu sorgulanmaya başlandığı noktada, geçmişin katı kuralları göreceli hale gelmiştir (Heinich, 2013, s. 119).

Günümüzde bütün bu resimler sanat olarak kabul edilmektedir. Sanatın ne olduğu, neye sanat dendiği üzerine net bir cevap verilememesi de tam olarak bu nedenledir. Sipariş üzerine, her noktası önceden belirlenmiş bu resimlerde özgünlük ve yaratıcılık kavramlarını sorgulamak gerekmektedir. Günümüzde, müzelerin duvarlarını süsleyen hatırı sayılı resim de aynı sorgulamaya tabii tutulabilir. Bu konu hakkında Walter Benjamin başka bir bakış açısı sunmuştur. Benjamin'e (2002, s. 59) göre resimler müzelere taşındığında resmin kutsallığı bozulmakta ve bağlamı değişmektedir. Önceleri kilise duvarlarını süsleyen resimlerdeki figürlere bakan, tapınan insanlar, artık mekânı da değiştirilen bu resimlere, sanatçının eserini izleme amacıyla bakmaktadırlar. Resimlerin kült değerleri yok edilmiş fakat sergileme değeri kazandırılmıştır. Sanatın vücut bulmuş halleri olarak sergilenen eserler aslında birer metadır ve buldukları mekanla birlikte metalaşmaya verilebilecek önemli örneklerdendir.

Sanatın metalaşma sürecinde, alınıp satılma konusu da oldukça büyük bir yere sahiptir. Metanın alınıp satılabilen ve bunun için üretilen ticaret nesnesi olduğu tanımından yola çıkılarak, sanat eseri bir kez karşılık (para, mal vb.) verilerek sanatçıdan alındığında metalaşma süreci başlamış demektir. Aynı zamanda üzerine ünlü ressamın resimlerinin görselleri basılan anahtarlık, çanta, t-shirt gibi seri üretim nesnelere müzelerde ya da herhangi bir yerde satılması da sanatın metalaşmasına başka bir örnektir.

2.1.5. Dışavurumcu İfade Biçimi ve Sanattaki Yeri

20. yüzyılda ortaya çıkan sanat yaklaşımları ile sanatın ne olduğu ve nasıl temsil edileceği gibi sorular doğmuştur. Estetik farklılıkları belirlemek için ortaya çıkan bu yaklaşımlardan biri Modernizmdir. Modernizm ile gelenekten uzaklaşan sanatçılar, kendi iç dünyalarını, kurallara tepkili bir şekilde yansıtmışlardır. Sanatın ve sanatçının kutsallığı ön plana çıkmıştır. Sanatçının bireysel duygu ve düşünceleri, isyankâr bir tutumla, geçmiş genel beğeniler dikkate alınmadan yaratım sürecine katılmıştır (Yılmaz, 2012, s. 82-83).

Dünya sanat tarihinde iki temel yaratım şekli görülmektedir. İlki, gerçeği olduğu gibi yansıtmak üzerine kurulu; ikincisi ise gerçekliğin ötesinde imge ve ifadeler üretilmesi ile oluşturulan sanat anlayışıdır (Türkdoğan, 2014, s. 70). Dışavurumculuk,

ikinci görüŖe mensuptur ve gerçekliğin ötesinde duygu ve düşüncelerin ön plana çıktığı bir sanat anlayışıdır. İfadeci sanat kavramını savunan Benedetto Croce, sanatın özünde, sanatçının estetik duygu ve düşünceleri olduğunu dile getirir. Kendini ifade eden sanatçının bundan haz duyduğu ve bunun bir amaç olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bakış açısında sanatı diğer duygusal eylemlerden ayıran özelliğin ise özgünlük olduğunu savunulmaktadır (Cevizci, 2014, s. 181). Yılmaz'a (2012) göre dışavurumculukta "Eylem ve bildirgelerin özünde, estetik ölçüt belirlemenin yanı sıra insanı hesaba katmadan yayılan yıkıcı sanayileşme ve bunun kaçınılmaz sonucu olan savaşa bir isyan vardı (Yılmaz, 2012, s. 83)." Bu isyan birçok akımın da temellerinde görölmektedir.

Sanat tarihine baktığımızda, gittikçe gelişen veya değişen el becerisi, bilinç, din olgusu, toplumsal yapı, bilim ve teknoloji gibi etkenler doğrutusunda ilerleyen bir sanat olgusu görölmektedir. Sanat kavramı, hiçbir zaman yerinde sayan ya da tuğla üzerine tuğla dizer gibi birikerek büyüyen ve gelişen bir yapıya sahip olmamıştır. Devingen yapısının yanı sıra kimi zaman yeni kurallar konulmakta ve uygulanmakta, kimi zaman konulan bütün kurallar yıkılmakta, kimi zaman ise en baştan başlanmaktadır. Kimilerinin, sanatın doruk noktası olarak gördüğü yerler, başkalarına göre daha başlangıç olarak nitelendirilmektedir. Fakat sanat tarihine baktığımızda deyim yerindeyse bir sıfırlama yaşanmıştır. Mağara duvarlarına resim yapan ilkel insanın ya dinsel inançlarla yaptığı ya kendinden sonrakileri eğitime amacı ile yaptığı çizimlere ve nesnelere çok benzeyen yapıtların üretildiğı bir dönem yaşanmıştır. Bu en başa dönüş birçok sanatçıyı etkilemiş ve beslemiştir. Primitivizm akımı olarak adlandırılan bu dönem; Simgecilik, Fovizm, Kübizm, Ekspresyonizm gibi akımların doğmasına yardımcı olmuştur.

Süslemelerden, kurallardan, gerçeklikten arınan net, yalın bir anlatım tarzı benimseyen Primitivizm kendinden önceki katı kurallarla boğulmuş, sıkışmış sanatı bütün yüklerinden kurtararak rahatlatmış ve nefes alanı yaratmıştır. Aynı zamanda bir çocuğun korkusuzluğunu, özgürlüğünü ve naifliğini içeren bu akım, sanatı en başa döndürerek çok farklı birçok yeni kapının açılmasına olanak sağlamıştır.

Dışavurumculuğu irdelerken İzlenimcilikten ve hatta İzlenimciliğin doğuşundan bahsetmekte yarar vardır. Çünkü sanat tarihini incelediğimizde, özellikle resim sanatında, fotoğrafın keşfi ile büyük bir değişim yaşandığını görmemek mümkün değildir. Yüzyıllardır resim sanatı, gözün gördüğünü en mükemmel şekilde yansıtma amacı üzerine kuruluyken, bir makinenin bunu resamlardan daha kısa

sürede ve kusursuz bir şekilde başarması çok sarsıcı bir değişim yaratmış ve bu durum İzlenimciliği doğurmuştur. İzlenimcilik akımının doğuşu ile ilerlemek için yön bulan sanat, varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

“Fotoğrafın çıkmasıyla sanatçının rolü değişiyor. O güne kadar sanatçının rolü, doğayı tekrarlamak, doğanın yorumunu vermek iken, artık ressamın bir fotoğraf makinesi gibi resim yapması söz konusu olmaktan çıkıyor. Bu yüzden el becerisi önemini kaybediyor, düşünce ve yorum ön plana çıkıyor (Türkdoğan, 2014, s.89).”

Bazı gruplar tarafından bunun, resmin sonu olduğuna inanılsa da sanat, her zaman olduğu gibi varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Fotoğrafın yarattığı büyük değişimden önce sanatta yaşanan bir sarsıntıya daha değinmekte yarar vardır. Sanat ile ilgilenenler tarafından, Sanayi Devriminin de sanatın gücünü azaltacağı düşünülmüştür fakat bu durum gerçekleşmemiştir. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan toplumsal yapı değişimi ile aristokratların yerini burjuva sınıfının alması da resim sanatında büyük bir değişime neden olmuştur. Himaye sisteminden çıkıp, bir anda özgürlüğe kavuşan sanatçılar, istedikleri şekilde resim yapabilecek olmanın mutluluğunu yaşamışlardır fakat zamanla geçim derdi ve eserlere alıcı bulma zorluğu gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu boşluk ortamını, önce burjuva sınıfının önde gelenleri (kendinden önceki aristokatlara özenip) kendi portrelerini yaptırarak doldurmuştur. Daha sonrasında ise coğrafi keşifler ile gelişen turizmin desteği ile ortaya çıkan Pitoresk resimler doldurmaya başlamıştır. Giderek büyüyen bir arz-talep sistemi yani piyasa oluşurken, resim sanatı yine varlığını sürdürecektir bir yol bulmuştur.

Eyüboğlu'nun (2012) deyiimiyle Avrupalı sanatçıların büyüleyen, şaşırtan tarafları taklit yetenekleri olmuştur. Fakat fotoğrafın icadı ile taklit, bir hüner olmaktan çıkmıştır (Eyüboğlu, 2012, s. 349). Bu kritik ortamda sanatçılar pes etmeyerek savaşmayı tercih etmişler ve öncelikle İzlenimcilik ile fotoğraf makinesinin yapamadığını yapmaya, resmi fotoğraftan farklı kılmaya çalışmışlardır. Bu çaba o dönemde hiç hoş karşılanmamış ve hatta küçümsenmiştir (Lynton, 2015, s. 14).

Sanayi Devrimi ve fotoğrafın keşfi gibi sanatı büyük ölçüde etkileyen olaylar incelendiğinde, sanatın, kozmos ve kaos ilişkisine benzer bir denge ile devinim halinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bazen değişerek, bazen başa dönerek (Primitivizm gibi), bazen bir önceki akımı, üslubu, tarzı bozarak ya da yıkarak varlığını sürdürmüştür. İzlenimciler ile başlayan, yerleşik katı kuralların dışına çıkma eğilimi ve gözün gördüğü gerçekliğin dışına açılan kapının aranması, sanat tarihinde önemli

adımlardan olmuştur. Bir yandan da bu dönemde etkisi devam eden sanatta özgürleşme hareketi birçok akımın doğmasına olanak sağlamıştır. Böylece İzlenimcilik sonrası; Yeni İzlenimcilik, Simgencilik, Sentezcilik, Ard-İzlenimcilik, Fovizm, Ekspresyonizm, Primitivizm, Kübizm, Fütürizm, Orfizm, Rayonizm, Vortisizm, Süprematizm, Konstrüktivizm, Dadaizm, Yeni Plastisizm gibi pek çok akım doğmuştur.

“[...] özellikle izlenimcilikle birlik o güne değin ön görülen sanat eserlerinin estetik kalıpları artık değişmeye başlamış, alışlagelmiş sanat anlayışında-keskin olmasa da değişimler gözlemlenir olmuştur. Bilhassa *Claude Monet* ve *Van Gogh*'la birlikte ilk değişimler gözlenmiş ve artık biçimin amaç olmasından öte ele alınabilir, değiştirilebilir bir gerçeklik olmuştur (Türkdoğan, 2014, s. 21).”

Böylece, sanatçıların; duygularını ve düşüncelerini sanata yansıtmalarına, daha fazla iç dünyalarına dönerek kendi görüşleri, sorunları ve arayışları doğrultusunda eser üretmelerine olanak sağlanmıştır. Aynı zamanda, toplumsal gerçekliği, etkilendikleri oranda ve istedikleri ölçüde yansıtma özgürlüğüne sahip olan sanatçılar, dışavurumculuk kapsamında oldukça çüretkâr, hiddetli ve keskin eserler üretmişlerdir. Dışavurumcu sanatçıların bakış açısının temelinde, sadece kurallara uyararak eser vermenin doğru olmadığı görüşü vardır. Bu sanatçılar, eserlerini duygularını aktarmak için bir vasıta olarak görmüşler ve adeta ürettikleri eserden faydalanmışlardır (Güvemli, 2012, s. 108). Büyük bir kısmı Almanya'da bulunan dışavurumcu sanatçılar, yoğun, dolaysız ve duyguları yansıtan bir sanat yaratmak istemişlerdir. Dışavurumcu sanat, bazı temel öğeleri barındıran temsili bir sanattır ve biçim bozma, estetiğin tekrar yorumlanması, koyu ve karmaşık renk tonları kullanılması gibi özgün özelliklere sahiptir (Farthing, 2014, s. 378).

İkinci Dünya Savaşı sonrası, sosyal gerçekçilik dışında yeni sanat kavramları gelişmiştir. Birey düşüncesinin ön plana geçtiği bu dönemde toplum içindeki birey ve toplumun belirlediği birey kavramları da ortaya çıkmıştır. Bu durum ekonomi ve siyaseti de etkilemiştir (Türkdoğan, 2014, s. 10).

“Ekspresyonistlerde önemli olan, Ekspresyonistlerde olduğu gibi aldatıcı görünüş değil, aksine Kirchner'in dediği gibi “çevremizde olan olay ile bizi çeviren eşyaların arkasında bulunan sırdır”. Ekspresyonistlerde duygu, kendini ölçsüz bir biçimde gösterir. Onlar bakmıyorlar, yorumluyorlardı. Onların kendilerine özgü yüzleri vardı (Turani, 2013, s. 578).”

Dışavurumculuğu, sanat tarihinde yaşanmış ve bitmiş bir akım olarak görmek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dışavurumculuk, sadece bir akım veya belirli

yıllar arasında yaşanmış ve bitmiş bir dönem değil; çok geniş alanlarda etki gösteren ve göstermeye devam eden bir kavramdır. Dışavurumculukla ilgili çoğunlukla yakın anlamlarda olan dışavurumcu ifade tarzı, dışavurumcu tavır ve dışavurumcu üslup gibi terimlerin birbirlerinin yerine sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında terminolojinin, zaman içinde dini, kültürel, ekonomik, siyasi, sosyolojik ve bilimsel gelişmeler, değişimler doğrultusunda yenilenmesi bulunmaktadır. Sanat akımı terimi ise çok daha geç dile getirilmiş ve kronolojik tasniflendirmeyi kolaylaştırmak amacı ile kullanılmıştır. Araştırma kapsamında; dışavurumcu ifade biçimi, Dışavurumculuk akımı ve Soyut Dışavurumculuk akımı farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Dışavurumculuk akımı olarak adlandırılan dönemden öncesinde de sonrasında da dışavurumcu ifade biçimi vardır. Romantizm akımına mensup sanatçılar dışavurumcu ifade biçimini benimsemiş ve kullanmışlardır. Romantizm; Fransız İhtilali'ni hazırlayarak, aklın ön plana geçişi, özgürlük, adalet, insan hakları gibi konuların ön plana çıkmasıyla doğmuştur. Romantizmi benimseyen sanatçılar düşüncelerini, duygularını, yani öznel olanı, ön plana koyarak eser üretmişlerdir. Bu nedenle ifadeci bir anlatım biçimi benimsedikleri söylenebilir. Dışavurumcu ifade, Romantizm akımı dahil daha birçok akımın temelinde vardır.

Sanatçıların, yaşadıkları toplumdan ve zamandan ne kadar ve nasıl etkilendikleri, bakış açıları, sanatın ne ve nasıl olması gerektiğine verdikleri cevaplar ya da tamamen içsel arayışları, ürettikleri eserlerde kendini kaçınılmaz bir şekilde göstermiştir. Bu nedenledir ki; dışavurumcu sanatçıların eserlerine bakıldığında ve tabii ki tarihsel süreç içerisinde ele alındığında sanatlarını hangi amaçlar ile yaptıkları görülmektedir. Bir eser, yaratıcısının iç dünyası hakkında bilgiler verdiği gibi aynı zamanda sanatçının dış dünyadan nasıl ve ne kadar etkilendiği ile ilgili de bilgiler içermektedir. Sanatçının algısı, kavrama tarzı ve yaklaşımı, kendisi ve içinde bulunduğu grubun ya da toplumun değerlerini anlamak için yol gösterici olmaktadır (Türkdoğan, 2014, s. 69).

“Dışavurumcu sanatçıların tümüyle “kendine özgü” yaklaşımlarına rağmen “biçim bozmacı” bir tavır taşımaları; rengin özellikle simgesel, duygusal ve dekoratif etkilerinden yararlanmaları; boyanın yoğun dokusallığıyla rengi natüralist bağlamından özgürleştirmeler; abartılı bir perspektif ve desen anlayışını benimsemeleri gibi ortak noktalardan söz etmek mümkündür (Antmen, 2009, s. 34).”

Dışavurumculuk, Gelenekçilik-Modernizm tartışması ile kesinleşerek sanatta önemli bir yer elde etmiştir. Ekspresyonizm adını alan akım sadece grafik ve resim sanatına özgü bir ifade biçimi olmaktan çıkarak sahne sanatları, mimari, edebiyat gibi alanlarda da ifade biçimi olarak kullanılmıştır (Fırıncı, 2006, s. 111).

2.2. İlgili Araştırmalar

2.2.1. Alman Dışavurumculuk Akımı Çerçevesinde Die Brücke ve Der Blaue Reiter

Dışavurumculuk hem bir ifade biçimi hem de bir sanat akımıdır. Dışavurumcu sanat akımının temelleri Almanya'da atılmıştır. Sanat tarihinde Dışavurumculuk akımında iki önemli grup dikkat çekmektedir. Bunlar; Die Brücke ve Der Blaue Reiter'dir.

2.2.1.1. Die Brücke

Grup, adını Nietzsche'nin insanlığın kendi sonunu getirmediği, aksine daha iyi bir gelecekle arasına köprü kurduğu fikrinden almıştır. Die Brücke üyeleri genellikle günlük yaşamı konu edinen resimler yapmış ve dışavurumcu ifadeyi en iyi yansıttıklarını düşündükleri teknik olan ağaç baskı tekniğini kullanmışlardır. Gerek ağaç baskı gerekse taş baskı (litografi) dışavurumculukta sıkça kullanılan teknikler arasındadır.

Die Brücke, mimarlık öğrencileri olan Ernst Ludwig Kirchner, Erich Heckel, Karl Schmidt-Rottluff ve Fritz Bleyl tarafından 1905 yılında kurulmuştur. Kurucu üyeleri, her ne kadar güzel sanatlar eğitimi almasa da dönemin ekonomik ve politik çalkantılarının sanata etkisini hissetmişlerdir (Lynton, 2015, s. 34). Fovizm ile de gözler önüne serilen özgürlükçü, isyankâr, haşın tutumdan etkilenmişler fakat bu tutuma da kendilerini ait hissetmemişlerdir. Fovların dahi bağlı kaldığı bazı kuralları da yıkıp tamamen dönemin resim sanatı algısını yıkmak istemişlerdir. Aralarına genellikle genç ve yenilikçi sanatçıları katmışlardır. Zamanla eserleri saldırganlık ve şiddet içermeye başlamıştır. Kendilerinden önceki Alman sanatçılardan da beslenen grubun üyeleri, Van Gogh, Munch ve Gauguin'den etkilenerek, baskılarında ilkel

ve düş gücünü ön plana alarak güçlü renkler kullanmışlardır (Fırıncı, 2006, s. 113).

2.2.1.2. Der Blaue Reiter

Der Blaue Reiter (The Blue Rider/ Mavi Süvari) adını alan sanatçılar grubu 1912’de Almanya Münih’te ortaya çıkmıştır. Bu grup Wassily Kandinsky, Paul Klee, Franz Marc, August Macke, Lyonel Feininger, Jean Arp, Alexej von Jawlensky gibi üyelerden oluşmaktadır. Fakat ortak bir grup üslubu oluşturmamışlardır. Sanatçıların hepsi çağdaş resmin geçerli olan akımlarından izler taşımaktadır. Bu sanatçıları birbirlerine bağlayan ve aynı gruba dahil eden şey, bir sanat düşüncesidir. Bu düşünce; evrendeki doğal, coşkusal ve ruhsal varlıkların ardında saklanan şeylerin ifade edilmesi ve sanata yansıtılmasıdır (Tansuğ, 1993, s. 246-247).

Franz Marc; “Gerçekten kendimize özgü bir sanatımız olacaksa, bu sanat bilime karşı olmayacaktır.” demiştir. Marc bu sözyle dönemin ilerici sanatçılarının ortak düşüncesini dile getirmiştir. Bu sanatçılar, sanatın bilim ve teknik alanındaki gelişmeler karşısında duyarsız kalamayacağını savunmuşlardır (İpşiroğlu ve İpşiroğlu, 1993, s. 35).

Der Blaue Reiter grubu kendilerinden önceki Die Brücke grubunun başlattığı hareketi devam ettirmiştir. Çağın gelişmelerine duyarsız kalamamış, hatta bunları benimseyerek sanat anlayışlarının temelini, hızla değişen dünyaya ayak uydurmak ve gelişmeleri sanata dahil etmek üzerine kurmuşlardır. Her iki grup da malzemenin ifade gücünü etkili bir şekilde kullanmıştır. Der Blaue Reiter grubu sayesinde Alman Ekspresyonizmi en üst seviyeye ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile grup dağılmıştır. Fakat savaştan sonra Ekspresyonist sanat, Almanya’nın tamamına yayılmıştır (Farthing, 2014, s. 381).

2.2.2. Dışavurumcu İfade Biçiminin Sanat Sosyolojisindeki Yeri

2.2.2.1. Toplum Merkezli Yaklaşım (Nedensel Yaklaşım)

Pek çok kaynakta dışavurumculuğun ilk çıkış noktası Almanya olarak kabul edilmektedir. Çağın politik, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri sonucu ortaya çıktığı varsayılan dışavurumcuların, genel anlamıyla İzlenimciliğe karşı olarak bu akımı

geliştirdikleri görüşü de mevcuttur. Dışavurumculuk, Kuzey Avrupalı ve Alman sanatçılarının geliştirdiği bir sanat hareketidir. Sanatçılar, dönemin olayları ve yaşanan gerçeklik ile iç içe olmuş ve bunu eserlerine yansıtılmışlardır. Dışavurumculuk, bilimsel ve teknik ilerlemenin yanı sıra düşünsel ve toplumsal ilerlemenin de yaşandığı çalkantılı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Fırıncı, 2006, s. 111).

Dışavurumculuğun sadece savaş, kaos, ekonomik veya politik krizler sonucu ortaya çıktığı görüşü, sanatçının içinde bulunduğu ortamı, toplumu ve toplumu etkileyen olayları yansıtması gerekliliği üzerine kurulmuştur. Bu gereklilik, nedensel yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Toplum merkezli yaklaşım, sanat eserinin, içinde bulunduğu sosyal ve toplumsal koşullar tarafından belirlendiği ya da bu koşulların sonucu olduğunu öne sürmektedir.

“Toplum merkezli yaklaşım biçimleri iki kuram çerçevesinde geliştirilmiştir. Bunlar Yansıtmacılık kuramı ve özü itibariyle yansıtmacı temele dayanan, ancak farklılıklar içeren Marksist kuramdır. Yansıtıcılık kuramı, sanatı bir yansıtma, benzetme ya da taklit olarak değerlendirir. Bu görüşe göre sanat yapıtında gösterilmesi gereken şey, dış dünyada gördüğümüz gerçekliğin yapıta yansımalarıdır. Bu görünen dış gerçeklik; doğadır, insandır, yaşamdır (yaşantıdır) ve sanatçı da bunları yapıtına yansıtır (Ötğün, 2009, s. 169).”

Marksist yansıtma kuramı, yani toplumcu (sosyal) gerçekçilik, üretimi ön plana çıkarır ve ideal olanı yansıtır. Sanatçının, toplumu her yönüyle anlatması fakat olmasını istediği gibi ya da olması gerektiği gibi yansıtması üzerine kurulmuştur. Bu kuram, genellikle savaşlar sonrasında ya da bozulmuş, eğitilmesi gerektiği düşünülen toplumlarda uygulanmıştır. Türk resim sanatı tarihine bakıldığında Yeniler Grubu'nun da sosyal gerçekçilik kuramını benimsedikleri görülmektedir. Nazi Almanyası'nda ve Rus Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde görülen sosyalist gerçekçilik ise içerdiği politik taraflılık ve etkili olduğu coğrafyalar nedeniyle sosyal gerçekçiliğin yorumlanmış keskin bir biçimi olarak tanımlanabilir.

2.2.2.2. Sanatçı Merkezli Yaklaşım (Anlatımcı Yaklaşım)

Dışavurumculuğa başka bir yaklaşım da sanatçı merkezli yaklaşımdır. Yadsınamaz bir gerçek vardır ki; kelime anlamıyla ifadecilik manasına gelen dışavurumculuk, sanatçının duygusu, düşüncesi, bakış açısı, hayatı ve sanatı kavrayış biçimi gibi daha birçok öznel temel üzerinde şekillenmiştir. Elbette sanatçılar

yaşadıkları toplumdan ve zamandan da etkilenmişlerdir. Bu yaklaşım biçiminde sanatçının dış dünyaya kendi yorumunu katmasının üzerinde durulmuştur. Sanatçı merkezli yaklaşım, Romantizm ile ilk defa öne sürülen bir yaklaşım olsa da Dışavurumculuk da dahil olmak üzere daha pek çok akıma mensup yapıtı incelemede kullanılmıştır.

“Sanatçı merkezli yaklaşım biçimleri, sanat yapıtına sanatçının dahi yönünü, yaratıcılığını öne çıkararak ‘yaratma ilkesi’ açısından yaklaşır. Sanatçının odağa alındığı bu yaklaşımlarda sanat nesnesinin ne olduğu sorusunu açıklamaya çalışan düşünce anlayışı, 18. Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan Romantizm akımıyla ilişkilidir. Bu anlayış insanın iç gerçekliğinin, duyguların, duyuların, duygular, sezgiler, isyanlar, coşkular aracılığıyla aktarılması olarak tanımlanmaktadır (Ötgün, 2009, s. 160-161).”

2.2.3. Dışavurumcu İfade Biçimine Nietzsche’nin Etkisi

Nietzsche, görünenlerin arkasındaki en temele, çekirdeğe ulaşmak için rüya, sarhoşluk, meditasyon gibi yardımcılardan kullanılabileceği görüşündedir. “Şeylerin” bir çekirdeği olduğu ve buna ulaşmanın gerekliliği üstünde durmuştur. Nietzsche’nin bahsettiği kavram daha birçok filozofun da incelediği, farklı terimler (tin, öz, ide, idea...) ile anlattığı bir kavramdır ve varlık felsefesinin konusu içinde yer almaktadır. Aynı zamanda içgüdülerin önemini de vurgulamış ve içgüdüsellüğün sanatın kaynağı olduğu görüşünü benimsemiştir. Nietzsche yaşamın salt görünüşünü katlanılır kılanın sanat olduğuna inanmıştır. Bilinçaltı ve içgüdülerin rolünün büyük olduğu bu çekirdeğe ulaşma yolu sanatçıları, dolayısıyla sanatı da etkilemiştir. Dışavurumcu ressamlar da Nietzsche’den etkilenmişlerdir.

“Tragedyanın Doğuşu’nda, sanatın doğanın kendisine özgü estetik etkinliğine, biçimler yaratan yaşama dayandığını öne süren Nietzsche’ye göre, sanatın özü, belli türden bir yalancılıktır.... Heidegger’e göre, Nietzsche’de sanat, güç isteminin ya da güçlülük istencinin bir yansımasıdır; güçlülüğü isteme, egemen olmayı arzulama değildir; o, ne ele geçirme, elde etme, ne de göz dikme demektir; güçlülüğü isteme, verme ve yaratmadaki gücü dile getirir. Nietzsche, Freud’dan önce, sanatın bilinçaltıyla olan ilintisini göstermiş, yaşamın merceği aracılığıyla da rüya ve sarhoşluk içindeki insanda karşılaşılan iki yana, Apolloncu ve Dionisoscu eğilime dikkat çekmiştir (Bozkurt, 2014, s. 181).”

Sanatçılar, Friedrich Nietzsche’nin “güzellik, tuhaflık, kuşku, korku ve kutsallıkla dolu” olarak nitelendirdiği derin şeylerin arayışına çıkmışlardır (Alkan, 2020, s. 92). Bu arayış nedeniyle geleneksel estetik kuralların dışına çıkmış ve

görünenin taklidi yapılmaktan vazgeçilmiştir (Farthing, 2014, s. 379).

2.2.4. Dışavurumcu Sanat Kuramları

Dışavurumcu sanat kavramı, Alman sanatçıların varoluş sorgulamalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni bir dünya kurmak isteyen genç sanatçılar adeta önceki kuşağa savaş açmışlardır (Öztürk, 2014, s. 3). Alman Dışavurumculuğundan 20. yüzyıl modern dansına kadar ortaya çıkan birçok akım, Romantizmin varisi olarak değerlendirilmiştir. Zamanla ortaya çıkan sanat akımları, taklitçi ve temsilci sanat kuramlarının katı kurallarından uzaklaşmış ve soyutlamayı ifade biçimi olarak kullanmaya başlamıştır. Bu başkaldırı ile Romantizm tekrar ele alındığında sanatta duyguların ifadesinin her zaman var olduğu görülmüştür. Bu nedenle temsil kuramından daha geniş kapsamlı bir kurama ihtiyaç duyulmuş ve dışavurumcu sanat kuramları ön plana çıkmaya başlamıştır (Carroll, 2012, s. 91-92).

2.2.4.1. Aktarım ve Tek Kişilik Dışavurum Kuramları

Kuram genel anlamıyla, bir olayı, görüngüyü, açıklamak için kullanılan bir düşünce sistemidir. Kuram, gözleme dayalıdır fakat soyut bir bilgidir. Dışavurumculuğu açıklamak, irdelemek için dışavurumcu kuramlardan yararlanılmıştır. Özünde bütün dışavurumcu kuramlar bir şeyin ancak duyguları ifade ederse sanat olduğunu söylemektedir. Dışavurumcu kuramlara göre sanatın temelini, duyguların yüzeye çıkarılması ve bu duyguların sanatçılar ve izleyiciler tarafından algılanacak bir biçimde dışarı aktarılması oluşturmaktadır. Önce duygunun yaşanması ve sanatçı tarafından anlamlandırılması, sonra da diğer insanlar tarafından anlaşılabilir bir şekilde ifade edilmesi, yansıtılması gerekmektedir.

Leo Tolstoy'un dışavurum kuramında dışavurum (expression) bir iletişim türü olarak ele alınmıştır. Elbette her iletişimin sanat olmadığı da vurgulanmıştır. Bu kurama göre sanatı özel kılan duyguların aktarılmasıdır. Sanat aracı kılınarak duygular dışarı çıkarılır ve izleyiciye-alıcıya aktarılır (Carroll, 2012, s. 93).

Dışavurumcu kuramı benimseyen sanatçılar, bunu kendilerini ifade etmede bir araç olarak da kullanmıştır. Bu bakış açısı aktarma kuramı olarak adlandırılır. Bu kuram çerçevesinde yansıtılmış duyguların bir izleyiciye iletilmesi gerekmektedir ve

bu nedenle aktarma kuramı olarak nitelendirilmiştir. Sanatçının, duygularını izleyiciye ulaşım ulaşmamasından bağımsız olarak ifade ettiği, izleyiciyle etkileşimin önemli olmadığı, sadece kendisi için üretim yaptığı durum da tek kişilik dışavurumcu sanat kuramı olarak adlandırılır. Bu iki kuram sanatta en çok tartışılan dışavurum kuramlarıdır (Carroll, 2012, s. 99).

Aktarım kuramı, bir izleyiciye hitap etmekte yani izleyiciye ihtiyaç duymaktadır. Tek kişilik dışavurum kuramı ise izleyiciden bağımsız olarak kişinin kendi ihtiyaçları doğrultusunda, kendi arayışlarına cevaben gerçekleştirdiği tamamen öznel bir süreci ve sonucu tanımlamaktadır. Bu kuram çerçevesinde izleyiciye yer yoktur. Fakat kişi, ortak bir dil, ifade biçimi, herkesçe anlaşılabilir bir metot kullandığı anda aslında izleyiciye de ister istemez açık bir eser üretmektedir ve kuram bu noktada tartışmalı bir hal almaktadır. Kuramın kesinleşemediği, yani kanuna dönemediği nokta, tam olarak bu noktadır. Pollock'un resme bakışında her iki kuram da görülmektedir. Hem izleyiciden bağımsız eser üretmemiş hem de kendi duygularını, içinde yaşadığı kaosu ve çözemediği sorunlarını izleyiciyi umursamadan resimlerine yansıtmıştır.

2.2.5. Savaşların Görsel Sanatlar Üzerindeki Etkileri

İnsanlık tarihinde, etkileri bakımından incelendiğinde, en büyük etkiyi yaratan iki savaş vardır. Bunlar Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'dır. Hem etkili oldukları coğrafyaların büyüklüğü hem de dolaylı ya da dolaysız olarak etkilenen insan sayısının fazlalığı düşünüldüğünde, bu iki savaşın yıkıcılığının boyutu ortaya çıkmaktadır. Savaşlar, tarih boyunca insanları pek çok yönden olumsuz etkilemiştir. Savaşlar nedeniyle kitlesel yıkımların yanı sıra ekonomik ve siyasi değişimler de yaşanmıştır. Savaşlar, katılan askerleri olduğu kadar toplumun her kesimini de etkilemiştir. Toplumun bir parçası olan sanatçılar da ister istemez savaşlardan ve beraberinde gelen tüm olumsuzluklardan etkilenmişlerdir.

2.2.5.1. Birinci Dünya Savaşı'nın Görsel Sanatlara Etkileri

1914 yılında Avrupa'da başlayan savaş, sömürgeci devletler başta olmak üzere birçok devletin katılımıyla bütün dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle etkileri çok yıkıcı ve büyük olmuştur. Cepheye savaşan askerler ve ailelerin yaşadıklarının yanı sıra,

salgın hastalıklar, psikolojik sarsıntılar, göçler, esaret gibi pek çok olgu toplumları derinden sarsmıştır. İnsanı etkileyen her durumun sanatı da etkilediği düşünülürse, sanatın her dalında bu savaşın izlerini görmek mümkündür. Bu dönemde, sanatçıların eserlerinde kimi zaman protesto kimi zamansa geleneksel kurallara başkaldırıyor görmek mümkündür. Savaşın başladığı yer olan Avrupa’da Ekspresyonizm, Kübizm, Dadaizm ve Fütürizm gibi sanat hareketleri ortaya çıkmış ya da yeniden biçimlenmiştir (Erol Şahin ve Kayalıoğlu, 2016, s. 183).

Sömürgecilik faaliyetlerini devam ettirme isteği ve jeopolitik rekabetlerin artmasıyla savaş gerekli görülmüş ve kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Gelişen sanayi ve silahlara olan güven, savaşın birkaç ay gibi kısa bir sürede biteceği düşüncesini doğurmuştur (Westwell, 2012, s. 6). Fakat 4 yıl süren savaşın yarattığı yıkım düşünülürse, elde edilmek istenenden çok daha fazlasının kaybedildiği aşikardır. Savaşın düşünüldüğü kadar kısa sürede bitmemesi, insanları karamsarlığa ve umutsuzluğa itmiştir. Toplumun savaşı desteklemesi ve katılım göstermesi için propaganda posterleri üretilmiştir. Savaşın sanata etkilerinden biri olarak ele alınması gereken bu posterlerde, askere çağırma (Resim 1, Resim 3), maddi destek (Resim 2) ve toplumu cesaretlendirme (Resim 4) gibi konular görsel ve yazılı olarak yer almıştır.

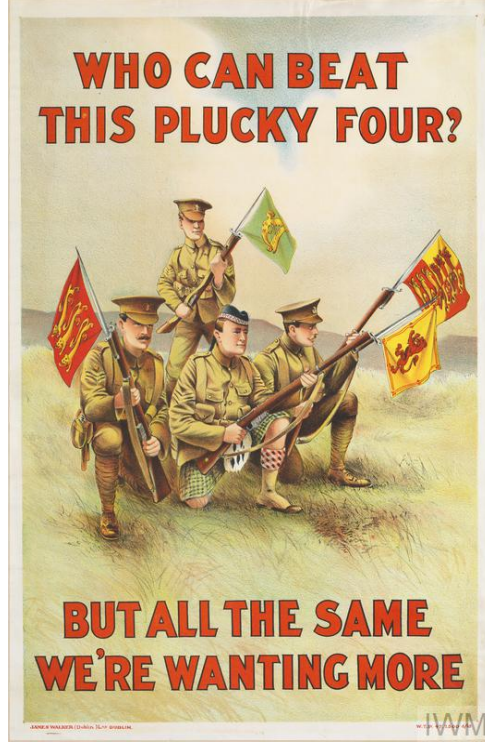
Resim 1. Anonim, Yerinize Adım Atın, Poster, 50,4 x 75,5 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1915

Resim 2. Anonim, Bozukluklarınızı Tasarruf Pulu Olarak Alın, Litografi, 34 x 24 cm, Library of Congress Prints and Photographs Division, Washington, DC 1917

Resim 3. Anonim, İngilizler Ülkenizin Ordusuna Katılmanızı İstiyor! Tanrı Kralı Korusun, Poster, 74,6 x 51,1 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1914

Resim 4. Anonim, Bu Cesur Dörtlüyü Kim Yenebilir? Ama Yine de Daha Fazlasını İstiyoruz, Poster, 76 x 50,1 cm, Imperial War Museums, Birleşik Krallık, 1915

Savaş zamanı, sanatçılar eserlerinde savaş temasını sıklıkla kullanmıştır. Bu sanatçılardan biri de Oskar Kokoschka'dır. Avusturyalı dışavurumcu ve modernist ressam, şair ve oyun yazarı olan Kokoschka, savaşa çok yakından tanıklık etmiş ve eserlerine yansıtmıştır. (Resim 5)

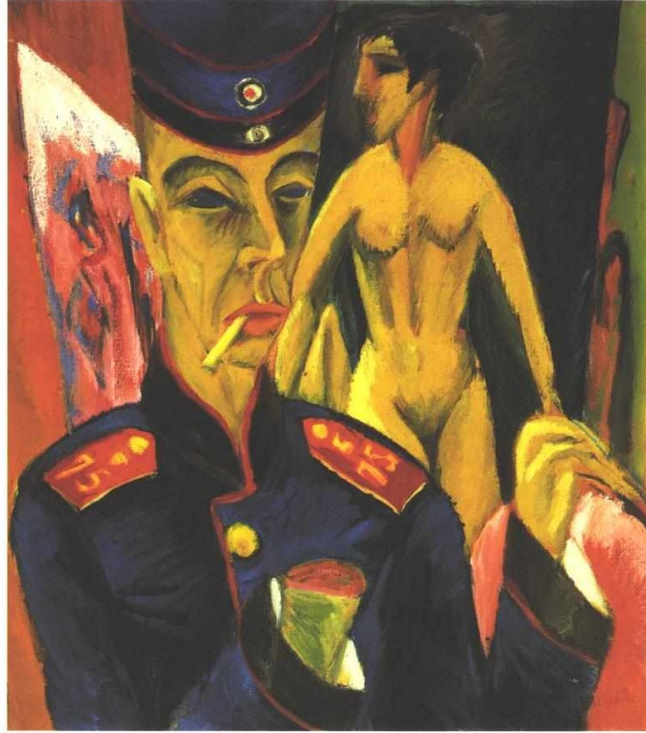

Resim 5. Oskar Kokoschka, Isonzo'nun Önü, Kâğıt Üzerine Pastel Boya, 30.5 x 43 cm, Musee Jenisch Vevey, İsviçre, 1916

“Sanatçının “Isonzo’nun Önü” isimli eserinde siperlerin yıkılmış, yerleşim biriminin bombalanarak tahrip edilmiş olduğu görülmektedir. Arka planda bombardımanda zarar görmüş kilise göze çarpmaktadır. Kokoschka’nın yaşanan ürpertici olayı yerde yatan yıkılmış siperlerdeki, kırılmış ve yanmış ağaç dallarındaki çizgilere anlam yükleyerek ifade ettiği söylenebilir (Erol Şahin ve Kayalıoğlu, 2016, s. 187).”

Alman dışavurumcu ressam Kirchner de savaştan oldukça etkilenmiştir. Savaş sırasında yaralanan Kirchner, psikolojik sorunlar yaşamış ve hayatı boyunca bunun etkilerinden kurtulamamıştır (Lynton, 2015, s. 37).

Resim 6. Ernst Ludwig Kirchner, Asker Olarak Otoportre, T.Ü.Y.B. 69.2 x 61 cm, Allen Memorial Sanat Müzesi, Oberlin College, Ohio, 1915

Kirchner otoportresinde (Resim 6) kendini askeri üniforma içinde resmetmiştir. Resimdeki figürün sağ elinin kesik olması, savaş sırasında aldığı yaraya bir göndermedir. Arka plandaki nü model ve elinin kesik olması birlikte düşünüldüğünde, sanatçının bir daha asla eskisi gibi olamayacağı ve eskisi gibi resimler yapamayacağı fikrine ulaşılmaktadır (Erol Şahin ve Kayalıoğlu, 2016, s. 188).

Kübizm akımını Georges Braque ile yaratan İspanyol ressam Picasso da savaştan etkilenen sanatçılardan biridir. Picasso her ne kadar savaşı desteklemese de savaşa katılan arkadaşını (Resim 7) top, bomba ve kılıçla askeri üniforma içinde resmetmiştir (Erol Şahin ve Kayalıoğlu, 2016, s. 190).

Resim 7. Pablo Picasso, Topçu William Kostrowitzky, Kâğıt Üzerine Mürekkep ve Suluboya, 23 x 12,5 cm, 1914

İtalyan Fütürist ressam ve heykeltıraş Boccioni Birinci Dünya Savaşı'nı destekleyen sanatçılar arasında yerini almıştır. Boccioni, tek gerçek değişimin savaşla olacağına inandığı için savaşa katılarak cephede savaşmıştır ve 1916 yılında attan düşerek hayatını kaybetmiştir (İlden ve Birinci, 2022, s. 102).

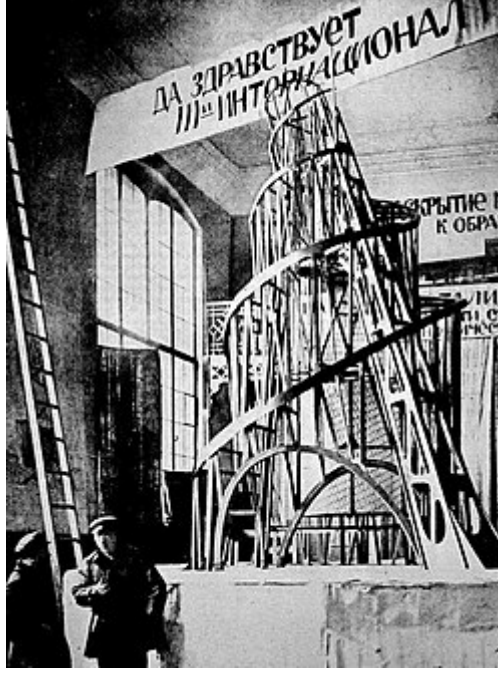
Resim 8. Umberto Boccioni, Mızraklı Süvarilerin Taarruzu, Kâğıt Üzerine Suluboya ve Kolaj, 32 x 50 cm, Jucker, Milano, 1915

Resim 8, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu askerlerinin cephedeki mücadelesini yansıtmaktadır. At üzerindeki silahlı süvariler iç içe geçmiştir ve ritmik bir şekilde resmedilmiştir. Resim, aynı zamanda Fütürizm akımının karakterize özellikleri olan hız, hareket, dinamizm ve kuvvetli çizgileri de içermektedir.

Birinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan akımlar arasında 1914 tarihinde İngiltere’de etkisini gösteren Vortisizm akımı da vardır. Wyndham Lewis tarafından oluşturulan akım, “vortex” (girdap) kelimesinden türetilmiştir. Eserlerde yenilikçi bir tutum benimsenmiştir. Nesnelere üç boyutlu olarak ele alınmıştır ve köşeli biçimlerin soyutlamaları yapılarak Kübizme göndermeler yapılmıştır (Uzun Aydın, 2016, s. 152).

Süpremativizm ise savaş öncesi doğmuş fakat savaş zamanı 1915’te Rus ressam Malevich tarafında formüle edilmiş bir akımdır. Saf duyumsama ile saf sanata ulaşmanın hedeflendiği akımda basit geometrik şekiller ve olabildiğince az renk ve ton değerleri kullanılmıştır (Phillips, 2016, s. 48).

Konstrüktivizm, 1915’te Rus İmparatorluğunda öne çıkan savaş dönemi akımlarından biridir. Süpremativizm gibi geometrik soyutlamalar içerse de temelinde bir işlevsellik içermesi, malzeme ve tekniği ön plana çıkarması bakımından Süpremativizm’den ayrılmıştır. Akımın önde gelen sanatçılarından biri olan Tatlin, ahşap ve metal gibi çeşitli malzemeler kullanarak mimari yapılar olan köprü ve kuleleri anımsatan konstrüksiyonlar üretmiştir. (Resim 9)

Resim 9. Vladimir Tatlin, 3. Enternasyonal Anıtı'nın Modeli (Tatlin'in Kulesi), Fotoğraf, Moderna Museet, Stockholm, 1919

Dadaizm ise savaşta tarafsız ülke olan İsviçre'ye sığınan sanatçıların, savaşı doğuran etkenlere olan sert ve eleştirel tepkileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Sıra dışılık ve saçma olanın hoş karşılandığı sanat akımında, entelektüel katılıklar reddedilerek aykırılık ön plana geçmiştir (Phillips, 2016, s. 52).

2.2.5.2. İkinci Dünya Savaşı'nın Görsel Sanatlara Etkileri

1939 yılında Adolf Hitler önderliğinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan savaş, 1945 yılına kadar sürmüştür. Birçok devletin katıldığı savaşın yıkımları çok büyük olmuştur. Soykırım, salgın hastalıklar, kıtlık ve milyonlar ile ifade edilen ölüm ve yaralanmanın olduğu savaş, insanlık tarihinde asla unutulmayacak derin yaralar açmıştır. Sanatçıları da fazlasıyla etkileyen savaşın izlerini ürettikleri eserlerde görmek mümkündür.

Savaş döneminde özellikle Almanya'daki totaliter rejimin amacı, toplumu ve bireyleri kontrol etmek ve şekillendirmektir. Savaş dönemi, totaliter rejimlerin önderliğini yapan Adolf Hitler, Benito Mussolini, Josef Stalin gibi isimler kötü şöhretleriyle tarihte yerini almışlardır. Başta Hitler olmak üzere Mussolini ve Stalin de sanat ve kültürel etkinliklerini etkin bir şekilde kullanarak propaganda aracı haline getirmişlerdir. Bu nedenle, sanatçılara sosyalist gerçekçi veya gerçekleri olduğu gibi

yansıtan ve yoruma kapalı olan Realizm (Gerçekçilik) akımı çerçevesinde çalışmalarını yönünde baskılar yapılmıştır. Duygu ve düşünce içeren, özgür, bağımsız, yenilikçi ve soyut hiçbir sanat hoş karşılanmamıştır.

Alman sanatçı John Heartfield, yaptığı posterler ile Nazizm'e karşı durmuştur. Fakat Hitler'in seçilmesiyle yaşanan iktidar değişimi nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Resim 10'da Hitler'i altın yutup, çöp konuşan bir "superman" olarak yansıtmıştır. Resim 11'de ise adaletin sembolü olan Themis'in, kılıcı havadadır ve cellat olarak nitelendirilmiştir. Adaletin dengeli bir şekilde dağıtılmasını simgeleyen teraziyi tutan kolunun ise kırık olduğu görülmektedir.

Resim 10. John Heartfield, Adolf Der Übermensch: Schluckt Gold Und Redet Blech (Süpermen Adolf: altını yutar ve çöp konuşur), Fotomontaj, 70,5 x 59 cm, 1932

Resim 11. John Heartfield, Der Henker Und Die Gerechtigkeit (Cellat ve Adalet), Fotomontaj, 35 x 27,2 cm, 1933

İkinci Dünya Savaşı'ndan etkilenen sanatçılar arasında Picasso da yer almaktadır. Savaş dönemi uzun bir süre evinden dışarı çıkmayan Picasso ile yaşadığı diyalogu anlatan yazar Paul Leautard şöyle anlatmıştır;

“Alışverişten dönerken Rue de Jacob'da Picasso ile karşılaştım. Ona da sözünü ettiğim bir konuda birbirimize çok benziyorduk: Savaşın ilk üç yılı boyunca savaş üzerine hiç düşünmemiştim. Evde bir başıma olduğumda, kapıyı kapadığımda diğer zamanlardaki gibi kendimi çalışmalarım verebiliyordum, aklımda başka bir şey olmuyordu. Ama artık böyle değildi: Ona yakalanmışım, düzenim bozulmuştu, huzursuzdum, hatta birazcık olsun huzurum yoktu. Allah bu değişikliğin belasını versindi. “Gerçekten de öyle” dedi Picasso, “Bende sizin durumunuzdayım.” (Wiegand, 1985, s. 117).”

Picasso'nun Guernica tablosu (Resim 12), İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımını ve yaşanan acıları en etkili şekilde yansıtan eserlerden biri olarak tarihte yerini almıştır. Nazi Almanyası'na ait uçakların İspanya'nın Guernica şehrini bombalamasını anlatan tablonun siyah ve beyaz tonlarda olması, savaşın yarattığı cansızlığa bir göndermedir. Acı çeken, korkmuş, yaralanmış, ölmüş insan ve hayvan figürlerinin olduğu resim, savaşın trajik boyutunu gözler önüne sermektedir.

Resim 12. Pablo Picasso, Guernica, T.Ü.Y.B. 349 x 776 cm, Reina Sofía Museum, Madrid, 1937

Heykeltıraş Henry Moore'nin "Sığınak Desenleri" (Resim 13, Resim 14) olarak bilinen eskizlerinde de savaşın etkileri görülmektedir. Çizimlerde Almanya'nın İngiltere'ye yaptığı saldırılarda yer altı tren istasyonlarına sığınan insanlar resmedilmiştir. Bu çizimler, ilerleyen yıllarda yaptığı heykellerin ön hazırlığı olmuştur.

Resim 13. Henry Moore, Gri Tüp Barınak, Kâğıt Üzerine Sulu Boya, Guaj Boya, Mürekkep ve Tebeşir, 27,9 x 38,1 cm, 1940

Resim 14. Henry Moore, Tüp Barınak Perspektifi, Kâğıt Üzerine Grafit, Mürekkep, Mum ve Sulu Boya, 48,3 x 43,8 cm, 1941

Amerikalı sanatçı Ben Shahn, İtalya’da yaşadığı yıllarda savaştan oldukça etkilenmiştir. Savaş nedeniyle meydana gelen ölümleri ve kimsesiz kalan çocukları (Cherubs and Children) “Melekler ve Çocuklar” (Resim 15) resmi ile yansıtmıştır.

Resim 15. Ben Shahn, Melekler ve Çocuklar, Kâğıt Üzerine Tempera Boya, 39,5 x 59,2 cm, Whitney Museum of American Art, New York, 1940

2.2.6. Soyut Dışavurumculuk Akımı

Soyut Dışavurumculuk akımının doğuşunda, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri çok fazladır. Savaşların toplumlar üzerindeki maddi ve manevi etkileri toplumun birer parçası olan sanatçılarda da görülmüştür. Savaş sırasında ürettikleri eserler nedeniyle hoş karşılanmayan, kaçmak zorunda bırakılan hatta toplama kamplarına gönderilen birçok sanatçı vardır. Sanatta özgürlüğün bedelinin çok ağır olduğu bir dönem yaşanmıştır. Hayatta kalan ve savaşın travmalarını ömür boyu taşımak zorunda olan sanatçılar, iç dünyalarını farklı şekillerde yansıtmışlardır.

Sürrealist Henry Moore, savaşın şiddetinin gerçekliğini, 20. yüzyılın getirdiği endişe ve travmaları, insan formunu bozarak yansıtmıştır. (Resim 16)

Resim 16. Henry Moore, Aile Grubu, Bronz Heykel, 154 x 118 x 70 cm, 1949

Savaştan kaçarak 1940 yılında ABD'ye giden sanatçılar arasında Sürrealist ressam Dali de vardır. Eserlerinde bilinçdışını öne çıkaran Dali, bastırılmış duygular, arzular ve anıları resimlerinde konu edinmiştir. (Resim 17)

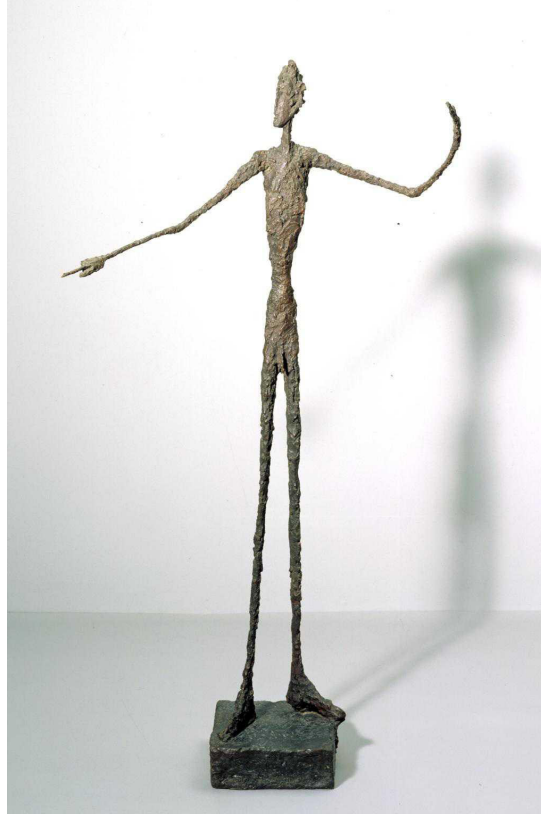
Resim 17. Salvador Dali, Uyanmadan Bir Saniye Önce Nar Etrafında Uçan Arının Sebebi Olduğu Rüya, Panel Üzerine Yağlı Boya, 51 x 41 cm, Thyssen-Bornemisza Museum, Madrid, 1944

Sürrealizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Varoluşçuluğun yükselmesiyle gözden düşmüştür fakat Soyut Dışavurumculuk ve Gerçekçilik gibi akımlar tarafından yeniden yorumlanmıştır (Phillips, 2016, s. 64).

Varoluşçuluk, Fransız yazar ve düşünür Jean-Paul Sartre tarafından 1940'larda açıklık getirilen bir felsefedir. Francis Bacon ve Alberto Giacometti gibi sanatçılar, özgürlüğe, kaygıya, yalnızlığa ve anlamsızlığa dair Varoluşçu fikirleri araştırmıştır (Phillips, 2016, s. 74).

Lynton (2015), Giacometti hakkında; "Giacometti'nin ince uzun figürleri, yarınlarında emin olamayan insanların hem güçsüzlüğünü hem de dayanıklılığını mükemmel bir biçimde ifade ederler (Lynton, 2015, s. 258)." yazmıştır. (Resim 18) Bacon ve Giacometti'yi ise şu şekilde karşılaştırmıştır;

“Bacon’ın eserleri hepimizin bildiği günlük yaşantılarımızı sergilerken, Giacometti çağlar boyu insan imgesini dile getirir. Bacon’ın resimlerinde bir sahneye benzeyen, insana yakın ve sıcak bir yeri akla getiren; aynı zamanda kapalı yerlerde kalma korkusu (klostrofobi) uyandıran boşluklar, dikkati çeker. Bu boşluklardan yararlanan Bacon, insanlardaki dehşet ve korku duygularını harekete geçirir. Bunlar, devlet yönetimine muhalif olanların yok edilmesi gibi korkular olabileceği gibi, günlük yaşamın adeta bir parçası haline gelmiş gaddarlıklar karşısında duyulan korku ve dehşet de olabilir (Lynton, 2015, s. 258).” (Resim 19)

Resim 18. Alberto Giacometti, İşaret Eden Adam, Bronz Heykel, 179 x 103,4 x 41,5 cm, MoMA, New York, 1947

Resim 19. Francis Bacon, Eti Figür, T.Ü.Y.B. 129,9 x 121,9 cm, 1954

Bunlar ve daha birçok akım, gerçekliğin bilinç ya da bilinçaltı ile sorgulanarak tekrar yorumlanması, duygu ve düşüncelerin sanata özgürce, kuralsız şekilde yansıtılması, sanatın özüne inme isteği gibi sebeplerle Soyut Dışavurumculuğun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

2.2.6.1. Soyut Dışavurumculuk Akımının Doğuşu

19. ve 20. yüzyılda yaşanan endüstriyel gelişmeler ve savaşlar toplumsal yaşamda büyük değişikliklere neden olmuştur. Yaşanan acılar ve karmaşık ruh hali insanların iç dünyalarına dönmelerini ve bireyselliğin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu bireyselleşme, yeni sanat anlayışları ve akımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 20. yüzyılın en önemli sanat akımlarından biri olan Soyut Dışavurumculuğun temelleri, 19. yüzyıl Alman Dışavurumculuğu ile atılmış olsa da en kapsamlı haline ABD’de gelmiştir. Bu nedenle Soyut Dışavurumculuk, tarihsel süreçte bakıldığında hem Avrupa hem de Amerika’dan beslenen ilk sanat akımıdır.

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle baskı, korku ve endişe yaşayan sanatçıların ABD'ye göç etmeleri, Soyut Dışavurumculuğun doğmasında oldukça etkili olmuştur. Savaşın yarattığı yıkımı sadece binalar, şehirler, köprüler değil; ruhsal olarak da toplumun her kesiminde görmek mümkündür. Savaşın sanatçılar üzerinde yarattığı

umutsuzluk, korku, baskı ve isyan gibi duygular, sanatçıların sanata bakışlarını değiştirmiş ve arayışlarını artırmıştır. Sanatta değişim sürecini ABD'nin toplumu savaştan soyutlamak üzerine izlediği politikalar da desteklemiştir. Savaşın Avrupa'yı meşgul ettiği dönemi, izlediği politikalar ile avantaja çeviren ABD, ekonomik anlamda oldukça gelişmiştir. Ekonominin canlanması ile elde edilen gücün bir kısmı da sanat için kullanılmıştır. Savaştan kaçan sanatçılara özgürce yaşayabilecekleri ve çalışabilecekleri bir ortam sağlanmıştır.

Savaş ve Nazizm'den kaçan sanatçılar, gittikleri ülkelerdeki sanatın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu göçlerin çoğu ABD'ye olmuştur ve bu durum, sanatın merkezinin Avrupa'dan ABD'ye kayması olarak nitelendirilebilir. Savaşı avantaja çeviren ABD'de ekonominin güçlenmesiyle lüks tüketim ve sanata rağbet artmıştır. Soyut Dışavurumculuğa olan ilgi öylesine artmıştır ki alışveriş merkezlerinin duvarlarında bile Soyut Dışavurumcu eserler sergilenmiştir (Artun, 2011, s. 45).

Savaş dönemi, sanatçılara kucak açan ABD, sanat okulları, müzeler, dergiler, gazeteler ve vakıflar ile sanatı destekleyen adımlar atmıştır. Savaş öncesi figüratif ve yerli halkın kültüründen imgeler barındıran Amerikan sanatı, savaş ve yaşanan göçlerin etkisiyle soyutlamanın ön plana çıktığı bir sanat anlayışına doğru evrilmiştir.

1940 ve 1950'li yıllarda, ABD'ye göç eden Avrupalı sürrealist ve avangart sanatçıların katkılarıyla sanatta ana akım ve politik temsil olan Soyut Dışavurumculuk akımı doğmuştur (Sorguç, 2017, s. 42). Soyut Dışavurumculuk akımının doğuşunu Lynton (2015) şu şekilde anlatmıştır;

“İleride Soyut Ekspresyonizm olarak değerlendirecek akımın öncülüğünü yapacak tek bir Amerikalı ressam yoktur. Bu akımın merkezinde, anahtar niteliğinde bir avuç insan ve onların yanında katkıları fazla olmayan ünlü isimler vardı. Bu iş için uygun manevi ortam da mevcuttu. Bu sanatçılar, New York'ta ya da bu kentin yakınlarında yaşayan, sık sık buluşarak çalışmalarını ve amaçlarını birbirlerine anlatan kimselerdi. Konuyla ilgilenen yazarlar, eleştirmenler ve şairlerin kurdukları çevre, tartışmaların daha da derinleşmesine ve daha geniş bir dünyaya yayılmasına yol açtı. Bu ressamlar köklü birer reformcu olmaktan çok idealisttiler. Çevrelerindeki dünya yerine kendi ruhlarının derinliklerine ya da antik mitlerde buldukları evrensel değerlerle ilgileniyorlar ve kendilerine katkıda bulunacak her düşünceye kucak açıyorlardı. Bu düşünceler Avrupa'dan gelebiliyordu; Kierkegaard ve Jung'un düşünceleri ile Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk) gibi. Ancak yine de Amerika'ya özgü öncülük geleneklerini yansıtabiliyordu (Lynton, 2015, s. 226-227).”

Soyut Dışavurumculuk terimini ise ilk olarak Amerikalı sanat eleştirmeni Robert Coates, bir Avrupalı sanatçı olan Alman ressam Hans Hofmann'ın 1946 yılında New York'ta sergilenen resimlerini tanımlamak için kullanmıştır (Antmen, 2009, s. 143).

2.2.6.2. Amerikan Soyut Sanatçılar (American Abstract Artists)

Soyut Dışavurumculuğu incelerken Jackson Pollock'un da içinde bulunduğu American Abstract Artists (AAA) grubuna değinmekte fayda vardır. Soyut sanatçılar olarak adlandırılrsa da grubun üyeleri arasında Soyut Dışavurumculuk akımına mensup önemli sanatçılarda bulunmaktadır. Grup 1936 yılında New York'ta kurulmuştur. AAA grubu, 1938 yılında düzenledikleri ikinci yıl sergilerinin katalogunda amaçlarını; ABD'de ikamet eden soyut sanatçıları birleştirmek, bireysel çalışmalarını halka sunmak ve eserlere, mümkün olan her şekilde, halkın beğeni ve takdirini artırmak olarak tanımlamıştır.

Grup üyeleri arasında, Post Empresyonist ve Kübist eserlerin yer aldığı New York'ta 1913 yılında düzenlenen Armony Show'dan beri daha çağdaş eserlerin halka sunulmadığı görüşü hakimdir. 1936 yılında Museum of Modern Art'ta (MoMA) düzenlenen sergide ise sadece Avrupalı sanatçılara yer verilmesi ve Amerikalı soyut sanatçıların toplum ile iletişiminin önüne geçilmesi, grup üyelerini bir araya getiren etkenler arasındadır. Bu çerçevede yaşanan sorunları konuşmak için soyut sanatla farklı derecelerde ilgilenen sanatçılar, heykeltıraş Ibram Lassaw'ın atölyesinde toplantılar düzenlemişlerdir. Zaman içerisinde giderek daha fazla sanatçının katılmasıyla bir sanat hareketi olarak tarihe geçebilecek kadar etkili bir kitle oluşmuştur (<http-11>).

Modern Amerikan sanatçılarının eserlerini sergilemek amacıyla kurulan kurumlar, soyut Amerikan sanatçıları görmezden gelmeye devam ettikçe gruba katılım da artmıştır. AAA grubunun ilk sergisi 1937'de Squibb Gallery'de açılmıştır. Sergi, basın tarafından olumlu karşılanmasa da ziyaretçi sayısının fazlalığı ve halktan gördüğü ilgi ile gelecekte tanımlanacak olan Soyut Dışavurumculuğun kazanacağı popülaritenin temellerini atmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ilk üyelerinin bazıları gruptan ayrılrsa da günümüze kadarki süreçte yeni üyeler gruba katılmıştır. ABD'nin Soyut

Dışavurumculuğu destekleyen siyasi politikaları sayesinde istediği ilgi ve desteğe kavuşan grup, günümüzde hâlâ etkinliğini sürdürmekte ve faaliyetlerine devam etmektedir.

2.2.6.3. New York Okulu ve Eighth Street Club

New York, ABD'nin en kalabalık şehridir. Liman şehri olması nedeniyle ticari faaliyetlerin çok yoğun olduğu bir şehirdir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'ne ev sahipliği yaptığı için uluslararası ilişkiler yönünden de kritik bir konumdadır.

New York, sahip olduğu müzeler ve galeriler sayesinde sanat merkezi olarak da nitelendirilebilir. Birçok ressamın yaşadığı Manhattan, bohem yaşam tarzının hakimiyetindeki Greenwich Village ve pek çok dünya sanat mirasına ev sahipliği yapan iki büyük müze (The Metropolitan Museum of Art ve MoMA) ile New York, 20. yüzyıl sanatında söz sahibi olan bir merkez olmuştur. New York'un göçmen kenti olması ve farklı kültürlerden beslenme şansına sahip olmasının yanı sıra bunu ustalıkla yapabilmesi takdire şayandır. New York, endüstri ve kapitalizm devi olan bir ülkenin, sanattaki başarısını yansıtan bir sembol olarak tarihe geçmiştir (Kalfa, 2017, s. 1577).

1943 yılında, genç Amerikalı sanatçıların eserlerine yer veren Art of This Century galerisinin açılmasını izleyen yıllarda, New York'ta galeri sayısı 50'yi bulmuştur. Bu galerilerde Avrupalı modern sanatçıların yanı sıra yenilikçi Amerikan sanatçılara da yer verilmiştir. Bu yenilikçi Amerikan Soyut Dışavurumcu sanatçıların oluşturduğu gruba New York Okulu ismi verilmiştir. 1949 yılında yirmi sanatçı ile kurulan ve 1962 yılında kapanana kadar konferanslar ve söyleşiler düzenlenen, sanat temelli sosyal bir lokal olan Eighth Street Club, Soyut Dışavurumculuğun desteklenmesinde en aktif rolü oynayan oluşumlardan biri olarak nitelendirilmektedir. Grubun etkinliklerine, sanatçıların yanı sıra sanat eleştirmenleri, araştırmacılar, küratörler, basın mensupları ve sanat tüccarları da katılmıştır (Antmen, 2009, s. 145).

New York Okulu'nun üyeleri arasında Jackson Pollock, Willem de Kooning, Clyfford Still, Barnett Newman, Mark Rothko, Robert Motherwell, Franz Kline, Adolph Gottlieb gibi sanatçılar vardır.

2.2.6.4. Soyut Dışavurumculukta Üsluplar

Soyut Dışavurumculuk akımında soyutlanmış figürlere yer veren sanatçılar olduğu gibi tamamen soyut çalışan sanatçılar da vardır. Bu nedenle 1950’li yılların sonunda Soyut Dışavurumcu eserler, Aksiyon Resmi ve Renk Alanı Resmi olarak iki şekilde değerlendirilmiştir.

2.2.6.4.1. Aksiyon Resmi

Jackson Pollock, Willem de Kooning, Franz Kline gibi sanatçılar aksiyon resminin öncüleridir. Sanatçılar, biçim ve renkleri düzenleme arzusunun yaratıcılığı körelttiği fikrini benimsemişlerdir. Hareketin ve eylemin ön planda olduğu resimlerde boya sıçratma, damlatma, dökme, sürme gibi alışılmışın dışında bir tutum sergilenmiştir. Resim yapma eyleminin içine fiziksel hareketler dahil edilmiştir. Sanatçının hareketleri sonucu ortaya çıkan resimlerde rastlantısallık ve doğallık ön plandadır.

Aksiyon resmi, bir resmin yapım sürecinin de bir estetik değer olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Aksiyon resminin bir alt kolu olarak değerlendirilen “drip painting” ya da “dripping” ise Jackson Pollock ile özdeşleşen bir üslup olmuştur.

2.2.6.4.2. Renk Alanı Resmi

Geç Resimsel Soyutlama olarak da adlandırılan üslupta, sade bir anlatım biçimi kullanılmıştır. Öncüleri arasında Mark Rothko, Barnett Newman ve Clyfford Still gibi sanatçılar bulunmaktadır. Resimlerinden duygu, inanç ve mitolojik öğeleri çıkarmayı hedefleyen sanatçılar; dikey ve dairesel formlar, büyük alanları tek tonda renklerle kaplamak gibi karakteristik özellikleri ile tanınmaktadır. Resimlerde boya ince bir tabaka halinde kullanılmış ve dokudan uzak durulmuştur. Boyanın altından tuvalin görünmesi, saydam kompozisyonlar, biçim ve yüzey arasındaki hiyerarşinin yok olması, özensiz ve yalın bir tutumun benimsenmesi de başlıca özellikleri arasındadır (Türkdoğan, 2004, s. 27).

2.2.6.5. Soyut Dışavurumcu Sanatçılar ve Eserlerinden Örnekler

ABD’de ortaya çıktığı ve dünyaya yayıldığı kabul edilen Soyut Dışavurumculuk akımını incelerken, Jackson Pollock dışında ele alınması gereken başka sanatçılar da vardır. Bu sanatçılar arasında; Willem de Kooning, Franz Kline, Mark Rothko, Robert Motherwell, Gerhard Richter, Sam Francis, Joan Mitchell ve Helen Frankenthaler gibi sanatçılar vardır. Soyut Dışavurumculuğun tasniflendirilmesinde kolaylık sağlamak ve diğer akımların etkisinden ayırmak için sanatçılar, birinci ve ikinci kuşak dışavurumcu sanatçılar olarak ikiye ayrılmıştır.

2.2.6.5.1. Birinci Kuşak Soyut Dışavurumcu Sanatçılar

Birinci kuşak sanatçılar Soyut Dışavurumculuğun temellerini atan sanatçılardır. Birinci kuşak sanatçıların sanat görüşlerinin temelinde Jean Paul Sartre’nin varoluşçuluk felsefesi vardır. Varoluşçuluk felsefesinin temeli olan; insan sadece var olanın (kendisinin) sınırlarını aşıp gerçek varlığa ulaşabilir düşüncesini benimseyen sanatçılar, özgürce, istedikleri şekillerde, bazen de saldırgan bir tutumla resim yapmışlardır.

2.2.6.5.1.1. Franz Kline

Amerikalı Soyut Dışavurumcu ressam Franz Kline, geleneksel bir teknik benimsemiş ve siyah geniş şeritleri tuvalin beyazlığının üstünde çarpıcı bir şekilde kullanmıştır. (Resim 20) Eserleri, Renk Alanı Resmi olarak nitelendirilmektedir.

Resim 20. Franz Kline, Mahoning, Tuval Üzerine Kâğıt ve Yağlıboya, 204,2 x 255,3 cm, Whitney Museum of American Art, New York, 1956

2.2.6.5.1.2. Robert Motherwell

Amerikalı ressam Robert Motherwell önceleri Kübizmin etkisinde olsa da geometrik şekillerden kaçma eğilimi çerçevesinde Aksiyon Resminin tekniklerini kullanmaya başlamıştır. (Resim 22) Fakat Renk Alanı Resmi olarak adlandırılan resimleri de mevcuttur. (Resim 21)

Resim 21. Robert Motherwell, Yolculuk, Tahta ve Kâğıt Üzerine Yağlı Boya, Tempera Boyası ve Kömür, 122,0 x 238,8 cm, MoMA, New York, 1949

Resim 22. Robert Motherwell, Lirik Takım Elbise, Kâğıt Üzerine Mürekkep, 27,9 x 22,9 cm, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1965

2.2.6.5.1.3. Willem De Kooning

Hollandalı ressam Willem de Kooning, ABD'ye göç eden sanatçılar arasında yer almaktadır. New York Okulu sanatçıları arasında yer alan sanatçının resimleri, Aksiyon Resmi kapsamında değerlendirilmektedir. (Resim 23) Lynton (2015), Kooning hakkında şöyle yazmıştır;

“De Kooning’in resimleri ve sonraları yaptığı heykelleri öncelikle, bir gelişim süreci sonunda ortaya çıkan yapıtlardır. İster bilinçle, ister bilinçsizce yapılmış olsunlar, tuallerde biçim izlenimi oluşturan işaretler, boşluk izlenimi oluşturan biçimlerle karşılaşır; biçimler, boşluklar ve hatta renkler belli bir görünüş oluşturur (Bu bir insan şekli, bazen bir manzara olabildiği gibi, bazen de herhangi belirgin bir çağrışıma açık değildir.) ve aynı ruhsal durumu açıklarlar (Lynton, 2015, s. 234).”

Resim 23. Willem de Kooning, Çatı Katı, Tuval Üzerine Gazete, Sentetik Boya ve Yağlı Boya, 157,2 x 205,7 cm, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1949

2.2.6.5.1.4. Mark Rothko

Letonya doğumlu sanatçının ilk dönem çalışmalarında nü, portre ve kentsel sahneler ağırlıkla bulunmaktadır. Rothko, 1950 ve 1960'lı yıllarda Soyut Dışavurumculuğun en zengin örneklerini vermekle kalmamış, Amerikan sanatının öncülüğünü sanat dünyasına kabul ettiren bir kahraman olarak nitelendirilmiştir (Erzen, 1997, s. 1591). Resimleri Renk Alanı Resmi olarak nitelendirilmektedir. (Resim 24, Resim 25)

Resim 24. Mark Rothko, Turuncu ve Ten Rengi, T.Ü.Y.B. Tutkal ve Pigment, 206,4 x 160,6 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1954

Resim 25. Mark Rothko, No.1, T.Ü.Y.B. Tutkal ve Pigment, 258,8 x 227,6 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1961

2.2.6.5.2. İkinci Kuşak Soyut Dışavurumcu Sanatçılar

Jackson Pollock'un da içinde bulunduğu ikinci kuşak sanatçılara göre, sanatı ve sanat eserini anlayabilmek için önce insanı anlamak gerekmektedir. Sanatçılar, eserlerinde önce kendilerini anlamayı ve bulmayı hedeflemiş ve bir filozof gibi felsefi bir dil geliştirmeye çalışmışlardır (Taşkesen, 2018, s. 170).

2.2.6.5.2.1. Sam Francis

Amerikalı sanatçı Francis İkinci Dünya Savaşı'nda ABD Hava Kuvvetleri'nde görev yapmıştır. Sanat eğitimi ABD'de tamamladıktan sonra Fransa'ya gitmiştir. Time Dergisi tarafından "Paris'teki en ateşli Amerikalı ressam" olarak nitelendirilmiştir. Astarsız tuvallere yaydığı serbest lekeler ve tuvalde boyasız açık alanlar bırakması karakteristik özelliğidir. (Resim 26) Eserleri Renk Alanı Resmi olarak sınıflandırılmaktadır (Gökdoğan, 2018, s. 242).

Resim 26. Sam Francis, Mavi Toplar, Kâğıt Üzerine Sulu Boya, 43,2 x 34,9 cm, 1962

2.2.6.5.2.2. Gerhard Richter

Alman sanatçı Gerhard Richter, Soyut Dışavurumculuğun yanı sıra Fotogerçekçi eserleri ile de tanınmaktadır. Sanatçı, Fotogerçekçi eserlerinde genellikle kendi çektiği fotoğraflara boya ile müdahale ederek bulanık ve titreşimlerin hissedildiği eserler ortaya çıkarmıştır. Bu eserlerde sanatçı gerçekliği anlamlandırmış, anlamlandırdığı gerçeği temsil etmiş ve bu temsili başka formlara dönüştürerek yansıtmıştır (Burunsuz, 2021, s. 209).

Richter, Soyut Dışavurumcu döneminde parlak renkler, ışık parlamaları, geniş lekeler ve yansımaları kullanmıştır. (Resim 27) Boyanın iç içe geçmesi ve belirli aralıklarla dağılması için formüller geliştiren sanatçı, resimlerinde çeşitli yöntemler kullanmış ve anlık rastlantısal bir estetiği yakalamaya çalışmıştır (Burunsuz, 2021, s. 212). Resimleri, Renk Alanı Resmi olarak değerlendirilmektedir.

Resim 27. Gerhard Richter, Soyut Resimler Serisi, T.Ü.Y.B. 300 x 250 cm 1986

2.2.6.5.2.3. Joan Mitchell

Amerikalı sanatçı Mitchell, resim ve baskı resim alanında eserler üretmiştir. Resimlerinde kâğıt ve pastel boyayı aktif olarak kullanmasının yanı sıra Pollock gibi

tuval bezini şaseden çıkararak da çalışmıştır. Resimlerinde canlı renkler, asimetrik çizgiler, iki boyutlu resimsel mekân tasarımı ve hareketin ön plana çıktığı kazıma tekniği gibi öğeler kullanmıştır (Atalay, 2021, s. 5-7). (Resim 28) Aynı zamanda sanatsal tutumu nedeniyle Joan Mitchell, Aksiyon Resminin önemli temsilcileri arasında yer almaktadır.

Resim 28. Joan Mitchell, To the Harbormaster, T.Ü.Y.B. 193,04 x 300,038 cm, Private Collection 1957

2.2.6.5.2.4. Helen Frankenthaler

Amerikan ressam Helen Frankenthaler, astarsız tuvaler üzerinde deterjan katılmış sıvı akrilik boya kullanmıştır. (Resim 29) Yüzey gerilimini azaltarak tuvalin boyayı hızlı bir şekilde absorbe etmesini amaçlamıştır (Thompson, 2014, s. 242). Kullandığı teknik nedeniyle boya, tuvalde doku oluşturmamaktadır. Bu nedenle resimde renkleri ve boyayı, hissedilir olmaktan ziyade görsel bir boyuta getirmiştir (Fineberg, 2014, s. 149). Helen Frankenthaler aynı zamanda Aksiyon Resminden Renk Alanı Resmine geçişte öncü olan sanatçılardan biridir.

Resim 29. Helen Frankenthaler, Dağlar ve Deniz, T.Ü.Y.B. ve Karakalem, 219,4 x 297,8 cm, National Gallery of Art, Washington, D.C, 1952

2.2.7. Modernizm, Postmodernizm ve Kapitalizm İlişkisi

Dışavurumcu ifade biçimini de içinde barındıran Modernizm akımı ile bilimin ve aklın yolunda gitme ön plana alınır, daha sade eserler üretilir ve bu sebeple daha optimist bir bakış açısının hakimiyetinden söz etmek mümkün olmaktadır. Dinden uzaklaşıp bilime yaklaşan sanatçılar, 19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başlarında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerden etkilenmişlerdir. Modern iletişim araçlarının ve teknolojinin gelişmesiyle beraber kitle sanatı ve kitle düşüncesi gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar ile siyasetin taleplerine daha fazla maruz kalınmıştır (Mills, 1963, s. 299). Bireyselliğin öne çıkmasını destekleyen Modernizm, geleneklerden sıyrılma ve yeni bir dünya düzeni yaratmayı da beraberinde getirmiştir.

“Belki de şaşırmamız gereken asıl nokta, modern sanatın çeşitliliği değil, sürekliliğidir. 1955’de açılan ‘yeni sanat’ sergini de, 1905’teki gibi, resim, heykel, çizim ve baskılardan oluşmuştur. Geçen yarım yüzyılda üretilen en iyi ve en çok ilgi uyandıran işleri kapsayan bu sergi, modern sanatın çeşitliliğini kanıtlar. Yalnız üslupta değil, kullanılan malzeme ve yöntemlerde de temel bir değişikliği tanık oluruz. [...] Bu arada sanatın ve sanatçının toplumsal konumuna karşı, başlıca iki köklü meydan okuyuş gösterilebilir. Bunlardan ilki Duchamp’ın sanat kavramını, özel biçimde yaratılmış bir nesne düşüncesinden ayırmasıdır. İkincisi ise sanatın, fabrikalardaki üretimle varlığını sürdüren toplum

hayatına doğrudan katkısı yüzünden, ayrıcalı bir toplumsal değer taşıdığı inancının reddedilmesidir (Lynton, 2015, s. 317).”

Modernizmin açtığı bu kapı, sanatın ne olduğu, neye sanat eseri denmesi gerektiği ve sanatın değerinin ne olduğu gibi soruları da beraberinde getirmiştir. Modernizm ile çok büyük bir değişim geçiren sanat, içine teknolojinin de sunduğu imkanları katarak evrilmeye devam etmiştir. Hazır üretim nesnelere, kameralar, fotoğraf makineleri, bilgisayarlar vb. birçok gelişme, sanatın içinde kendine yer bulmuştur. Modernizm, pek çok disiplinde hayatın her alanında etkili olması ile geniş kitlelere yayılmıştır. Postmodernizm teriminin temelinde ise modern çağa ve kültüre tepki vardır. 1970'lere kadar yaygın kullanılan bir terim olmamıştır. 20. yüzyılın sonlarına kadar dışavurumculuk ve konstrüktivizm gibi akımlar gerçekliğin doğru araç ve yöntemlerle anlatılabileceği üzerinde durmuştur. Postmodernizm ise bu gerçekliğin mevcut ya da mümkün olduğunu reddetmektedir (Phillips, 2016, s. 114).

Postmodernizm, sanat akımlarından biri olarak sanat tarihinde yerini almasının yanı sıra pek çok alanda da kullanılan bir kavram olarak tanımlanabilir. 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bu kavram; sanat, mimari, felsefe ve sosyoloji gibi birçok alanda etkili olmuştur ve bu alanlar birbirini beslemiştir. Postmodernizm, kelime anlamı olarak Modernizm sonrası anlamına gelmektedir. Ancak Postmodernizm, moderniteye karşı pek çok fikir ve tutumu içinde barındıran, Modernizmden beslenen fakat keskin hatlarla ondan ayrılan, kendine özgü temel prensipler üzerine kurulmuş ve gelişmiş bir kuram haline gelmiştir.

Bilim ve teknolojinin sayesinde üretimin seri ve hızlı olduğu modern dünya, artık fazlalık yaşamaya başlamış ve üretilenlerin tüketilmesi gerekliliği doğmuştur. Değişen üretim tarzları ve gelişen teknoloji nedeniyle modern çağ eskiyerek, yerini giderek kalıpların yıkılmasına ve üretim temelli yapının tüketim temeline evrilmesine bırakarak Postmodernizmi doğurmuştur. İhtiyaç doğrultusunda şekillenen tüketim anlayışının değişmesi gerektiği ortadadır. Sahip olma güdüsü, tüketimi artıracak bir yol olmuştur.

“Endüstriyel üretimle birlikte, üretimin önemi gittikçe zayıflamış ve bu durum, tüketimin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Adeta tüketim, üretimi ikame eder hale gelmiştir. Modernizmde üretim ön plandayken postmodernizm sürecinde, tüketim büyük ivme kazanmış ve üretimin önemi azalmıştır. Postmodernizm popüler kültür ve medya ile birlikte yeni bir tüketim algısı ortaya çıkarmıştır. Bu algı her şeyi tüketim üzerine kurulu olan yığınları ortaya çıkarmıştır. Zaman içinde, tüketimle birlikte kişinin kendi

ürettiklerine şeyleşmesi, kendine yabancılaşması, özne olarak istenç nesnesine karşı yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır (Hatipler, 2017, s. 33).”

Tüketim toplumlarının yaratılması kapitalizme büyük katkı sağlamıştır. Kapitalizm, üretimde özel mülkiyet kavramının olduğu ve kâr amacıyla üretim yapılan bir ekonomik sistemdir. Globalleşme ile yerini sağlamlaştıran kapitalizm, günümüz dünyasına hâkim olmuş bir sistem olarak nitelendirilebilir. Tüketime değişik yollarla desteklenmesi ile üretilenlerin alıcı bulması sağlanırken; özel sermayenin zenginleşmesi de desteklenmiştir. Adam Smith’in meşhur “Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler.” sözü ile Liberalizmin de desteklediği çok güçlü bir ekonomik sistem oluşmuştur.

Kapitalizm ile tüketim toplumları oluşturulurken, popüler kültür, medya ve reklam gibi kavramlar da gündeme gelmiştir. İnsanlar ihtiyacı olmayan nesnelere sadece sahip olmak istedikleri ya da “moda” olması sebebiyle almaya başlamıştır. Aşırı tüketime finansman sağlamak için sürekli çalışmak zorunda olan toplumlar oluşmuştur. Her şeyin daha büyüğünün, daha fazlasının popüler olduğu ABD, kapitalizmin öncü ülkelerinden biridir. Arabalar, evler hatta yemek porsiyonları bile büyürken, beraberinde petrol sorunu, doğa tahribatı, sağlık problemleri gibi pek çok sorun da ortaya çıkmıştır. Fakat kapitalizm toplumların içine o kadar işlemiştir ki başka bir seçenek düşünmek bile imkansızlaşmış, insanlar sistemin çarkı olmaktan başka yaşama yolu bulamaz hale gelmiştir.

Popüler kültürün desteklediği bu ortamda nesnelere, insan hayatında hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Etik, ahlak gibi kavramların ise giderek önemini kaybettiği ve yerini paraya ve paranın alabileceklere bıraktığı söylenebilir.

“Kişinin kendisi değil, tükettiği ve kullandığı nesnelere göre değerlendirildiği bu dönemde, güncel tüketim malzemeleri, teknoloji ve buna bağlı olarak da pazarlama sistemi en önemli olgu haline gelmiştir. Pazarlamanın temeline bakıldığında ise tüketimi kışkırtan ve ihtiyacımız olmadan satın almaya yönlendiren reklam kavramı göze çarpmaktadır. [...] Her şeyin kolay ulaşılabilir hale gelmesi, kolay tüketilebilir olması ve gündelik hayatımızın içerisine sızmasıyla beraber, reklam endüstrisi de önüne geçilemez bir hal almıştır. Reklam kavramı, bir malın veya hizmetin tüm iyi yönlerini ve artılarını göstererek tüketicilerin onu satın almalarını teşvik eden bir kampanya olarak tanımlanabilir. Reklam kampanyalarında tüketicilerin ihtiyaçları, ekonomik ve kültürel durumları gözlemlenmeden doğrudan satın almaları dayatılmaktadır ve haklarına saygı gösterilmemektedir (Örs, 2017, s. 144).”

Reklam sektörü ve medyanın katkılarıyla yaratılan tüketim toplulukları, günümüzde sosyal medya ile de tüketime teşvik edilmektedir. “Moda” kavramı, “sosyal medya fenomenleri”, “youtuber”, “vlogger” gibi pek çok kavramın hayatımıza girdiği bu dönemde kapitalizmi her alanda görmek mümkündür.

2.2.8. Tüketim Kültürünün Sanata Yansımaları

Sanatın ekonomiden bağımsız olmasının mümkün olamayacağı aşikardır. Dolayısıyla kapitalizm ve tüketim kültürü sanata da yön vermiştir. Sanat eserinin, alınır satılır bir mal, meta haline gelmesini destekleyen en büyük yapılar galeriler, müzayedeler ve hatta müzelerdir. Sanat eserinin elbette ki bir önemi ve değeri vardır. Fakat sanatın ne olduğu, eserin ne olduğu, sınırların nerede bitip nerede başladığı gibi sorular sorulmasına neden olacak bir dönem yaşanmaktadır. Reklamı, tanıtımı iyi yapılan sanatçı ve sanat eserinin, değerinin arttığı bir dönem söz konusudur.

Seri üretim nesnesinin sanat eseri olup olamayacağı sorusu üzerine üretilen Duchamp’ın Çeşme’si oldukça ses getirmiştir. (Resim 30) Kimilerine göre galeriye konduğu için ve sanatçının imzasını taşıdığı için sanat eseri olarak adlandırılan bu çalışmayı, sanat felsefesinde sorulan bir soru olarak nitelendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim sorunun cevabı, Çeşme’yi eser olarak görenler ve görmeyenler arasında değişiklik göstermektedir.

Resim 30. Marcel Duchamp, Çeşme, Seri Üretim Nesnesi Heykel, 61 x 36 x 48 cm, La Galleria Nazionale, İtalya, 1917

Piero Manzoni'nin de “sanat nedir?”, “sanat eseri nedir?” gibi sorgulamalara katkıları vardır. Ayrıca tüketim kültürünün sanatın içinde ne kadar etkili olduğunun anlaşılmasında tarihe bir not olarak adlandırılabilir bir esere imza atmıştır. (Resim 31)

Resim 31. Piero Manzoni, Sanatçının Dışkısı, 4,8 x 6,5 x 6,5 cm, 1961

Manzoni'nin toplam 90 tane ürettiği ve “Sanatçının Dışkısı” adını verdiği konserveler (Resim 31), sanattaki tüketim kültürüne eleştirel bir yaklaşımdır fakat bunlar da yüksek meblağlar ödenerek satın alınmıştır.

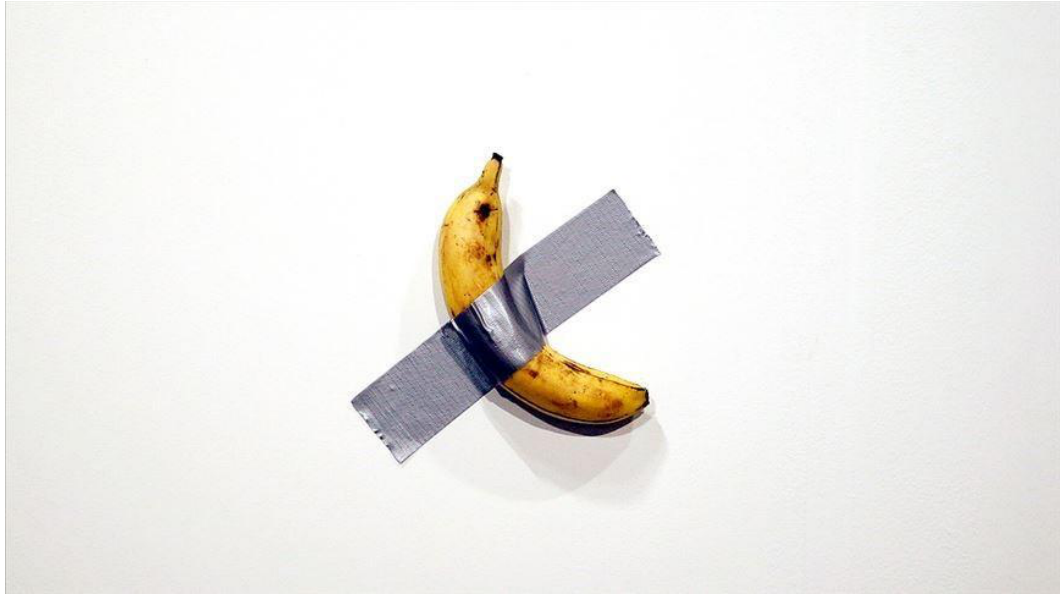
Pop Art da sanatın içine giren tüketim kültürünü gözler önüne sermiştir. Andy Warhol'un eserlerinde popüler kültür öğeleri açıkça görülmektedir. (Resim 32) Başta tepki gösterilen tüketim kültürü ve popüler kültür artık sanatın birer parçası haline getirilmiştir. Karşı durulamayan bu yeni dünya düzeni, sanatın içine entegre edilmiştir.

Resim 32. Andy Warhol, Vurulmuş Marilynler Serisi, Her Bir Kare 101,6 x 101,6 cm, 1964

Andy Warhol “Bir gün herkes 15 dakikalığa ünlü olacak.” sözü ile değişen dünya düzeni ve sanatın geldiği noktaya ışık tutmaktadır. Sanat ve sanatçı kavramının içinin boşaltılmasının yanı sıra kolay ve hızlı popülerleşmenin sonucunda kaçınılmaz olarak kısa süren bir parlama anına, sanatın, sanatçının ve eserin hızla tüketilip kenara atılan bir meta haline gelmesine dikkat çekmektedir.

Sanat üretiminin hızlanması ve tüketime hazır ürünlerin çabucak tüketici topluma sunulması gerekliliği doğmuştur. Bu gereklilik, teknolojinin sanatın içine girmesine zemin hazırlamıştır. Sanatçı ne kadar hızlı eser üretirse, galeriler o kadar hızlı eser satar hale gelmiş ve sanatta metalaşma süreci de başlamıştır. Sanatta metalaşma ile sanatsal değeri sorgulanmaya oldukça açık ve popüler sanat eserleri yapılmıştır. Günümüzde bir kavramın, bir fikrin, bir hareketin ya da sadece bir imzanın galerilerde sergilenebilecek nitelikte eserler olarak kabul edildiği bir sanat anlayışı vardır. 2019’da İtalyan heykeltıraş Maurizio Cattelan’ın “Komedi” ismini verdiği, Miami Art Basel’de sergilenen, duvara bantlanmış muz, 120 bin dolara alıcı bulmuş ve oldukça ses getirmiştir. (Resim 33) Performans sanatçısı David Datuna ise dışavurumcu ifade olarak adlandırılabilir bir tutumla muzdu duvardan koparıp yemiştir. Yerine yeni bir muz yapıştırılması ve polislin eseri koruma altına alması ise sanat ve eser kavramlarını tekrar sorgulatmıştır.

Resim 33. Maurizio Cattelan, Komedi, Art Basel, Florida, 2019

2.2.9. Modern Amerikan Sanatının Doğuşuna Eleştirel Bakış

Amerika kıtası 1492’de Avrupalılar tarafından keşfedilmiştir. Avrupa’da geçinemeyen insanların yeni bir kıtaya yeni bir hayat umuduyla gitmesiyle temelleri atılan ABD’nin resmi kuruluş tarihi 4 Temmuz 1776’dır. ABD’nin kuruluş tarihine bakıldığında dünyadaki pek çok milletin tarihinden daha yeni olduğu görülmektedir. Bu nedenle ortak ve köklü bir kültürel, tarihi ve sosyolojik altyapısı olan bir medeniyet olarak nitelendirilmemektedir. Bu durumu, ülkenin ismindeki “Birleşik Devletler” tanımından da anlamak mümkündür. Yerel halk olan Kızılderililerin topraklarının alınmasıyla başlayan süreçte, pek çok savaşta adı geçen ABD'nin bağımsızlık, özgürlük ve “Amerikan rüyası” söylemleri ile ortak bir kültür oluşturmak için çok çaba harcadığı aşikardır.

Ortak bir tarihi, ortak bir kültürü, ortak bir etnik kökeni, ortak bir dili, ortak bir dini olmayan; Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden gelen insanların kurduğu bu ülkenin devamlılığının sağlanması için ortak değerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle ABD, “özgürlükler ülkesi” tanımı altında başlayan süreçte, çalış, kazan ve tüket mantığıyla kapitalizmin beşiği haline gelmiştir. Avrupa’daki aristokratların, sonra da burjuva kesimin izin vermediği bir özgürlük duygusunun çevresinde kurulan bu ülkenin, ortak bir Amerikan kültürü oluşturma çabasının bir ürünü olarak karşımıza Amerikan sanatı çıkmaktadır.

Yedinci sanat olarak adlandırılan sinema, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, başta İtalya ve Fransa olmak üzere Avrupa’nın egemenliğinde olmuştur. Savaştan sonra teknik imkanlar ve ciddi bir uğraş verilmesiyle ABD, sinema konusunda önemli bir yol kat etmiştir. 1920’lerde sinema, ABD’de en büyük sanayi kollarından biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’de birçok sanatçı Komünist olmakla suçlanarak sansürlenmiştir (Çevirir ve Yakışan, 1994, s. 133).

Birinci Dünya Savaşı ve Rus Devrimi’nden sonra Sovyetler Birliği’nde sinemaya çok önem verilmiştir. Lenin’in sinemaya verdiği değeri; “Sinema, bizim için sanatların en önemlisidir (Karaganov, 2009, s. 81).” sözünden anlamak mümkündür. Sovyetler Birliği, kurgu ve montaj alanında günümüzde hâlâ kullanılan ve sinemanın temellerini oluşturan teknikler geliştirmiştir. Kuleshov, Pudovkin, Vertov, Eisenstein gibi Rus kuramcılar ve yönetmenler sinemaya çok büyük katkılar sağlamışlardır. Fakat bu gelişmeler sinemayı, Amerikan egemenliğinden kurtarmaya yetmemiş ve 1960’lardan sonra Amerikan sineması güç kazanarak hızla bugünkü Hollywood sinemasına

evrilmiştir. Yedinci sanat, günümüzde ABD egemenliğindedir ve Amerikan sanatının çok önemli bir parçasıdır.

Sinema dışındaki Amerikan sanatının da Soğuk Savaş Döneminde bir silah olarak kullanılmasında Sovyetler Birliği'nin sanat politikaları etkili olmuştur. Lenin, Rus Devrimi'nden sonra Marx'ın düşüncelerini hayata geçirmek için çaba göstermiştir. Lenin, devrimci sosyalist ve politikacı Clara Zetkin ile yaptığı konuşmada, özel mülkiyet kavramının sanatçıları meta üretmeye ve alıcı aramaya zorladığını belirtmiştir. Rus Devrimi'nin ise bu durumu ortadan kaldırdığını, artık sanatçıların işveren ve koruyucusunun Sovyetler Birliği olduğunu söyleyerek sanat üretiminin, fayda sağlasın ya da sağlamasın, özgür kaldığını dile getirmiştir (Kagan, 1982, s. 521). Fakat Malevich, Kandinsky, Rodchenko ve Tatlin gibi sanatçıların devrimden önce yaptıkları modern eserler de devrimden sonra hoş görülmemiştir. Sovyetler Birliği'nin sanat politikasının Stalin ile değiştiği düşünülse de Lenin döneminde de modern tarzda eser üreten sanatçılar aşağılanarak ülkeyi terk etmek durumunda bırakılmıştır. Sosyalist gerçekçiliğin, resmi sanat politikası ilan edilmesi ile halkın anlayacağı tarzda eserler üretmesi istenen sanatçılar, Lenin'in bahsettiği özgürlüğü hiç yaşayamamıştır (Yılmaz, 2011, s. 90). Sovyetler Birliği'nin bu sanat politikası da 1940-1970 yılları arasında Amerikan sanatının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle özgürlük propagandalarını destekleyen bir sanat anlayışı olan Soyut Dışavurumculuk, Amerikan sanatında etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan doğrudan etkilenmeyen nadir ülkeler arasında bulunan ABD, savaşlar sonrası aldığı göçler ile çok hızlı bir gelişme yaşamış ve büyük bir güç haline gelmiştir. Bu gelişme ve güçlenmenin sonucu olarak ABD birçok alanda ön plana çıkmıştır. Dünyadaki pek çok ülke de bilinçli ya da bilinçsiz olarak ABD'nin etkisinde kalmıştır. Bu etki alanı kot pantolon ve hamburgerden, siyasi güce kadar hemen hemen her alanda görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa eski gücünü yitirmiş ve ABD'nin etkisine açık hale gelmiştir. Savaşla birlikte sanatta Paris egemenliği de bitmiştir. Bu dönemde Avrupa, dünyadaki egemen güç olma özelliğini kaybetmiştir (Lynton, 2015, s. 226).

Lynton'a (2015, s. 226) göre Soyut Dışavurumculuk olarak adlandırılan sanat akımının öncüsü olan hiçbir Amerikalı sanatçı yoktur. Fakat sanat tarihine baktığımızda Soyut Dışavurumculuğun öncüleri arasında Amerikalı Jackson Pollock'un adını görmekteyiz. Pollock'un resim tekniği, onun keşfettiği bir teknik

olmasa da akıma önemli katkıları olmuştur.

“[...] New York’un, tüm bir modern mirasa sahip (öykümüz başlayalı beri henüz 40 yıl geçmişti) ve kendi kendine yeterli kültürel bir başkent olma özelliği gitgide daha çok belirginleşiyordu. Yepyeni bir başlangıç yapabileceğine, keşfedilecek yeni alanların açılabilmesine inanılıyordu. Amerika’ya göç edip, orada büyüyen ve kendini Amerikalı bir sanatçı saymakla birlikte Avrupalı kökenlerinin de bilincinde olan insanlar, belki de bu inancı en derinden duyan kişilerdi.[...] 1950’li yılların sonlarında Amerikan sanatı, Washington tarafından itibar-sağlayıcı önemli bir ihracat aracı olarak değerlendirilmiş ve dünya çapında pazarlanmıştır (Lynton, 2015, s. 226-228).”

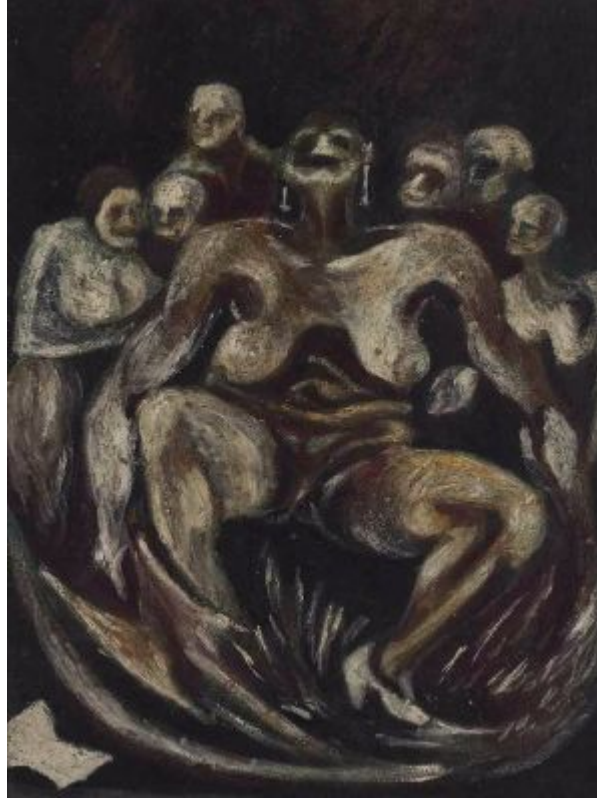
Savaşlardan, siyasi baskılardan, ekonomik sorunlardan kaçan sanatçıların ilk adresi ABD olmuştur. Çoğunluğu Avrupa kökenli olan sanatçılar, ABD’de yaşama ve eserlerine alıcı bulma fırsatını elde etmiştir. Zamanla asimile olan ya da kendi ülkesi tarafından sahip çıkılmayan sanatçılara ABD sahip çıkmıştır ve bu sanatçılar Amerikan sanatının temellerini atmıştır. Fransa’nın, Türk ressam Fikret Mualla’ya sahip çıkması ve Fikret Mualla’nın dünyada Fransız ressam Fikret Moualla olarak tanınması gibi; Amerikan kökenli olmayan sanatçılar da zamanla Amerikan sanatçılar olarak sanat tarihinde yerini almıştır.

Amerikan yerlilerinin köklü kültürleri ve sanat anlayışları günümüz Amerikan sanatının içinde çok fazla yer almamaktadır. Dünya çapında Amerikan sanatı olarak bilinen eserlerin çoğunda, kıtanın yerli halkının izleri görülmemektedir. Fakat Jackson Pollock gibi bazı sanatçılar, eserlerinde yerli halkın kültüründen öğelere yer vermiştir. Hem yerli halkın izlerini taşıyan hem de Soyut Dışavurumcu tarzda eserler üreten Pollock, Amerikan sanatının temsilcisi olmaya çok uygun bir adaydır.

2.2.10. Jackson Pollock ve Eserleri

Jackson Pollock 28 Ocak 1912’de ABD’nin Wyoming eyaletinde doğmuştur. Annesi Stella May McClure, babası LeRoy McCoy Pollock’tur. Ailenin beş erkek çocuğunun sonuncusu olarak dünyaya gelmiştir. Tam adı Paul Jackson Pollock’tur. Babası işi nedeniyle evden uzak kalmıştır. Bu nedenle çocukluk yıllarını genellikle annesiyle geçirmiştir (Solomon, 2001, s. 20). Hayatı boyunca asi kişiliği ve alkolizm gibi problemleri nedeniyle pek çok sorun yaşamış ve okuduğu okullardan dahi atılmıştır (Robertson, 1960, s. 91). Abisi Charles’in 1921’de Los Angeles’e gitmesi ve The Dial sanat dergisinin baskılarını eve göndermesiyle Jackson Pollock’un modern

sanatla ilişkisi başlamıştır. Jackson Pollock 1928’de Los Angeles’e gitmiştir. Burada ressam ve illüstratör Frederick John de St. Vrain Schwankovsky’nin atölyesine katılmış ve çalışmalarına başlamıştır (http-12). Pollock, 1929 yılında okuldan atılmış, daha sonra tekrar kabul edilmiş, bu sefer de okul yönetimiyle yaşadığı sorunlardan dolayı tekrar okuldan atılmıştır. 1930 yılında New York’a taşınmış ve Greenwich House’de Ahron Ben-Shmuel’in heykel sınıfına, ardından da Thomas Hart Benton’un resim atölyesine katılmıştır (Emmerling, 2003, s. 12).

Resim 34. Jackson Pollock, Kadın, Sunta Üzerine Yağlı Boya, 35,5 x 27 cm, 1930-1933

Jackson Pollock’un, İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru ortaya çıkan Soyut Dışavurumculuk akımından tamamıyla etkilenmeden önceki çalışmalarında, figüratif unsurlar görülmektedir. (Resim 34, Resim 35) İlerleyen dönemde damlatma tekniği ile dünya çapında tanınacak olan Pollock, dışavurumcu ifade biçimini bütün yaşamı boyunca kullanmıştır ve Pollock’un kişiliğinin bir parçası olan asi ruh halinin, kural tanımazlığının ve karamsarlığının etkilerini ilk dönem ve sonraki tüm eserlerinde görmek mümkündür.

Resim 35. Jackson Pollock, Batıya Gitmek, Sunta Üzerine Yağlı Boya, 38,3 x 52,7 cm, Smithsonian American Art Museum, New York, 1934-1935

Jackson Pollock, ilerleyen yıllarda Ateş (The Flame) (Resim 36) gibi resimler yapmış ve somut resimden uzaklaşmaya başlamıştır. Pollock'un bu dönemdeki resim anlayışının Avrupa avangart sanat anlayışına yaklaştığı söylenebilir.

Resim 36. Jackson Pollock, Ateş, T.Ü.Y.B. 51,1 x 76,2 cm, MoMA, New York, 1938

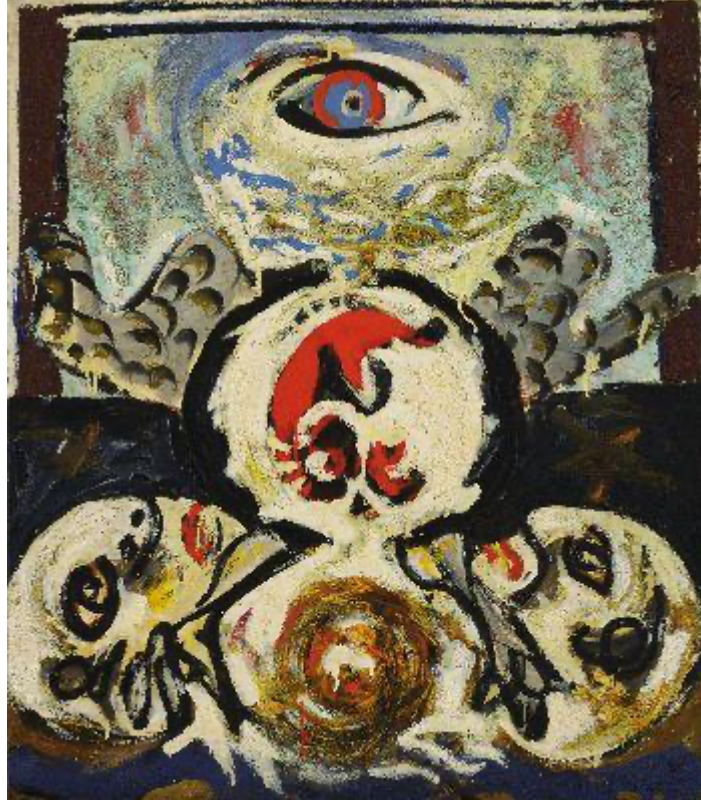
Ateş (The Flame) resmi (Resim 36), karmaşık tonlar kullanılmış olması ve dinamik bir yapıya sahip olması ile dikkat çekmektedir. Resmin ortasında bulunan çapraz hareket ile izleyicinin dikkati sağ ve sol olmak üzere iki farklı yöne doğru çekilmiştir.

Pollock 1939 yılında psikolojik sorunları nedeniyle, Jung ekolüne mensup psikoterapist Dr. Joseph Henderson'a başvurmuştur. Bir yıldan fazla süren tedavinin sonunda, 1940'ta, Dr. Henderson'un New York'tan ayrılmasıyla Pollock tedaviye aynı ekolden olan Dr. Violet Staub de Laszlo ile devam etmiştir. Pollock'un, bu yaptığı görüşmelerin etkilerini ve Jung'un izlerini eserlerinde görmek mümkündür (Solomon, 2001, s. 93-104).

Jackson Pollock 1940'lı yılların başlarında soyutlamalar ile figüratif çalışmalarına devam etmiştir. (Resim 37) Bu dönemde yaptığı resimlerde kullandığı renkler, şekiller ve oluşturduğu dinamizm dikkate alındığında Picasso ve Miro'nun etkilerini görmek mümkündür.

Resim 37. Jackson Pollock, Bıçaklı Nü Adam, T.Ü.Y.B. 127 x 91,4 cm, 1938-1940

Resim 38. Jackson Pollock, Kuş, T.Ü.Y.B. ve Kum, 70,5 x 61,6 cm, MoMA, New York, 1941

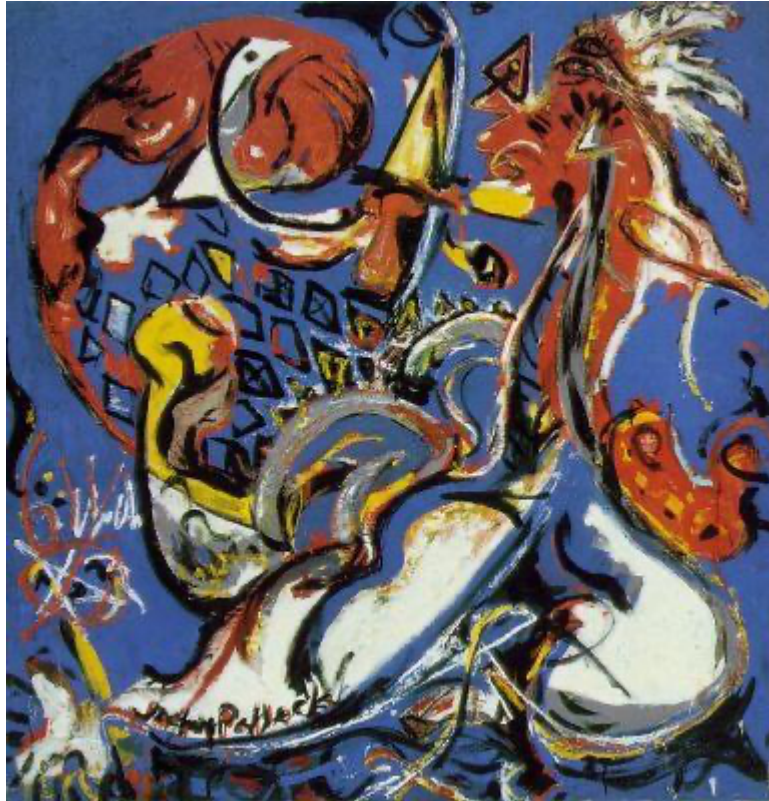

Resim 39. Jackson Pollock, Erkek ve Kadın, T.Ü.Y.B. 186,1 x 124,3 cm, Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, 1942

““Male and Famele” adlı eseri (1942), arketip niteliğindeki antitileri vahşi bir şiddetle ve kozmosu oluşturan güçleri harekete geçiren mitik bir güçle ifade eder (Farago, 2006, s. 258).” (Resim 39)

Pollock’un 1940’ların başında yaptığı resimlerin soyutlanmış formları ve tarzı incelendiğinde kübizm etkileri görülmektedir. (Resim 37) Jackson Pollock’un soyut resme yavaş yavaş geçişini ve totemik dönem olarak adlandırılan zaman diliminin etkilerini, Erkek ve Kadın (Male and Female) resmi ile görmek mümkündür. (Resim 39) Pollock’un sanat anlayışında Jung psikoanalitik kuramı, Amerikan yerlilerinin kültürüne duyduğu merak, mitler, semboller, mistisizm, animizm, totemizm gibi pek çok etkenin izleri görülmektedir. (Resim 38, Resim 39, Resim 40)

Pollock’un 1940’lı yıllarda değişmeye başlayan sanat anlayışı ve yaptığı resimler, “Totemik Dönem” olarak adlandırılmaktadır. Jackson Pollock’un Totemik Dönemde en sık kullandığı teknik, doğaçlama olmuştur. Bu dönemde ürettiği eserlere mistik isimler vermiş ve resimlerde sıklıkla rakamlara yer vermiştir (Soussloff, 2004, s. 60-78).

Resim 40. Jackson Pollock, Ay-Çemberi Kesen Kadın, T.Ü.Y.B. 104 x 109,5 cm, Georges Pompidou Center, France, 1943

Ay - Çemberi Kesen Kadın (The Moon - Woman Cuts the Circle) (Resim 40) resmine bakıldığında Jackson Pollock'un kübizm ve Picasso'dan etkilendiği söylenebilir. Resimde çoğunlukla kullanılan mavi, soğuk bir renk olması nedeniyle figürleri ön plana çıkararak derinlik (espas) etkisi yaratmıştır. Figürlerde kullanılan kırmızı ve sarı renkler ise yerleştirildikleri konumlar itibariyle resimde ritmik bir etki yaratmıştır. Resmin ortasında, sarı şapkalı ve yerel kıyafetleri ile dans eden bir Kızılderili figürü bulunmaktadır.

Jackson Pollock 1943 yılında Peggy Guggenheim'den (ABD'li sanat koleksiyoncusu) evine duvar resmi yapması için teklif almıştır. Bu teklif ile ilk büyük boyutlu eseri olan "Mural" isimli duvar resmini yapmaya başlamış ve 1944 yılının başında tamamlamıştır (http-13). (Resim 41)

Resim 41. Jackson Pollock, Mural, T.Ü.Y.B. ve Kazein, 2,43 x 6,04 cm, University of Iowa Museum of Art, Iowa City, 1944

"Mural", Pollock'un hocası Sürrealist Thomas Hart Benton'un kompozisyon tarzına yakın bir şekilde yaptığı Soyut Dışavurumcu bir resimdir. Aynı zamanda bu resim, Pollock'un kendine has üslubunun ilk örneği olarak nitelendirilmektedir. Jackson Pollock, "Mural" resmini şöyle anlatmıştır; "Bir vizyonum vardı. [...]O bir kaçıştı." (Varnedoe ve Karmel, 1998, s. 81-84)."

Pollock, 1943 yılında ilk kişisel sergisini açmıştır fakat asıl çıkışını 1947-1956 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu "Pollock tarzı" olarak nitelendirilen drip painting (damlatma tekniği) ile yaptığı resimleriyle elde etmiştir. Dünya çapında en çok bilinen eserleri de damlatma tekniği ile yaptığı resimlerdir. Resim tekniği olarak daha pek çok farklı yöntem uygulamıştır. Pollock resim yaparken boyayı direk dökmek, mala ile yaymak, damlatmak gibi çeşitli yöntemler kullanmıştır. (Resim 42) Kuralsız ve sınırsız bir yaratım süreci çerçevesinde kullanılan boyanın içine kum, cam kırığı, çivi, sigara külleri, yabancı maddeler ve hatta arı ölüsü dahi karışmıştır (Karmel, 1999, s. 64).

Resim 42. Jackson Pollock, Atölyesinde Çalışırken, Fotoğraf

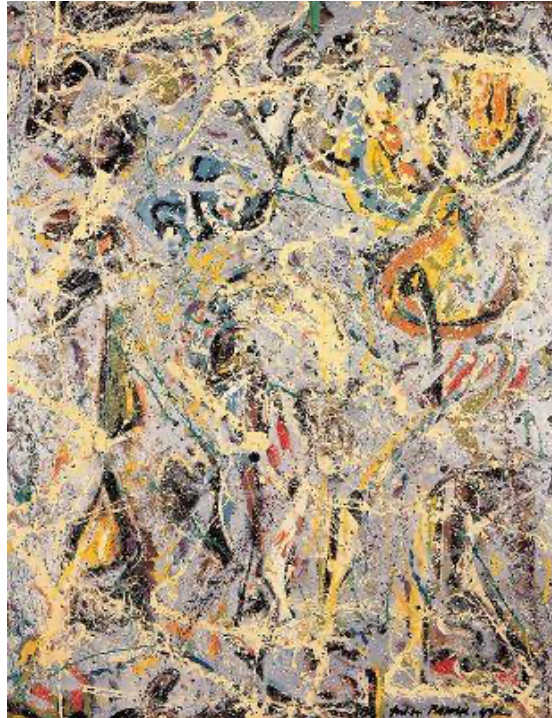
Pollock, duygusal dünyasındaki çalkantıları ve hissettiği güçlü duyguları resimlerine aktarırken en etkili yöntemleri seçmeye çalışmıştır. Resim yapmayı kurallar ve kalıpların ötesinde bir duygu aktarımı olarak görmüştür. Resimleri bu aktarımın sonucudur fakat resimlerin yapılış sürecinde, duygular adeta hareketlere dökülerek yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Yaşayarak, hissederek, hareketlerle destekleyerek içinden geldiği gibi eserler üretmiştir. Pollock'un sanat anlayışı, 20. yüzyıl sanatının iki farklı görüşüne de hitap etmektedir. Bunlardan birincisi biçimden uzak çocukça bir yalınlığa özlem, diğeri ise resmin özüne duyulan entelektüel meraktır (Gombrich, 2011, s. 602-604).

1945'te, kendisi de ressam olan karısı Lee Krasner ile New York'tan ayrılarak Long Island'a taşınmış ve alkol kullanmayı bırakmıştır. Bu dönem resimlerinde parlak ve açık tonlar kullanmıştır. (Resim 43)

Resim 43. Jackson Pollock, Çay Fincanı, T.Ü.Y.B. 40 x 28 cm, Museum Frieder Burda, Baden-Baden, Germany, 1946

Resim 44. Jackson Pollock, Galaksi, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 86,36 x 110,49 cm, Joslyn Art Museum, Omaha, 1947

Galaksi (Galaxy) eseri (Resim 44), Pollock'un damlatma tekniğini uyguladığı ilk resim serisine aittir. Amorf ve parlak renkli şekiller, akıtma tekniği kullanılarak

beyaz boya ile kaplanmıştır. Pollock'un New York'u terk ettikten sonraki süreci olgunluk dönemi olarak adlandırılmıştır.

Jackson Pollock, Soyut Dışavurumcu birçok sanatçının içinde bulunduğu AAA topluluğunun bir üyesidir. Önceleri bu topluluğun dışavurumcu ifade biçimleri hoş karşılanmamıştır. Hatta 1940'ta sergi başvuruları "Modern Sanat Müzesi" (MoMA) tarafından reddedilmiştir. Bu nedenle MoMA, topluluk tarafından protesto edilmiştir (Larsen, 1974, s. 2-7). Fakat bu negatif bakış, zaman içerisinde hızla değişmiş ve kapanan kapılar AAA üyelerine sonuna kadar açılmıştır. AAA üyeleri düzenledikleri sergiler ile geniş kitlelere ulaşmış ve tanınırlıkları çok hızlı bir şekilde artmıştır. Bu hızlı yükselişin altında, "Merkezi İstihbarat Teşkilatı" CIA (Central Intelligence Agency) desteği olduğu düşüncesi bazı zümrelerde hâlâ varlığını sürdürmektedir. CIA'nın kurguladığı düşünülen bu planın amacı, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı sağlanmaya çalışılan kültürel üstünlük mücadelesidir. Onay'a (2012, s. 20) göre de CIA'nın bu yeni sanatı ve sanatçıları destekleme sebebi; Sovyetler Birliği'ne karşı entelektüel özgürlüğü, yaratıcılığı ve güçlü Amerikan kültürünü ispatlama çabasıdır. Soyut Dışavurumculuk kullanılarak bir Amerikan sanatı yaratılmış, PR (Public Relations) çalışmaları yapılmış ve bu sanatçılar desteklenmiştir. CIA tarafından hoş görülen vakıflar ve yardım kuruluşları hem sergilerin düzenlenmesinde hem de eserlerin satın alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Sanatı Avrupa ve Sovyet Rusya'nın egemenliğinden kurtarma isteğinin sadece sanatı özgürleştirmek adına masum bir istek olmadığı bilinmektedir. Siyasi politikalar doğrultusunda sanat bir araca dönüştürülmüş ve meta olarak kullanılmıştır (Sandler, 1970, s. 5-7; Guilbaut, 1983, s. 204).

Metalaştırma konusunda bir başka boyut ise reklamı iyi yapılan, metalaşma başarısı yüksek olan eserlerin, ilk olmasalar da ilk defa yapılmış gibi tüketime sunulmasıdır. Sanat tarihinde de bu durumun örneklerine rastlanmaktadır; öncü eser sahipleri kadın sanatçılar olmaları, seslerini duyuramamaları ya da güçlü bir işverenin (haminin) himayesinde olmamaları gibi çeşitli nedenlerle silik kalmışlardır.

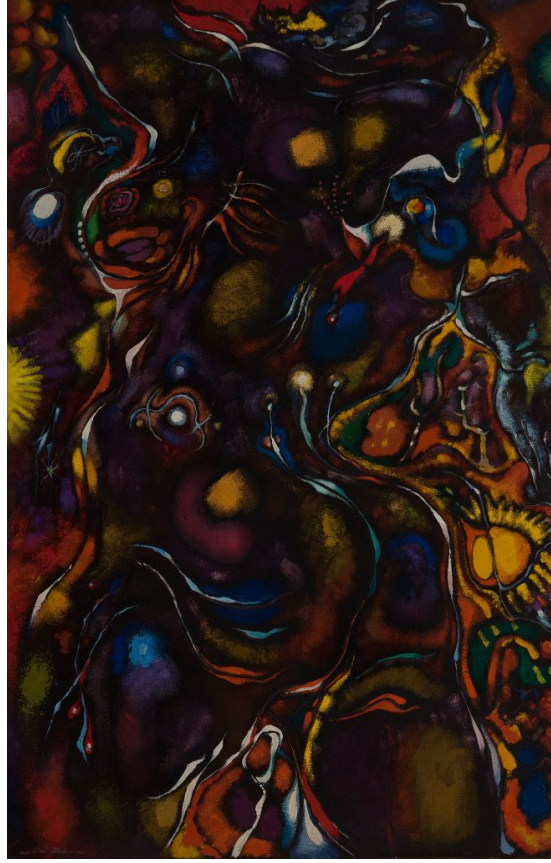
İlk olmasa da ilk olarak lanse edilip metalaştırılan sanat eserleri arasında Amerikalı sanatçı Jackson Pollock'a ait olan resimler de vardır. Yeni dünya düzeninde ABD'nin sanat piyasasına yön veren eylemleri, sonuçları aynı görünse de altında yatan düşünce biçimi ve hedeflerin farklılığı hakkında fikir vermektedir. Damlatma "dripping" olarak bilinen teknik Jackson Pollock'a ait olarak bilinse de doğru değildir.

1920'li yıllarda sürrealist ressamlar damlatma tekniğini uygulamışlardır. Jackson Pollock'tan önce Francis Picabia (Resim 45), André Masson (Resim 46) ve Max Ernst (Resim 47) gibi sanatçıların bu teknikle çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Fineberg, 2014, s. 97). Boyanın uygulanmasında sıçratma, dökme, damlatma gibi serbest hareketler ile ortaya çıkan bu eserlerde rastlantısallık ön plandadır.

Resim 45. Francis Picabia, Kutsal Bakire, Kâğıt Üzerine Mürekkep ve Grafit, 33 x 24 cm, Musée National d'Art Moderne, Paris, 1920

Resim 46. André Masson, Antiller, T.Ü.Y.B., Kum, Tempera Boyası, 128 x 84 cm, Musée Cantini, Marsilya, 1943

Resim 47. Max Ernst, İsimsiz (Kuşların Uçuşu), Tuvale Monte Edilmiş Kâğıt Üzerine Akrilik Boya, 64,4 x 23,4 cm, 1942

Max Ernst, oscillation (salınım) tekniği olarak adlandırılan bir teknik ile ipin ucuna bağlanmış boya dolu bir kutunun altına tuvali ya da kâğıdı yerleştirerek ürettiği eserlerle damlatma tekniğinin temellerini atmıştır. (Resim 47)

Pollock'un 1950'den sonra alkolü bırakma kararından geri dönmesinin etkileri resimlerinde görülmektedir. Bu dönemde siyahın ön plana çıktığı, karmaşık ve karamsar ruh halini temsil eden resimler yapmıştır. (Resim 48, Resim 49)

Resim 48. Jackson Pollock, Portre ve Rüya, T.Ü.Y.B. ve Emaye, 148,59 x 42,26 cm, Dallas Museum of Art, Teksas, 1953

Resim 49. Jackson Pollock, Beyaz Işık, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 122,4 x 96,9 cm, MoMA, New York, 1954

1956 yılında Pollock'un yaşadığı içsel sorunlar gittikçe artmış ve resim yapmayı bırakmıştır. Evliliğinde de sorunlar yaşamış ve karısı Lee Krasner ile ayrı yaşamaya başlamıştır. Pollock, sevgilisi Ruth Kligman ve arkadaşı Edith Metzger ile 11 Ağustos 1956 günü geçirdiği trafik kazası sonucunda hayatını kaybetmiştir (Kalfa, 2019, s. 115-133).

2.2.11. Jackson Pollock'un Popüler Kültüre Yansımaları

Filmler, diziler ve reklamlarda yapılan Jackson Pollock göndermeleri ile hem Pollock'un sanat tarihindeki yeri ve önemi pekiştirilmekte hem de film ya da dizi, Pollock'un sahip olduğu ünden beslenmektedir. Çift taraflı fayda sağlanması ile Amerikan sanatı her koşulda karlı çıkmaktadır.

“Who the #\$&% Is Jackson Pollock?” isimli belgesel (2006) (Resim 50) bir tır şoförünün garaj satışında 5 dolara aldığı resmin orijinal Jackson Pollock resmi olup olmadığını öğrenme çabasını anlatmaktadır. Orijinalliğinin tespitinin oldukça güç olduğu eserler üreten Jackson Pollock'un sanat tarihinde nasıl bu kadar önemli bir yer edindiği tartışmalı bir konudur. Fakat bu yeri ısrarla sağlamlaştırmaya çalışmak ve bu yerden nemalanarak metanın metasını yapmak, üzerine düşünülmesi gereken konular olarak sanat incelemelerinde yer almayı hak etmektedir.

WHO THE # \$ & % IS JACKSON POLLOCK?

Resim 50. Yönetmen Harry Morgan Moses, “Kim Bu Jackson Pollock?”, Belgesel Tanıtım Fotoğrafi, 2006

Pollock ile ilgili propagandalardan biri Iron Man (2008) filmidir. Filmde “Larry aradı. Jackson Pollock için başka bir alıcısı var.” repliği ile Jackson Pollock tablosu hakkında konuşulmaktadır. Mona Lisa Smile (2003) (Resim 51) filminde, ihtişamlı bir şekilde açılan Jackson Pollock resmi, sanat öğrencileri tarafından hayranlıkla izlenmektedir. Resim, büyük boyutlarda Soyut Dışavurumcu tarzda ve Pollock ile özdeşleşmiş drip painting tekniği ile yapılmıştır.

Resim 51. Yönetmen Mike Newell, “Mona Lisa Smile”, Filmden Bir Sahne, 2003

Family Guy dizisinin “Fast Times at Buddy Cianci Jr. High” bölümünde (1999) kirli çamaşıra Jackson Pollock resmi benzetmesi yapılmıştır. Bu olumsuz bir göndermedir fakat Pollock’u tanımayan izleyiciler için merak duygusu yaratarak araştırmaya teşvik etmektedir. Yine aynı dizinin “Ocean's Three and a Half” bölümünde (1999) ise Pollock resim yaparken tasvir edilmiştir. (Resim 52) Pollock genel kurallara pek uymayan damlatma tekniğini uygularken gösterilmiştir.

Resim 52. “Family Guy”, Ocean's Three and a Half Bölümü, Diziden Bir Sahne, 1999

Ex Machina (2014) (Resim 53) filminde arka planda bir Jackson Pollock tablosu görülmektedir. Resim, Pollock’un Soyut Dışavurumcu tarzda son dönem çalışmalarından biridir.

Resim 53. Yönetmen Alex Garland, “Ex Machina”, Filmden Bir Sahne, 2014

Jackson Pollock ile ilgili göndermeler, propagandalar ya da referanslar bulunduran çok sayıda dizi, film ve televizyon programı örneği vardır. Law & Order (1990) dizisinin “Good Girl” bölümünde duvarlarına sprey boya ile gelişigüzel

yazıların yazıldığı bir bina hoşnutsuz bir şekilde tanımlanırken “Kim yaşıyor burada, Jackson Pollock mu?” repliği kullanılmıştır. Düzensizliğin, kaosun ve asi ruh halinin izlerinin görüldüğü ortam, Pollock’un yaşayabileceği bir mekân olarak nitelendirilmiştir. ER (1994) dizisinin “Ground Zero” bölümünde bacağından silahla vurulan bir hastanın duvara sıçrayan kan izlerini tanımlarken Pollock’a ve Pollock ile özdeşleşen drip painting tekniğine vurgu yapılmıştır. The Sylvester & Tweety Mysteries (1995) dizisinin “Blackboard Jumble/What’s the Frequency, Kitty?” bölümünde, karakter bir hayaletten kaçarken fırlatılan boyalar duvara sıçramaktadır ve oluşan görüntü için Pollock tablosu benzetmesi yapılmıştır. Aynı zamanda üç renk boyanın fırlatılması ile oluşan görüntü kastedilerek “Bu kadar yetenekli olduğunu bilmiyordum.” repliği de kullanılmıştır. Undeclared (2001) dizisi “Addicts” bölümünde Jackson Pollock üzerine para karşılığı bir ödev yazdırılmasından bahsedilmektedir. Pollock, hakkında ödev yazılabilecek kadar önemli bir kişilik olarak nitelendirilmiştir. Yours, Mine & Ours (2005) filminde çocukların yaptığı boya savaşı sonrası eve gelen ebeveynlerin, evin görünümünü Pollock tablosuna benzettiği görülmektedir. Gilmore Girls (2000) dizisinin “The Real Paul Anka” bölümünde, bir bar açmaktan bahsedilirken “Gelecekteki Kooning’in, gelecekte Franz Kline’ye rastlayıp, gelecekteki Jackson Pollock’u aşağılayacağı bir yer olmalı.” repliği kullanılmıştır. Willem de Kooning ve Franz Kline’nin, Pollock’tan hoşlanmadıkları üzerinde durulmuştur. Dexter (2006) dizisinin “Love American Style” bölümünde, kanlı çarşafın fotoğrafının çekilip çekilmediği sorusuna “Jackson Pollock’u vurmak gibi bir şey.” cevabı verilmiştir. Suç mahallindeki kanlı çarşafı tanımlarken Pollock’un drip painting tekniğine vurgu yapılmıştır. NCIS (2003) dizisinin “Bloodbath” bölümünde, bir pansiyonda işlendiği düşünülen cinayeti araştıran polislerin, duvara sıçramış kan izlerini Jackson Pollock tarzı olarak betimlediği görülmektedir. I Killed My Mother (2009) filminde bir reklam ajansının duvarına resim yapılmasından bahsedilirken rastgele boya sıçratmak üzerine konuşulmuş ve “Bunun özel bir adı var.” denilerek izleyicide merak uyandırılmıştır. Ana karakter, filmin sonlarına doğru reklam ajansını Jackson Pollock tarzı boyayacaklarından bahsederek izleyicinin merakını gidermektedir. Sonraki sahnede ise boyları duvara rastgele sıçrattığı görülmektedir. Royal Pains (2009) dizisi “Open Up Your Yenta Mouth and Say Ah” bölümünde Pollock tablosunun ters asıldığından bahsedilmektedir. Konuşmanın devamında ise dünyada kaç kişinin bir Pollock tablosunun düz veya ters olduğunu ayırt edebileceği üzerine konuşulmaktadır. Castle (2009) dizisinin “Cops & Robbers”

bölümünde, bir banka soygununda rehin alınanlardan birine silah doğrultan soyguncu “Silahımı şimdi boynuna dayadım ve kanıyla bir Jackson Pollock çizeceğim.” diyerek Pollock resimlerine atıfta bulunmaktadır. White Collar (2009) dizisinin “Stealing Home” bölümünde, Yankee Stadium’da bulunan müzede sergilenen bir beyzbol sopasının maddi değerinin yüksek olduğu hakkında konuşulmakta ve “Pollock diye bir herif tuvale boya püskürtür ve sen bunun milyonlarca dolar değerinde olduğunu düşünürsün.” repliği kullanılmaktadır. Fakat konuşmanın devamında “Tuale boya püskürtmek mi? Pollock eserlerinden birinin önünde durduğunda, keşmekeş gözden kaybolur. Denetimi, dizginlenmeyi ve coşkuyu görürsün. Sanat çok daha geniş anlamlar barındırır. Zamanı, mekânı ve duyguyu kendinde hapseder.” denilerek Pollock eserlerinin maddi değerlerinin, sanatsal bir alt yapıya dayandığı düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Being Flynn (2012) filminde yıllar sonra oğlunu gören babanın bir tuval resmini oğluna verdiği görülmektedir. Resim, üzerindeki imzadan dolayı tartışmalı olsa da orijinal Jackson Pollock resmi olarak nitelendirilmiş ve değerli bir hediye olarak lanse edilmiştir. Contraband (2012) filminde Jackson Pollock’un meşhur bir tablosunun Panama’da çalındığından ve değerinin yaklaşık 140 milyon dolar olduğundan, karaborsada ise 20 milyon dolar değeri olduğundan bahsedilmektedir. Sonraki sahnede ise Pollock resmini çalanların, sevinçle birbirlerine sarıldığı ve 20 milyon dolar alacaklarından bahsettikleri görülmektedir. Modern Family (2009) dizisinin “Other People's Children” bölümünde savaş sonrası soyut ekspresyonizmle ilgili retrospektif bir sergiye gidileceğinden bahsedilmektedir fakat sergideki resimler hakkında yapılan yorumlarda Pollock’tan bahsedilmemiştir. Bölümün sonunda üzerine hardal dökülen karakterin görünüşü hakkında “Pollock etkisi görülmekte.” ifadesi kullanılmıştır. The Newsroom (2012) dizisi “Main Justice” bölümünde bankalardan sermaye alınmaya çalışılmasından ve 58 milyon dolarlık Jackson Pollock tablosuna sahip olunmasına rağmen bunun yeterli bir teminat olarak kabul edilmediğinden bahsedilmektedir. Banshee (2013) dizisinin “Homecoming” bölümünde başından yaralanan karakter, sağlık durumunun iyi olduğunu anlatmak için başka bir karaktere “Alt tarafı sarsıntı, sana her gün olan şey bu. Senin kafanın içi Jackson Pollock gibi olmuştur.” diyerek, Pollock resimlerindeki düzensizlik ve karmaşaya gönderme yapılmıştır. The Big Bang Theory (2007) dizisinin “The Earworm Reverberation” bölümünde “Deliliğe sürüklenmek zeki beyinlerin doğasında var.” repliğinin devamında örnek olarak Pollock verilmektedir. The Longest Ride (2015) filminde ölümünden sonra sahip olduğu tabloları müzayedede satışa çıkarılan

bir kadının vasiyeti üzerine değersiz görülen bir portreyi satın alan kişi, diğer tüm resimlerin de sahibi olmaktadır. Bu resim serisi, milyonlarca dolar değerindedir ve Andy Warhol, Jackson Pollock ve Picasso tablolarını barındırmaktadır. The Blacklist (2013) dizisi “Drexel (No. 113)” bölümünde ünlü ressamların resimlerini kopyalayıp satan dizi karakterini sorgularken tehdit amaçlı olarak “Ya bana cevap verirsin ya da arkandaki duvar bir Jackson Pollock tablosuna döner.” repliği kullanılmıştır. Project Runway (2004) televizyon programı “An Unconventional Launch Party” bölümünde alışılmışın dışında materyaller ile elbise tasarımı yapılmaktadır. Yapılan bir tasarımın, Andy Warhol ve Pollock izleri taşıdığından bahsedilmektedir. The Accountant (2016) filminde bir hırsızın çaldığı değerli eşyaları sakladığı karavanın tavanına asılı bir Pollock tablosu görülmektedir. Çalıntı bir Renoir tablosunu satmak isteyen hırsız, Pollock tablosunu, daha değerli olduğunu düşündüğü için satmak istememektedir. Criminal Minds: Beyond Borders (2016) dizisinin “Pretty Like Me” bölümünde suç mahallinde araştırma yapan uzman, duvardaki kan izlerine bakarak “Suçlu, ressam Jackson Pollock gibiymiş, kan üstünde kan var.” demektedir. Pollock’un boyaları üst üste sıçratmasına bir gönderme yapılmıştır. MacGyver (2017) dizisi “Packing Peanuts + Fire” bölümünde polislerin zorlu geçen bir görevi tanımlamak için “Jackson Pollock tarzı” benzetmesi yaptıkları görülmektedir. Criminal Minds (2005) dizisinin “In the Dark” bölümünde 6 kişinin öldürülmesi ile ilgili yapılan soruşturmada ortak noktalar aranırken Jackson Pollock tablosuna benzetme yapılmıştır. Cinayetlerin vahşice işlendiğini anlatmak için Pollock’un resim tekniğine atıf yapılmıştır. Freak Show (2017) filminde evden çıkmak üzereyken bir Pollock tablosunu fark eden karakterin hayranlıkla tabloyu izlediği görülmektedir. Filmde sanata olan ilgiyi seyirciye anlatmak için bir Pollock tablosu seçilmiştir. A Very Nutty Christmas (2018) filminde kurabiye süslemesi yapılırken “Kurabiye dekorasyonunun Jackson Pollock’u gibisin.” benzetmesi yapılmıştır. SEAL Team (2017) dizisi “Welcome to the Refuge” bölümünde canlı bomba saldırısından sonraki durumu anlatmak için Jackson Pollock tablosu benzetmesi yapılmıştır. The Order (2019) dizisi “Introduction to Ethics, Part Two” bölümünde duvara sıçrayan kanları anlatmak için Pollock benzetmesi yapılmıştır. Guns Akimbo (2019) filminde katil “Cinayet sanattır.” dedikten sonra birini başından silahla vurmaktadır. Duvara sıçrayan kanlar için ise “Bu da resmen Jackson Pollock eseri.” demektedir. The Simpsons (1989) dizisi “Now Museum, Now You Don't” bölümünde Frida Kahlo ve eşi Diego Rivera’yı tanıyıp tanımadığı sorulan karakter, Jackson Pollock ve eşi Lee Krasner’i bile tanımadığını söylemektedir. Frida

Kahlo ve Diego Rivera tanıtılmış fakat Pollock ve eşi Lee Krasner hakkında bilgi verilmeyerek izleyicide merak duygusu uyandırılmıştır. The Great North (2021) dizisi “Period Piece Adventure” bölümünde Jackson Pollock uyurken arkadaşının tuvale boya fırlattığı fakat resmin Pollock’a ait olarak kabul edildiğinden bahsedilmektedir. Bu doğru bir bilgi değildir fakat mizahla birleştirilen bu Pollock göndermesi de izleyicide merak uyandırmaktadır. This Is Us (2016) dizisi “Brotherly Love” bölümünde karakterin duygularını ifade etmek için yaptığı resme önce gülünmüş ve dalga geçilmiştir fakat ilerleyen dakikalarda resim için “Biraz başımı eğip gözlerimi kısarsam, bir çeşit Jackson Pollock tablosuna benziyor.” tanımlaması yapılmıştır.

Bu göndermelerin çoğu, Jackson Pollock’un eserlerinin ne kadar sanatsal olduğunu ve sanat tarihindeki yerinin önemini pekiştiren bir bakış açısına sahip olsa da bazıları eleştirel bir üslup takınmaktadır. Fakat reklamın iyisi kötüsü olmaz prensibini benimseyen kapitalist sistemde, eleştirel yaklaşımın da reklam amaçlı olabileceği fikri ister istemez akla gelmektedir. Bu propagandalar ister reklam amaçlı olsun ister gerçekten eleştirel bir tutum olsun, ortak bir temel üzerine şekillenmiştir. O ortak temel, Jackson Pollock’un sanat tarihindeki yeridir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, konu ile ilgili kapsamlı literatür araştırması yapılarak, uygun olan metinler toplanmış ve konuya uygun biçimde derlenmiştir. Araştırmada, meta, metalaşma ve dışavurumculuk kavramları çeşitli disiplinlerde incelenmiş, sanatın kapitalist ekonomik sistem, reklam ve medya sektörü ile olan ilişkileri, Amerikan sanatı ve Jackson Pollock'un Soyut Dışavurumcu sanat anlayışı özelinde derlenerek, elde edilen bulgular metin içine bütünlük sağlanarak yerleştirilmiştir. Çalışmada Metalaşma, Soyut Dışavurumculuk, Amerikan sanatı ve Jackson Pollock ile ilgili konuları içeren makaleler, dergiler, sanat kitapları, röportajlar, çeşitli müzeler, galeriler, koleksiyonlar, kataloglar ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Üzerinde çalışılan konu, araştırmanın ana hatları kapsamında bölümlendirilmiş ve kronolojik olarak incelenmiştir.

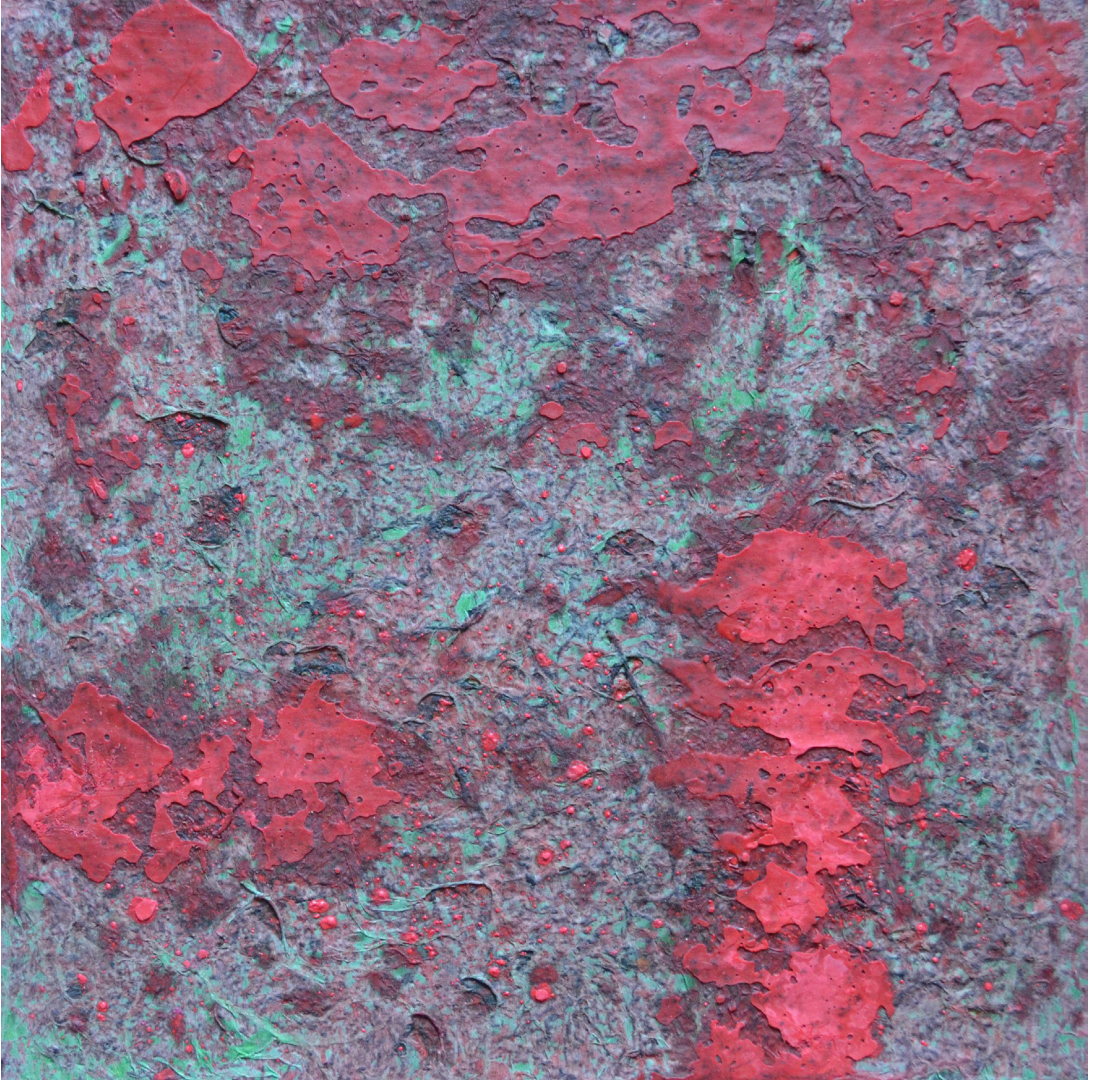
4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Sanatsal Uygulamalar

Dışavurumculuk, sanat akımları arasında yerini almakla birlikte akımdan çok bir ifade biçimi olarak kullanılmaktadır. Plastik sanatlarda Dışavurumculuk, genel olarak Figüratif ve Soyut Dışavurumculuk olarak iki ana dala ayrılmıştır. Dışavurumcu eserler, sanatçının duygularını, düşüncelerini ve iç dünyasını konu edindiği gibi; topluma, hayat şartlarına, siyasi ve ekonomik gelişmelere de tepkisini ve yorumunu içerebilir. Dışavurumcu ifade biçimi, sanat tarihinde pek çok akımda görülmekle beraber tek başına bir akım olarak Dışavurumculuk şeklinde ifade edildiği dönem 19. yüzyıl; Soyut Dışavurumculuk akımının ise en etkili olduğu dönem 20. yüzyıldır. Fakat günümüzde de dışavurumcu ifade biçimi sıklıkla görülmektedir. Global dünya düzeni ve iletişim araçlarının çeşitlenerek artması da dışavurumcu ifadeyi oldukça desteklemiştir. Her geçen gün gelişen ve popülerleşen sosyal medyaya bakıldığında, insanların kendilerini ne kadar çok anlatmak istediklerini, duygu ve düşüncelerini ne kadar çok ifade etmek istediklerini görmek mümkündür. Bu durum, belki değişen dünya düzeni nedeniyle olmuştur belki de insan kendini yüzyıllardır ifade etmek için uğraşmaktadır.

Günümüz sanatının, toplum merkezli sosyolojik yaklaşımdan ziyade daha çok sanatçı merkezli yaklaşım doğrultusunda ilerlediği kabul edilmektedir. Bu nedenle bireyin, yaşadığı ortamı, koşulları ve olayları, bulunduğu kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal çevreyi kendi süzgecinden geçirerek ifade etmesinin oldukça doğal ve ister istemez bir nevi zorunluluk olduğu sonucuna varılmaktadır.

İfadeci sanat yaklaşımını benimseyen sanatçıların sıklıkla kullandığı dışavurumcu ifade biçimi çalışmalarda ön plandadır. Çalışmalar, sanatın sadece bir taklit yeteneği olmadığı, duygu ve düşüncelerin sanatı fazlasıyla beslediği düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. Resimlerde, yaşanan hayat, etkileri ve kişinin iç dünyası Soyut Dışavurumcu bir tarzda yansıtılmıştır.

Resim 54. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2019

Duyguları ifade etmede boyanın iki boyutluluğunun yeterli olmadığı düşünülerek malzeme çeşitliliği ve kullanım yöntemleri artırılmıştır. (Resim 54) Malzemenin sınırlılıkları keşfedilerek, kontrollü şekilde kullanılmış ve rastlantısallığın estetiği yakalanmaya çalışılmıştır. Renk seçimlerindeki keskin tonların nedeni ifade edilmek istenen öfke ve duygusal karmaşanın yansıtılma çabasıdır. Resim 54 ve Resim 55'te kompozisyon kaygısının ön plana geçtiği görülmektedir.

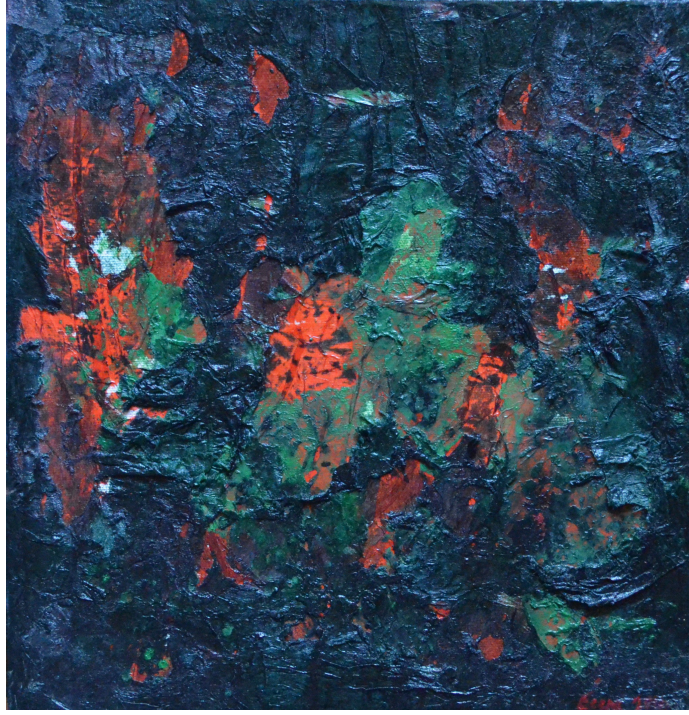

Resim 55. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2019

Resimlerin genelinde karışık teknik kullanılmış ve doku oluşturulmaya çalışılmıştır. Resimlerde boyanın yanı sıra kâğıt, bant ve doku pastası gibi malzemeler kullanılmıştır. Resimlerin genelinde tüm yüzey, malzeme ile kaplanmıştır. Bunun nedeni tuvalin beyazlığına karşı duyulan korku olarak nitelendirilebilir. Katmanlar halinde oluşturulan resimlerde her katman bir yaşanmışlığı anlatmaktadır. Çözölmeye çalışılan ya da unutulmak istenen her duygu, her anı üzerine başka katmanlar eklenerek yok edilmeye çalışılmıştır.

Resim 56. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

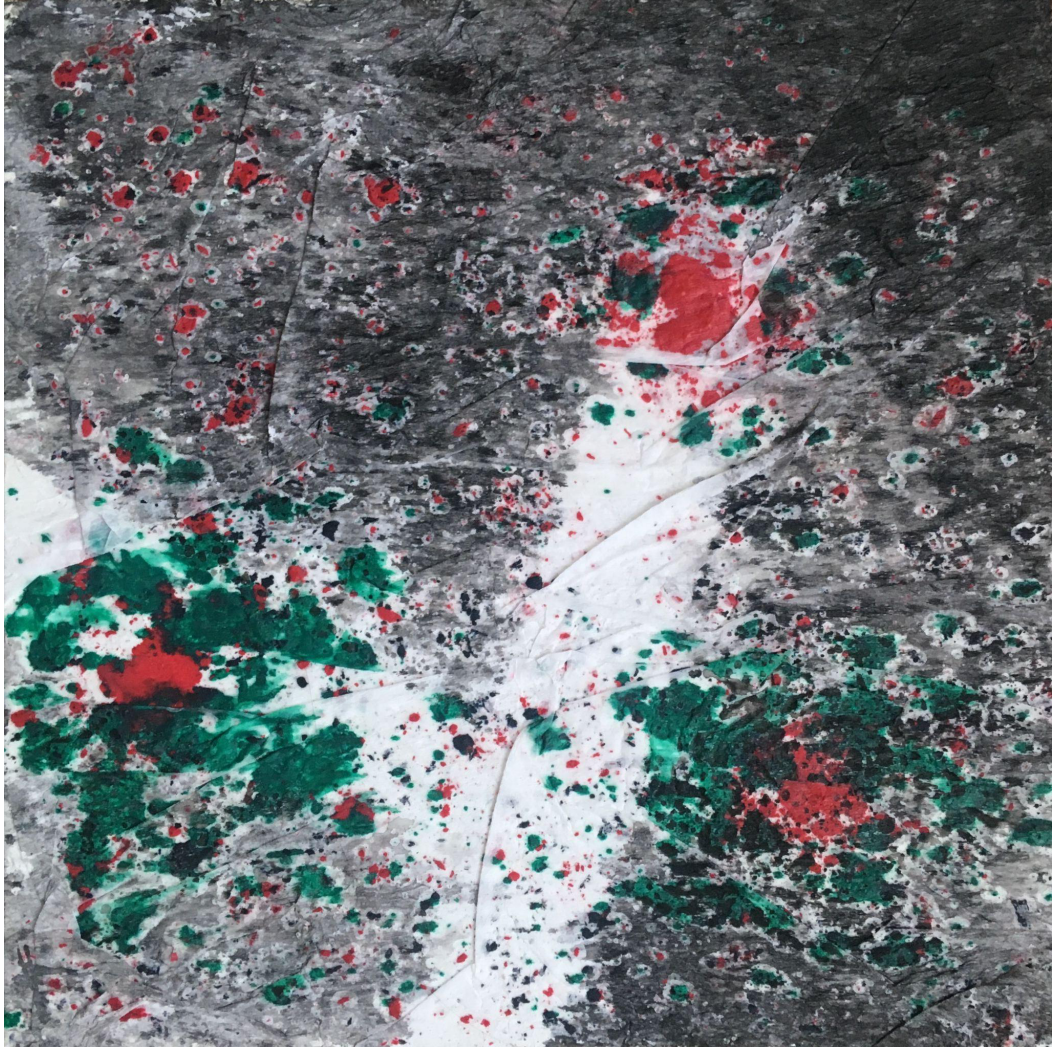

Resim 57. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

Kırmızı ve yeşilin en canlı tonlarının kullanıldığı Resim 56 ve Resim 57’de, doku oluşturmak için kullanılan malzemeler daha da çeşitlendirilmiştir. Malzemenin resimlere kattığı boyut, parlak tonların üzerinde kullanılan siyah ile desteklenmiştir. Siyah katman her ne kadar karamsarlığı, umutsuzluğu betimlese de altındaki canlı tonları kapatmaya yetmemiştir. Her zaman bir umut olduğu ve yaşama enerjisinin

kaybedilmemesi gerektiği resimlere yansıtılmıştır. Renk seçimleri ve malzeme kullanış tarzı ile oluşturulmak istenen boyut kazandırma, boyanın da hacimlendirilmesiyle desteklenmiştir.

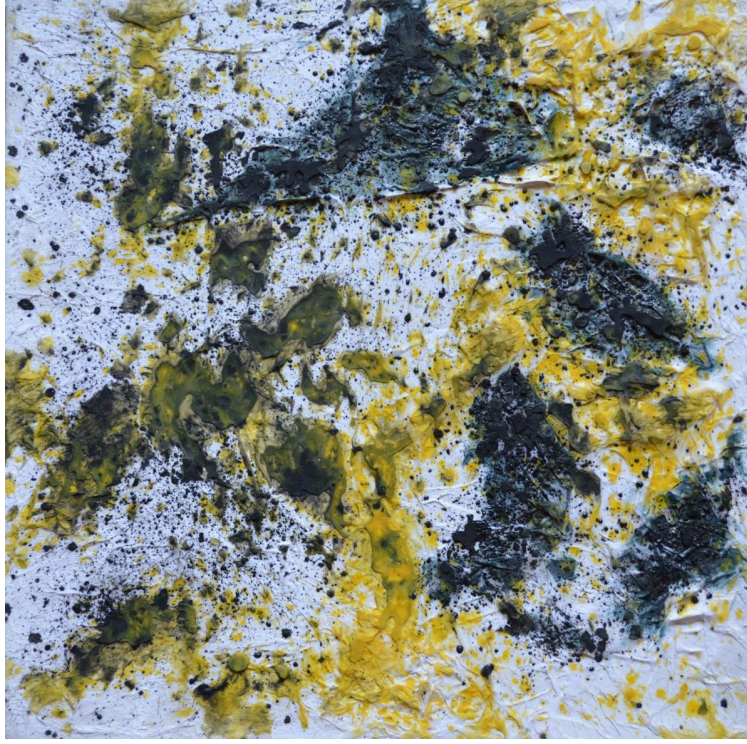

Resim 58. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

Bu araştırmanın yapıldığı dönemde var olan Covid salgını nedeniyle yaşanan hem bireysel duygu durumları hem de global düzeyde yaşanan sorunlar resimlerde etkisini göstermiştir.

Geçtiğimiz üç yılda dünya çapında yaşanan Covid salgını nedeniyle sanat piyasasının yaşadığı duraklama dönemi bu araştırmanın yayımlandığı tarihte bitmiş olarak kabul edilmektedir. Fakat sanatçıların, sanat tüketicilerinin, dolayısıyla sanat piyasasının aldığı yaraların sarılması zaman alacaktır. Pandemi ve sonrası yaşanan sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik çalkantılar, sanatçıları, sanat izleyicilerini (sanat severleri) ve sanat sergileycilerini (müzeler, galeriler, müzayedeler vb.) oldukça

etkilemiştir. İçinde bulunulan durum, sanata ve hayata bakış açısında bazı değişikliklere neden olsa da sanat her şartta varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Resim 59. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

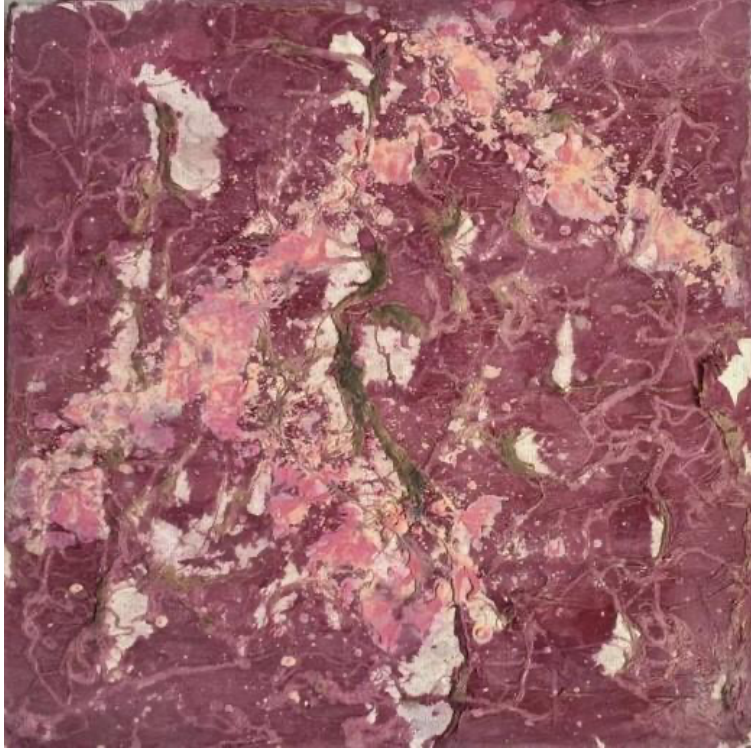
Resim 59’da sarı ve siyahın rastlantısal dağılımı sağlanmış ve malzeme ile yaratılan beyaz zeminle desteklenmiştir. Kullanılan malzeme ve boyanın boyutlu olması, resimde doku oluşmasını sağlamıştır. Pandeminin yarattığı panik duygusu ve karamsarlık, pandeminin uzun sürmesi ile yerini monotonlaşma ve duygusuzlaşmaya bırakmıştır. Resimdeki kontrolsüz dağılan renkler yaşanan bu duygusuzlaşmayı temsil etmektedir.

Resim 60. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

Resim 60'ta malzeme kullanılarak zemin yaratılmamış, tuvalin kendi beyazlığı kullanılmıştır. Yer yer yarı saydam ve ıslak bir görüntü elde etmek ve doku oluşturmak için çeşitli malzemeler kullanılmıştır.

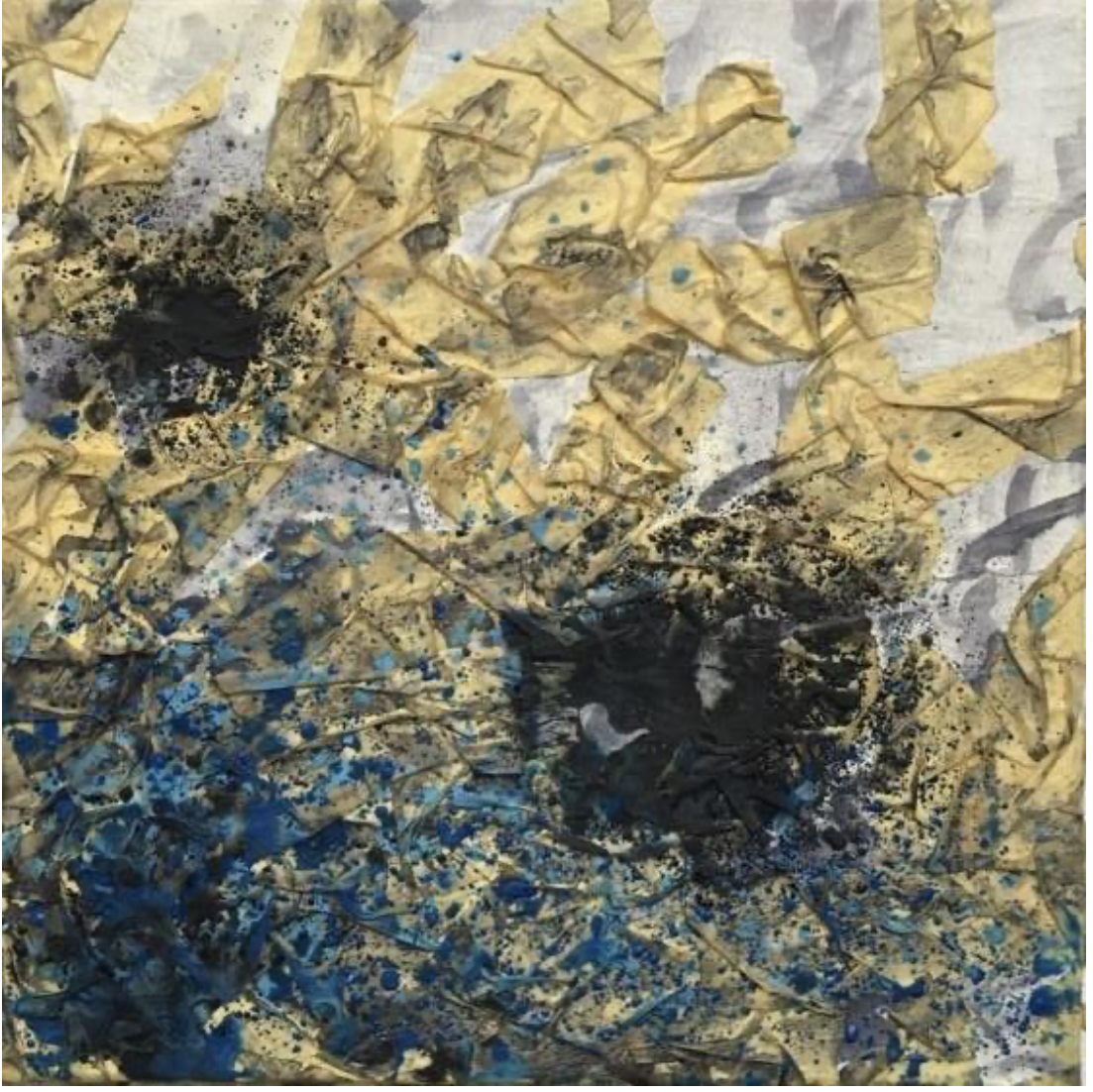
Resim 61. İsimli, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2020

Resim 62. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2021

Resim 61 ve Resim 62’de malzeme ve boyanın hacimselliği kullanılarak derinlik etkisi yaratılmaya çalışılmıştır. Renkler, malzeme ile yaratılan beyaz zemin ile desteklenerek ön plana çıkarılmıştır. Üst üste eklenen katmanlar ile resmin içine hapsedilmeye çalışılan anılar ve duyguların izlerini görmek mümkündür. Katmanların tamamen üstünün kapatılmamasının nedeni, duyguların orada var olduklarını ve onlar sayesinde benliğin oluştuğunu hatırlama isteğidir.

Resim 63. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 30 x 30 cm, 2021

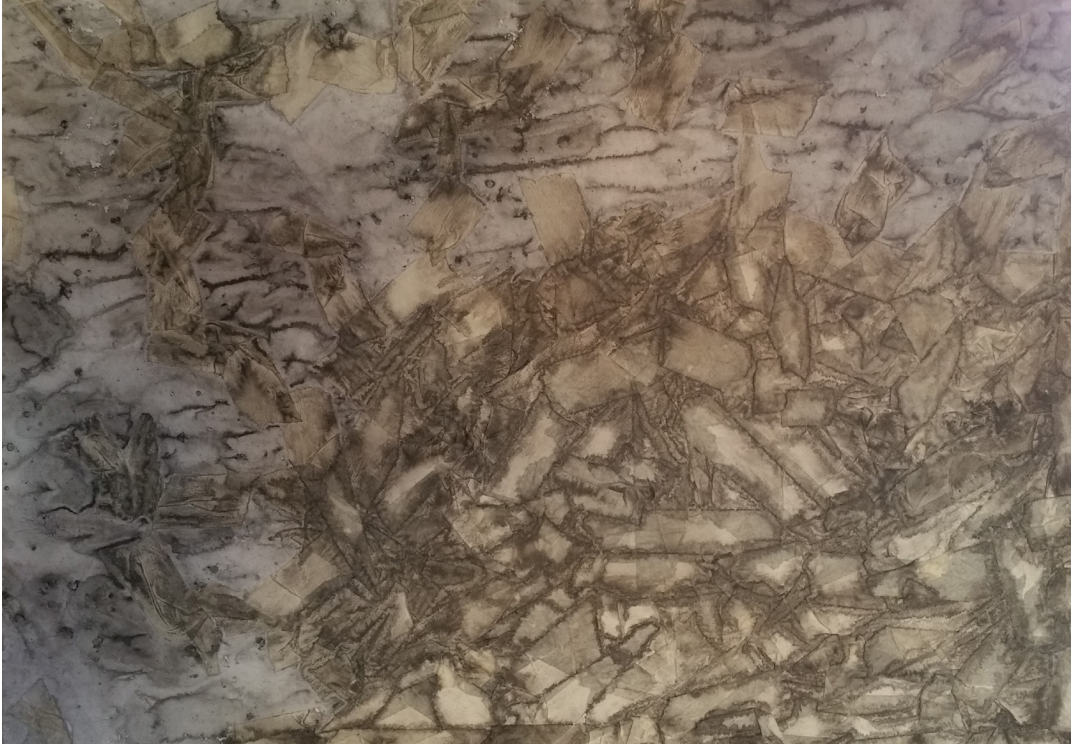
Resim 63'te kâğıt zeminin beyazlığından faydalanarak yaratılan derinlik etkisi, kullanılan bantlar yardımıyla daha da artırılmıştır. Tonların, sol alt köşeden sağ üst köşeye doğru giderek açılması, yaşanan karmaşanın ilerleyen zamanda biteceğine duyulan inancı simgelemektedir.

Resim 64. Kaos, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022

Çalışmalarda yazı, çizgi, damlatma ve akıtma tekniği ile rastlantısallık sıklıkla kullanılmıştır. Boyanın sunduğu imkanların ötesine geçmek istendiği için kullanılan malzemeler çeşitlendirilmiştir. Kaos resminde (Resim 64) öfke, isyan ve karamsarlık duyguları ile gelecek için duyulan bir umut da vardır. Sağ alt köşeden resmin ortasına doğru devam eden turuncu ton ile gelecekte yürünecek yol için hissedilen umut duygusu ifade edilmiştir.

Resim 65. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022

Renk seçimleri açısından daha dingin olarak nitelendirilebilecek Resim 65'te malzeme kullanımının yanı sıra doku ve ritim gibi öğeleri ön plana çıkarmak amaçlanmıştır. Üst üste eklenen bantlar ile adeta örülmüş bir duvar ya da sert bir kozaya benzer bir doku yaratılmıştır. İnsanın incindikçe, kırıldıkça kendini korumak için toplumdan uzaklaşması ve mesafe koyması anlatılmaktadır.

Resimlerin hepsinde duygu, düşünce ve anılar katmanlar halinde tuvale yansıtılmıştır. Soyut Dışavurumcu üslup ile yapılan resimlerin metalaşması şu an gerçekleşmese de ilerleyen zamanda mutlaka gerçekleşecektir. Satmak için değil duygu aktarımı için yapılan bu resimler, varlıkları gereği zaten şu an birer meta durumundadır. İlerleyen zamanda bir bedel karşılığı el değiştirir ya da örneğin bir kitap kapağı olurlarsa metalaştırma süreci tamamlanacaktır.

Resim 66. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 50 x 70 cm, 2022

Resim 67. İsimsiz, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 70 x 100 cm, 2022

Dışavurumcu ifade biçiminin, sanatçının kendisini ve yaşadığı toplumla kurduğu ilişkiyi aktarmada en etkili yöntemlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Soyut Dışavurumculuk ise sanatın ve sanatçıların en özgür oldukları akımlardan biridir. Sınırlar ve katı kurallar olmadığı için Soyut Dışavurumculuk; yaratıcılığın ve ifade gücünün doruk noktasına ulaştığı bir akım olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle resim çalışmalarım Soyut Dışavurumculuk çerçevesinde devam etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada meta kavramının çeşitli disiplinlerde kullanımını incelenmiş ve sanatın metalaşması üzerinde durularak Jackson Pollock'un Soyut Dışavurumcu tarzının Amerikan sanatı oluşturmadaki etkileri ele alınmıştır. Kapitalist sistemin sadece bir ekonomik sistem olmadığı, hayatın her alanında etkileri olduğu saptanmıştır. İhtiyaçtan fazla üretilen ürünleri satmak için pazar oluşturmak amacı ile reklam ve medya sektörünün kullanımı ortaya konmuştur.

Medya ve reklam sektörünün yardımı ile güçlenen kapitalizm, Soğuk Savaş Dönemi ABD tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı bir silah olarak kullanılmıştır. ABD'nin sanatı oldukça önemsemesi ve ihracat aracı olarak benimsemesinin temelinde, sanatı Avrupa egemenliğinden çıkarma, ortak bir kültür oluşturma ve sanata yön veren öncü ülke olma düşünceleri yer almaktadır. Bunların yanı sıra sanatı kullanarak güçlenen bir siyasi ve ekonomik yapının varlığı da yadsınamaz.

Jackson Pollock gibi Soyut Dışavurumcu ressamın desteklenerek bir Amerikan sanatı oluşturulması, temelde siyasi politikalar çerçevesinde yapılmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da Amerikan sanatı ve sanatçıları oluşturularak propagandalar yapılmaya devam edilmiştir. Önceleri ABD'nin Soğuk Savaş Döneminde uyguladığı politikalar olarak başlayan propagandaların zaman içerisinde amacı değişmiştir. Günümüzde yapılan propagandaların amacı, ortak bir kültür oluşturma çabası ve oluşturulan yerin sağlamlaştırılmasıdır. Bu amaçla sıklıkla propagandası yapılan Jackson Pollock hem Amerikan sanatının ünlü bir temsilcisi olarak tekrar tekrar lanse edilmekte hem de kazandığı ünden faydalanılarak metalaştırılıp reklam malzemesi olarak kullanılmaktadır. Amerikan sanatının temsilcisi olarak metalaştırılan Jackson Pollock, tekrar metalaştırılarak diziler, filmler ve reklamlarda simge olarak kullanılmıştır. Bir yandan Jackson Pollock'un yeri ve temsil ettiği Amerikan sanatı korunmaya devam edilmiş bir yandan da yeni üretilen ürünlere Jackson Pollock sayesinde bir değer katılmıştır.

Yedinci sanat olarak adlandırılan sinemanın temelleri Sovyetler Birliği'nde atılmış olmasına rağmen ABD, Hollywood ile sinemayı neredeyse tekelleştirerek kendi egemenliği altına almıştır. Benzer şekilde diğer sanatlarda da hakimiyet kurmak isteyen ABD, dũnyaya Drip Painting ve Action Painting kavramlarıyla Amerikan ressamı Jackson Pollock'u tanıtılmıştır. Jackson Pollock'un bu boya kullanma tarzını ilk kullanan kişi, öncũ olduğu genel kabulũ oluşturulmuştur. Soyut Dışavurumculuğun önemli isimleri arasında tarihte yerini alan Jackson Pollock'un Amerikan sanatında ve kũltũrũnde önemli bir fiđũr olması planlı bir PR çalışmasının sonucudur. Jackson Pollock'un kendisi, resim tekniği ve eserleri Amerikan sanatı olarak benimsenmiş ve metalaştırılmıştır. Gũnũmũzde diziler, filmler, reklamlar ve daha pek çok alanda hãlã Jackson Pollock içeren gũndermeler bulunmaktadır. Bunun nedeni politik amaçların yanı sıra kapitalist ekonomik sistemi ve kũklũ bir Amerikan kũltũrũnũn etrafında birleşen gũçlũ ABD'nin devamlılığını sağlama çabasıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, G. B. (2020). *1960 ve sonrası batı sanatında estetik algısı*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Antmen, A. (2009). *Sanatçılardan yazılar ve açıklamalarla 20. yüzyıl batı sanatında akımlar* (2. baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Apatow, J., Konner, J., Rushfield, A. (Yazarlar) ve Mottola, G. (Yönetmen). (2001). Addicts [Televizyon dizisi bölümü]. Apatow, J. (Yapımcı), Undeclared. California: FOX.
- Artun, A. (2011). *Çağdaş sanatın örgütlenmesi estetik modernizmin tasfiyesi* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Atalay, M. C. (2021). Ressam Joan Mitchell'in eserlerindeki kaligrafik unsurlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (55), 1-15.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim toplumu: söylenceleri/yapıları* (Çev: A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beech, D. (2015). *Art and value: art's economic exceptionalism in classical, neoclassical and marxist economics*. Leiden: Brill Yayınevi.
- Bellisario, D.P., McGill, D., Binder, S.D. (Yazarlar) ve Smith, D. (Yönetmen). (2003). Bloodbath [Televizyon dizisi bölümü]. Bellisario, D.P. (Yapımcı), NCIS. New York: CBS.
- Benjamin. W. (2002). *Pasajlar* (Çev: A. Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bevan, T., Fellner, E., Kormákur, B., Levinson, S., Wahlberg, M. (Yapımcılar) ve Kormákur, B. (Yönetmen). (2012). Contraband [Film]. United States: Universal Pictures.
- Bokenkamp, J., Metzger, D., Margolis, B. (Yazarlar) ve Cropper, A. (Yönetmen). (2013). Drexel (No. 113) [Televizyon dizisi bölümü]. Bokenkamp, J. (Yapımcı), The blacklist. New York: NBC.
- Bowen, M., Godfrey, W., Sparks, N., Easton, S. (Yapımcılar) ve Tillman, G. J. (Yönetmen). (2015). The longest ride [Film]. United States: Fox 2000 Pictures, Temple Hill Entertainment, TSG Entertainment.
- Bozkurt, N. (2014). *Sanat ve estetik kuramları* (11. baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Burunsuz, M. (2021). Gerhard Richter eserlerinde fotogerçekçi ve soyut ifadelerin değerlendirilmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (57), 207-216.
- Bürger, P. (2004). *Avangard kuramı* (Çev: E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carroll, N. (2012). *Sanat felsefesi çağdaş bir giriş* (Çev: G. Korkmaz Tirkeş). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Cavell, B., Glenn, J., Hudnut, S. (Yazarlar) ve Chulack, C. (Yönetmen). (2017). Welcome to the refuge [Televizyon dizisi bölümü]. Cavell, B. (Yapımcı), SEAL team. New York: CBS.

- Cevizci, A. (2014). *Felsefeye giriş* (4. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Chin, B. (Yazar) ve Toerge, K., Visser, C. (Yönetmenler). (1995). Blackboard jumble/what's the frequency, kitty? [Televizyon dizisi bölümü]. MacCurdy, J. (Yapımcı), The Sylvester & Tweety mysteries. California: Kids' WB.
- Coulter, J., Miller, C., Rabin, B., Rattray, C., Styler, T., Truesdell, E., Ubben, C. (Yapımcılar) ve Styler, T. (Yönetmen). (2017). Freak show [Film]. United States: Flower Films, Maven Pictures.
- Crichton, M., Corbin-Miller, S. (Yazarlar) ve Martin, D. (Yönetmen). (1994). Ground zero [Televizyon dizisi bölümü]. Chulack, J. (Yapımcı), ER. New York: NBC.
- Çevirir, N. ve Yakışan, S. (1994). Sinemanın tarihsel gelişimi ve izleyici profili üzerine bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 6 (6), 131-142.
- Davis, J., Bennett, D., Stiller, E. (Yazarlar) ve Valentine, D. (Yönetmen). (2005). In the dark [Televizyon dizisi bölümü]. Davis, J. (Yapımcı), Criminal minds. New York: CBS.
- Dolon, X. (Yapımcı ve Yönetmen). (2009). I killed my mother [Film]. Canada: K Films Amerique.
- Eastin, J., Goffman, M., Campolongo, J. (Yazarlar) ve DeKay, T. (Yönetmen). (2009). Stealing home [Televizyon dizisi bölümü]. Eastin, J. (Yapımcı), White collar. New York: USA Network.
- Emmerling, L. (2003). *Pollock*. Köln: Taschen Yayınevi.
- Erinç, S. M. (2013). *Sanat sosyolojisine giriş* (2. baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Erol Şahin, A. N. ve Kayalıoğlu, S. (2016). I. Dünya Savaşı'nın Avrupa resim sanatına etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 10 (19), 183-207.
- Erzen, J.N. (1997). *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi 3*. İstanbul: YEM Yayın.
- Eyüboğlu, B.R. (2012). *Resme başlarken* (2. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Farago, F. (2006). *Sanat* (Çev: Ö. Doğan). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Farthing, S. (2014). *Sanatın tüm öyküsü* (Çev: G. Aldoğan, F. Candil Çulcu). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Feige, K., Arad, A. (Yapımcılar) ve Favreau, J. (Yönetmen). (2008). Iron man. [Film]. United States: Paramount Pictures.
- Fineberg, J. (2014). *1940'tan günümüze sanat varlık stratejileri* (Çev: S. Atay Eskier, G. E. Yılmaz). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.
- Fogelman, D., Dorsey, J., Freeman, E. (Yazarlar) ve Oyegun, K. (Yönetmen). (2016). Brotherly love [Televizyon dizisi bölümü]. Fogelman D. (Yapımcı), This is us. New York: NBC.
- Fırıncı, M. (2006). Alman ekspresyonizmi (dışavurumculuk), Die Brücke (Köprü) ve Türk baskı resim sanatına etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 110-115.

- Gernhard, A., Joan Hart, M., Joseph Hunter, E. (Yapımcılar) ve Theys, C. (Yönetmen). (2018). A very nutty christmas [Film]. United States: Hartbreak Films, Synthetic Cinema International.
- Gombrich, E. H. (2011). *Sanatın öyküsü* (Çev: E. Erduran, Ö. Erduran). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Groening, M., Brooks, J.L., Simon S. (Yazarlar) ve Bailey T., Anderson, M.B. (Yönetmenler). (1989). Now museum, now you don't [Televizyon dizisi bölümü]. Groening, M. (Yapımcı), The simpsons. California: FOX.
- Guilbaut, S. (1983). *How New York stole the idea of modern art* (Çev: A. Goldhammer). Chicago: University of Chicago Press.
- Gökdoğan, D. (2018). Resim sanatında 1940-1960 yılları arasında soyut dışavurumcu akımlar. *Journal of Awareness*, 3 (5), 235-256.
- Güvemli, Z. (2012). *Sanat tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Harper, J., Heaton, D. (Yazarlar) ve Lehman, K. (Yönetmen). (2019). Introduction to ethics, part two [İnternet dizisi bölümü]. Heaton, D. (Yapımcı), The order. California: Netflix.
- Hatıplı, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 32-50.
- Heinich, N. (2013). *Sanat sosyolojisi* (Çev: T. Arnas). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Hewitt, D. (Yapımcı) ve Moses, H. (Yönetmen). (2006). Who the #\$&% is Jackson Pollock? [Belgesel]. United States: Picturehouse.
- Howell Taylor, L., Williams, M. (Yapımcılar) ve O'Connor, G. (Yönetmen). (2016). The accountant [Film]. United States: Warner Bros. Pictures.
- İlden, S. ve Birinci, M. (2022). Umberto Boccioni'nin eserlerinde hız ve hareket. *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 5 (9), 91-104.
- İpşiroğlu, N. ve İpşiroğlu, M. (1993). *Sanatta devrim yansıtmacılıktan oluşturmaya doğru*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kagan, M. (1982). *Güzellik bilimi olarak estetik ve sanat* (Çev: A. Çalışlar). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kalfa, Z. (2017). New York Okulu'nun oluşumunda kilit unsurlar. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (16), 1577-1594.
- Kalfa, Z. (2019). Amerika'da son bohem: Jackson Pollock. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 5 (10), 115-133.
- Karaganov, A. (2009). *Sinema ve devrim* (Çev: İ. Yerguz). İstanbul: Sel Yayınları.
- Karmel, P. (1999). Jackson Pollock: interviews, articles, and reviews. *The Museum of Modern Art'ta sunulan katalog*. https://www.moma.org/documents/moma_catalogue_226_300198614.pdf. (Erişim tarihi: 05.10.2022)
- Klum, H., Gunn, T., Posen, Z. (Yazarlar) ve Starkman, P., Kim, R. (Yönetmenler). (2004). An unconventional launch party [Televizyon dizisi bölümü]. Schneeweiss, B. (Yapımcı), Project runway. California: Bravo.

- Larsen, S.C. (1974). American Abstract Artists: a documentary history 1936-1941. *Archives of American Art Journal*, 14 (1), 2-7.
- Lenchewski, A., Rogers, J.P. (Yazarlar) ve Whittingham, K. (Yönetmen). (2009). Open up your yenta mouth and say ah [Televizyon dizisi bölümü]. Lenchewski, A. (Yapımcı), Royal pains. California: USA Network.
- Lenkov, P.M., Zlotoff, L.D., Allen, L. (Yazarlar) ve Black, S.K. (Yönetmen). (2017). Packing peanuts + fire [Televizyon dizisi bölümü]. Wan, J. (Yapımcı), MacGyver. New York: CBS.
- Levitan, S., Lloyd, C., Ganz, M. (Yazarlar) ve McCarthy-Miller, B. (Yönetmen). (2009). A hard Jay's night [Televizyon dizisi bölümü]. Levitan, S. (Yapımcı), Modern family. New York: ABC.
- Lorre, C., Prady, B., Molaro, S. (Yazarlar) ve Cendrowski, M. (Yönetmen). (2007). The earworm reverberation [Televizyon dizisi bölümü]. Lorre, C. (Yapımcı), The big bang theory. New York: CBS.
- Lynton, N. (2015). *Modern sanatın öyküsü* (Çev: C. Çapan, S. Öziş). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Macdonald, A. (Yapımcı) ve Garland, A. (Yönetmen). (2014). Ex machina. [Film]. United Kingdom: A24.
- MacFarlane, S., Zuckerman, D., Chevapravatdumrong, C. (Yazarlar) ve Holmquist, J., Purdum, J., Shin, P. (Yönetmenler). (1999). Ocean's three and a half [Televizyon dizisi bölümü]. MacFarlane, S. (Yapımcı), Family guy. Atlanta: Adult Swim.
- MacFarlane, S., Zuckerman, D., Goin, K. (Yazarlar) ve Michels, P., Shin, P. (Yönetmenler). (1999). Fast times at Buddy Cianci Jr. High [Televizyon dizisi bölümü]. MacFarlane, S. (Yapımcı), Family guy. Atlanta: Adult Swim.
- Manos, J.J., Lindsay, J., Rosenberg, M. (Yazarlar) ve Lieberman, R. (Yönetmen). (2006). Love American style [Televizyon dizisi bölümü]. Cerone, D. (Yapımcı), Dexter. New York: Showtime.
- Marino, F., Neurauter, J., Hern, T. (Yapımcılar) ve Howden, J. (Yönetmen). (2019). Guns akimbo [Film]. New Zealand, United Kingdom, Germany: Occupant Entertainment, Four Knights Film, Maze Pictures, Cutting Edge, The Electric Shadow Company, Umedia, Ingenious Media, WS Filmproduktion, Deutscher Filmförderfonds, FilmFernsehFonds Bayern, Hyperion Entertainment, New Zealand Film Commission.
- Marlowe, A.W., Winter, T.P., Francis, S. (Yazarlar) ve Spicer, B. (Yönetmen). (2009). Cops & robbers [Televizyon dizisi bölümü]. Marlowe, A.W. (Yapımcı), Castle. New York: ABC.
- Marx, K. (2003). *Kapital cilt 1* (Çev: A. Bilgi). Eriş Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1999). *Komünist Parti manifestosu* (Çev: Y. Onay). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Messer, E., Nathanson, D. (Yazarlar) ve Prange, G. (Yönetmen). (2016). Pretty like me [Televizyon dizisi bölümü]. Messer, E. (Yapımcı), Criminal minds: beyond borders. New York: CBS.

- Mills, C. W. (1963). *Power, politics, and people: the collected essays of C. Wright Mills* (1. baskı). New York: Ballantine Books.
- Molyneux-Logelin, L., Molyneux, W., Lewis, M. (Yazarlar) ve Baylis, M., Strode, W. (Yönetmenler). (2021). Mall-mento adventure [Televizyon dizisi bölümü]. Molyneux W. (Yapımcı), The great north. California: FOX.
- Nathanson, M. G., Simonds, R. (Yapımcılar) ve Gosnell, R. (Yönetmen). (2005). Yours, mine & ours. [Film]. United States: Paramount Pictures.
- Onay, Y. (2012). *Gerçekçilik, yeniden!* (1. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Örs, M. (2017). Günümüz toplumunda reklam-sanat ilişkisi. *Tykhé Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2 (3), 142-158.
- Ötgün, C. (2009). Sanat yapıtına yaklaşım biçimleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (2), 159-178.
- Öztürk, M. L. (2014). *II. Dünya Savaşı ve sonrası dünya resim sanatında savaş iz düşümleri*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Phillips, S. (2016). *...izimler modern sanatı anlamak* (Çev: D. N. Özer). İstanbul: YEM Yayın.
- Robertson, B. (1960). *Jackson Pollock*. New York: Harry N. Abrams INC.
- Roth, J. (Yapımcı) ve Newell, M. (Yönetmen). (2003). Mona Lisa smile. [Film]. United States: Columbia Pictures.
- Sandler, I. (1970). *The triumph of American painting a history of abstract expressionism*. New York: Harper & Row.
- Sherman-Palladino, A., Palladino, D. (Yazarlar) ve Palladino, D. (Yönetmen). (2000). The real paul anka [Televizyon dizisi bölümü]. Graham, L. (Yapımcı), Gilmore girls. California: The CW.
- Solomon, D. (2001). *Jackson Pollock: a biography*. Maryland: Cooper Square Press.
- Sorguç, G. (2017). Sanata karşı başkaldırı: avangard. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 24, 37-56.
- Sorkin, A., Lovett, J., Smith, A. (Yazarlar) ve Poul, A. (Yönetmen). (2012). Main justice [Televizyon dizisi bölümü]. Sorkin, A. (Yapımcı), The newsroom. New York: HBO.
- Soussloff, C. M. (2004). Jackson Pollock's post-ritual performance: memories arrested in space. *The Drama Review (TDR)*, 48 (1), 60-78.
- Tansuğ, S. (1993). *Resim sanatının tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Taşkesen, S. (2018). Soyut dışavurumculuk akımının performans sanatına etkisi ve rol değiştiren beden olgusu. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 41, 166-182.
- Thompson, J. (2014). *Modern resim nasıl okunur modern ustaları anlamak* (Çev: F. Candil Çulcu). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Tropper, J., Schickler, D. (Yazarlar) ve Yaitanes, G. (Yönetmen). (2013). Homecoming [Televizyon dizisi bölümü]. Tropper, J. (Yapımcı), Banshee. New York: Cinemax.

- Turani, A. (2013). *Dünya sanat tarihi genişletilmiş* (17. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (1983). *Türkçe sözlük genişletilmiş 7. baskı* (7. baskı). Ankara.
- Türkdoğan, T. (2004). *Çağdaş sanat* (1. baskı). Ankara: Piramit Yayıncılık.
- Türkdoğan, T. (2014). *Sanat kültür politika modernizm sonrası tartışmalar* (1. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Uzun Aydın, D. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nın sanata yansımaları: İngiliz Vortisist Grubu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (2/1), 148-161.
- Varnedoe, K. ve Karmel, P. (1998). *Jackson Pollock*. New York: Museum of Modern Art.
- Weitz, P., Miano, A., Costigan, M. (Yapımcılar) ve Weitz, P. (Yönetmen). (2012). *Being flynn* [Film]. United States: Depth of Field, Corduroy Films, Tribeca Productions.
- Westwell, I. (2012). *Resimli harp tarihi 1. Dünya Savaşı 500'ü aşkın fotoğraf, harita ve savaş planı* (Çev: O. Etiman). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wiegand, W. (1985). *Picasso* (Çev: C. Dövenler). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Wolf, D., Littman, J. R. (Yazarlar) ve Alexander, J. (Yönetmen). (1990). *Good girl* [Televizyon dizisi bölümü]. Wolf, D. (Yapımcı), Law & order. New York: NBC.
- Yılmaz, M. (2011). *Sakıncalı çünkü edepsiz* (1. baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2012). *Sanatın günceli güncelin sanatı* (1. baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Zimbalist, A., Sherman, H. J. ve Brown, S. (1988). *Comparing economic systems: a political-economic approach* (2. baskı). California: Harcourt College Publishers.

http-1:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 07.10.2022).

http-2:

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/meta_ve_metalasma (Erişim tarihi: 07.10.2022).

http-3:

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/meta_ve_metalasma (Erişim tarihi: 07.10.2022).

http-4:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.10.2022).

http-5:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.10.2022).

http-6:

<https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html> (Erişim tarihi: 02.11.2022).

http-7:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12.10.2022).

http-8:

<https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/pr-ne-demek-acilimi-nedir-pr-yapmak-ne-demek> (Erişim tarihi: 20.09.2022).

http-9:

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12.10.2022).

http-10:

<https://www.milliyet.com.tr/molatik/sanat/retrospektif-nedir-87037> (Erişim tarihi: 12.10.2022).

http-11:

<https://americanabstractartists.org/history/aaa-historical-outline-by-esphyr-slobodkina/> (Erişim tarihi: 12.10.2022).

http-12:

<https://www.artkolik.net/sanaticilar/jackson-pollock-kimdir-hayati-ve-sanatcinin-bilinmeyenleri-3647> (Erişim tarihi: 13.10.2022).

http-13:

<https://www.nga.gov/content/dam/ngaweb/press/exh/5049/5049-walltext.pdf> (Erişim tarihi: 20.10.2022).

